وَالْقٰنِتِيْنَ

پوه سه: چي اصل قنوت دوام ته وايي، فالمعنى الدائمين على الطاعات، داسي نه وي لکه بعض عوام چي د روژې مياشت راسي تولـه لمونځونه په جماعت کوي او تلاوت او قرائت د قرآن عظيم الشان او تراويح په ډېر حرص سره کوي، او چي د روژې مياشت تېره سي، بيا نه جماعت کوي او نه تلاوت بلکه بعض لمونځونه لکه د سهار يکلخته يې قضاء کوي، او د مازديګر لمونځ په مکروه وخت کي کوي الى غير ذالک

وَالْمُنْفِقِيْنَ

او نفقه کونکي د خپلو مالونو.

پوه سه: چي افضل انفاق خو فرضي انفاق دى اى الزکوة ثم الواجب کصدقة الفطر والاضحية والانفاق على نفسه واهله وعياله والاقارب على طريق صلة الرحم والانفاق في الجهاد مع اعداء الله، او نور اقسام د بر او احسان.

پوه سه: چي "استغفار" طلب دى له مغفرت څخه د خداىﷻ، او سحر سدس اخير ته د شپې وايي.

وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

پوه سه: چي استغفار طلب دى د مغفرت له خداىﷻ څخه، او سحر سدس اخير ته د شپې وايي، او تخصيص د اسحار په سوال د مغفرت کي دادى چي ددغه وخت بيداري او عبادت کول پر نفس باندي ډېر سخت دى، او بل دا چي په دغه وخت کي طبعيت ډېر رسته وي او روح وعقل جمع وي، د ورځي ستړيا نه وي او د شپې خوب هم پوره سوى وي.

راوي وايي چي لقمان حکيم و خپل زوى ته وويل چي ته بايد تر چرګ عاجزه نه سي چي څرنګه د غفلت وزرونه وځنډي او په آذان شروع وکړي، په سدس اخير کي د شپې چي د تهجد وخت دى او خلګو ته په قم قم ناري وهي، قال السعديؒ

دلا بر خیز وطاعت کن که طاعت به زهر کار است
سعادت آن کسی دارد که وقت صبح بیدار است
خروسان در سحر گویند که قم یا ایها الغا فل
تو از مستی نمیدانی کسی داند که هوشیار است

وایضاً الاستغفار وقت السحر ابعد من الریاء والسمعة فکان اقرب الی الاجابة.

او داغه رنګه حضرت ابو هریره رضي الله عنه له علیه الصلوة والسلام څخه داسي روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل "ینزل الله تعالی الی السماء الدنیا کل لیلة حین یبقی ثلث اللیل، فیقول انا الملک من ذا الذي یدعوني فاستجیب له من ذا الذي یسئلوني فاعطیه، من ذا الذي یستغفرني فاغفرله"
بخاري، مسلم، روح البیان، مظهري، قرطبي وغیرها.

سوال: نزول خو په اجسامو پوري خاص دی، او خدای ﷻ خو جسم نه دی؟

ځواب: ودې ته صاحب د روح البیان داسي ځواب ورکړی دی چي مراد له نزول څخه د خدای ﷻ نزول د ملکې دی په امر د خدای ﷻ، او د خدای ﷻ له طرفه مذکوره اعلانونه کول او یا لفظ د نزول استعاره له کمال اقبال څخه د خدای ﷻ و داعینو ته او اجابت د سوالونو د دوئ آه.

درویش وایي: چي ښه ځواب به دا وي چي داسي حدیث لکه نور حدیثونه چي مشعر په جسمیت د خدای ﷻ یا په مکان د خدای ﷻ وي له متشابهاتو څخه وګڼل سي، او د مراد تفویض یې وخدای ﷻ او رسول ﷺ ته وکړل سي، ولي چي په روایت ددغه حدیث په پای کي د حدیث راغلي دي ثم ینبسط یدیه الی اخیر الحدیث.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدي اداء کوي خدای ﷻ.

پوه سه: چي د شاهدي څخه د خدای ﷻ مراد دادی چي دلائل عقلیه یې قائم کړي دي پر وحدانیت خپل او کتابونه یې نازل کړي پر انبیاء علیهم السلام باندي په دې سره چي نسته معبود بالحق او خالق العالم بېله ده یعنې بېله خدایه.

فائده: بغوي رحمه الله روايت کړی دی له کلبي رحمه الله څخه چي يو دوه ملايان له يهودو څخه د شام مديني منورې ته راغله لپاره د ملاقات د عليه الصلوة والسلام نو دوئ چي د مديني ښار وليدی يوه وهغه بل ته وويل چي څونه ډېر مشابه دی دا ښار يعني المدينه د هغه ښار سره چي نبي اخير الزمان چي منعوت في التوارة دی په هغه ښار کي به يې ځای د هجرت وي، نو چي دوئ د عليه الصلوة والسلام وملاقات ته حاضر سول، نو دوئ عليه الصلوة والسلام وپېژندی په هغه صفت چي په تورات کي دوئ ليدلی و، نو دوئ ورته وويل چي ته محمد يې؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل نعم انا محمد وانا احمد، نو دوئ ورته وويل چي موږ ستا څخه يوه پوښتنه کوو که دي د پوښتني ځواب راکړی، نو موږ پر تا باندي ايمان راوړو او ستا تصديق کوو، عليه الصلوة والسلام وته وويل چي پوښتنه وکړئ، نو دوئ ورته وويل چي موږ ته خبر راکړه چي کوم آيت ستا په کتاب الله کي اعظم شهادةً دی فانزل الله هذه الآية فاسلم الحبران معاً.

وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ

او داغه رنگه شاهدي اداء کوي ملکې او خاوندان د علم يعني مؤمني الانس والجن يعني هغه هم شاهدي اداء کوي په زړونو او په خوله په توحيد د باري تعالى.

پوه سه: چي ملائکة او اولو العلم عطف دي پر اسم ذات شريف باندي.

سوال: شاهدي د خدای جل جلاله لکه د مخه چي تېره سوه اقامت د دلائل عقليه او انزال د کتابو دی، او شاهدي د ملکو او اولو العلم خو تصديق د زړه او اقرار د خولې دی، نو څرنگه په يوه "شهد" کي دا ټولې معنا وي صحيح کېږي؟

ځواب: په "شهد" کي عموم مجاز دی فافهم فانه دقيق.

قَآئِمًاۢ بِالْقِسْطِ

خدای جل جلاله ثابت دی په عدالت سره في قسمة الارزاق وتعيين الآجال والاثابة على بعض الافعال والعقاب على بعض آخر، او په اوامرو کي د بندگانو او

نواهي و كي والغرض لاظلم في شيئ افعاله.

فائده: فانما" منصوب دی چي حال دی له لفظ الله څخه چي فاعل د "شهد" دی، او له ملائكة او اولو العلم څخه حال نه دی لان القيام بالقسط في جميع الامور من الصفات الذاتية له تعالى، او دلته التباس هم نه لازمېږي كما في قولک جائني زيد وهند راكباً، ولي چي هر سړی پوهېږي چي راكباً چي مذکر دی له زید څخه نه د هند څخه ولي چي هغه خو مؤنث دی، ولايجوز جائني زيد وعمرو راكباً للزوم اللبس كما لايخفى.

لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

خدای ﷻ چي غالب پخپله بادشاهي کي دی اذ لاشريک له ولاند ولاضد، او په هره موضوع کي حِکَم لري اذ لا عبث في افعاله تعالى.

پوه سه: چي تکرار ددې کلمې طيبه لپاره د تاکيد د توحيد دی وغاية الاعتناء به لانه راس العبادات كلها.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۗ

په تحقيق سره دين مرضی په نېز د خدای ﷻ اسلام دی.

پوه سه: چي له اسلام څخه دلته مراد توحيد دی او عمل کول دي په شريعت شريفه سره، او دا جمله تاكيد ده د دمخه جملې، نو جمله مستانفه ده، يعني اعرابي تړاو د دمخه جملې سره نه لري، وهذا هو الاستيناف النحوي، واما الاستيناف البياني فهو مايكون جوابا لسوال مقدر يكون ماتقدم من الجمل منشاء لذالک السوال.

درويش وايي: چي د اسلام تفسير په يوه حديث طويل کي چي روايت يې بخاري کړی دی، يعنې حديث د سوال او ځواب د جبرائيل ؑ سره داسي راغلی دی "قال رسول الله ﷺ الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله وتقيم الصلوة وتوتي الزكوة وتصوم رمضان وتحج البيت ان استطعت اليه سبيلاً.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ

او اختلاف نه دی کړی هغه کسانو چې دوئ ته کتاب ورکړه سوی و یعني اليهود والنصارىٰ په نبوت کي د محمد ﷺ وحقيقة الاسلام.

پوه سه: چي اختلاف د اهل کتابو په نبوت کي د علیه الصلوة والسلام دا و چي بعض اهل کتابو نبي هیخ نه باله لکه مشرکینو د اهل مکې چي نبي نه باله، او بعض اهل کتابو یې نبوت مانه لکن دا یې ویل چي دی نبي د عربو دی فقط او مورږ ته دده نبوت نه دی شامل، او دا اختلاف اهل کتابو نه کاوه مگر هغه وخت یې دا اختلاف وکړی چي دوئ ته ورکړه سو علم پر دې چي دین د اسلام حق دی او محمد ﷺ هغه نبي موعود في التوراة والانجيل دی، او پس علم اختلاف ددوئ سبب یې حسد و، یعنې اختلاف ددوئ او ترک د دین اسلام او اختلاف د دوئ په سبب د شبهې او اشتباه نه و بلکه پس له علم په دې سره چي اسلام حق دی په سبب د حسد ددوئ چې قرار یې درلودی په زړونو کي ددوئ، او باعث پر حسد یې حب الرياسة والمال والملک خصوصاً العلماء منهم.

پوه سه: چي استثناء دلته استثناء مفرغ ده یعني ما اختلف الذي آه في حال من الاحوال الا حال بعد مجيئ العلم وقوله بينهم ظرف مستقر دی صفت دی لقوله بغياً وحسداً ای مستقراً ومحكماً بينهم.

وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

او څوک چي کفر او انکار وکړي له آیاتو څخه د خدای ﷻ نو د خدای ﷻ حساب ژر دی یعني په ورځ د قیامت، نو به په هغه ورځ خدای ﷻ ودوئ ته جزاء د کفر ورکړي.

فَاِنْ حَآجُّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ

او که دوئ یعنې اهل کتاب ستا سره دلائل وایي په دې کي چي ولي دین مرضی په نېز د خدای ﷻ اسلام دی او په مقابل کي به یهودیانو ویل چي دین

مرضی د خدای ﷻ یهودیت دی او نصاری وو بـه ویـل چي دیـن مرضی د خدای ﷻ نصرانیت دی، نو ته اې محمد ﷺ ودوئ ته په ځواب کي د محاجت د دوئ داسي ورته ووایه چي ما خو منقاد او فرمانبرداره گرځولی دی خپل مخ یعنې خپل ځان لپاره د خدای ﷻ یعنې د خدای ﷻ سره زه څوک شریک نه بولم او نه زه متابعت د خواهشاتو نفسانیه و لرم بلکه په قلب او لسان او په ټوله جوارحو کي زه پرما امرني الله به روان یم.

پوه سه: چي تخصیص د "وجه" یې له دې سببه وکړی چي اکرم د اعضاء وو د انسان مخ دی، او داغه رنگه خپل ځان منقاد گرځولی دی هغه چا چي زما متابعت کوي یعني المؤمنین.

پوه سه: چي "ومن تبعن" عطف پر ضمیر مرفوع د اسلمت دی که یې څه هم تاکید په ضمیر منفصل نه دی سوی لان المشروط في العطف علی الضمیر المرفوع المتصل اما التاکید بالمنفصل او الفصل، والفصل ههنا موجود.

وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ۭ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ۭ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝۲۰

پوه سه: چي دا جمله د "قل آه" عطف ده پر "قل اسلمت" باندي عطف الانشاء علی الانشاء، والمعنی ته ووایه اې محمد ﷺ بعد اظهار ان الدین المرضی عندالله هو الاسلام، واهل کتابوته یعني الیهود والنصاری او امیانو ته چي کتاب نه لري یعنې د عربو مشرکانو ته، آیا تاسي اسلام قبلوئ لکه ما چي اسلام قبول کړی دی، یعنې وروسته تر دې چي په دلائلو عقلیه وو سره او معجزاتو سره او په آیاتو د تورات او انجیل دا ثابته سوه چي دین مرضی عند الله هو دین الاسلام دی او که اسلام نه قبلوي بلکه پر خپل کفر یهودیت او نصرانیت او شرک باندي باقي پاته کېږي، نو که دوئ اسلام قبول کړی، نو په تحقیق سره دوئ هدایت پیدا کړی یعنې لکه تاسي مسلمانان چي یې لرئ.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي دغه آیت چي علیه الصلوة والسلام

یهودیانو ته ووایه، نو دوئ وویل اسلمنا، نو علیه الصلوة والسلام دوئ ته وویل چي تاسي منئ چي عیسی عبدالله ورسوله و، نو یهودیانو وویل معاذ الله یعنې عیسی خو نبي نه و بلکې د دوئ په عقیده ابن الزانیه و، بیا چي دا آیت ونصاری وو ته وویل سو هغو هم وویل اسلمنا، نو علیه الصلوة والسلام دوئ ته وویل تاسي دا منئ چي عیسی عبدالله ورسوله و، دوئ ورته وویل معاذ الله چي عیسی دي عبدالله وي هغو وویل یا خدای دی یا ابن الله دی، نو ځکه خدای ﷻ دا آیت نازل کړی "وان تولوا آه" او که دوئ اعراض وکړی له ایمان څخه نو پر تا خو لازم صرف تبلیغ د قرآن دی.

پوه سه: چي دا قول د خدای ﷻ "فانما علیک آه" دلیل د جزاء محذوف دی او پر ځای د جزاء ولاړ دی، والتقدیر وان تولوا فلا تهتم بکفرهم وتولیهم لان علیک البلاغ وقد بلغت لااهتدائهم، او خدای ﷻ خبر دی په خپلو بندګانو سره.

پوه سه: جمله د والله بصیر آه" وعد دی د جنت د مؤمنانو سره، او وعید دی د کافرانو لپاره په دوزخ سره.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

پوه سه: چي په له دې آیت څخه مراد یهود دي، ولي چي دوئ کافران دي په قرآن سره او هم کافران دي په انجیل سره یعنې دواړه الهي کتابونه نه مني، بلکې په خپل توارت سره هم کافران دي یعنې په هغه آیتونو باندي چي په هغو کي نعت د رسول الله ﷺ ذکر سوی وي.

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ

او دوئ وژني انبیاء علیهم السلام په ناحقه سره.

سوال: یقتلون" خو مضارع ده او قتل د انبیاء خو په ماضي کي د دوئ له اسلافو څخه واقع سوی و؟

ځواب: مضارع دلته لپاره د استحضار د حالت ماضیه ده چي غایت شنیع و، نو سامعینو ته خدای ﷻ دا سوء صنیع د دوئ حاضره کړه لیتعجبوا منه، او

بل ځواب دادی چي اوس هم دوئ په قصد د قتل د علیه الصلوة والسلام وه اقتداءً بالاسلاف، ولي د علیه الصلوة والسلام سره دوئ جنګونه کول لپاره د قتل دده، او په ده یې سحر کړی و او دده په ډوډۍ کي یې زهر ور اچولي وه کمامر في سورة البقرة وسیئاتي ایضاً؟

سوال: دا فعل شنیع یعني قتل د انبیاء و خو اسلافو ددوئ کړی و، نو حاضرین د عصر نبوي ته یې ولي پېغور خدای ﷻ ورکړی؟

ځواب: حاضرین د عصر نبويﷺ په دغه قتل د اسلافو راضي وه کمافي قولهم بنو فلان قتلوا والقاتل واحدد منهم.

سوال: قتل د نبي خو دی ناحق، ولي چي پر حق وژل دري ډوله دی، یا ارتداد بعدِ الاسلام او یا قتل النفس بغیر حق او زناء سره د احصان، او په انبیاء کرامو کي خو یو له دغو درو سببو څخه نه وو، نو د بغیر حق د ذکر څه فائده ده؟

ځواب: مراد دا دی چي د دوئ په عقیده کي هم موجب او سبب د قتل د انبیاء کرامو نه و، بلکې ددوئ خپل ریاست خوښ و، او د نبي متابعت یې نه و خوښ فلذا قتلوهم.

وَّيَقۡتُلُوۡنَ الَّذِيۡنَ يَاۡمُرُوۡنَ بِالۡقِسۡطِ مِنَ النَّاسِ ۙ

او دوئ به وژل هغه کسان چي دوئ به یې په عدل سره امر کول، چي مراد ځني اتباع د انبیاؤ دي چي دوئ به یې له قتل مذکور څخه منع کوله او په متابعت د انبیاؤ به یې امر کوله.

پوه سه: چي بغويؒ له عبیده بن جراحؓ څخه روایت کړی دی چي ما له علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي "اي الناس اشد عذاباً یوم القیامة؟ نو علیه الصلوة والسلام راته وویل چي اشد عذاباً هغه څوک دی چي نبي قتل کړي، او بل هغه څوک دی چي امر بالمنکر کوي او نهي عن المعروف کوي؛ نو بیا علیه الصلوة والسلام دا آیت ووایه "ویقتلون" الی اخیره، او بیا علیه الصلوة والسلام زیاته کړه یا ابا عبیده بني اسرائیلو درو څلوېښت (۴۳) نبیان په اول کي د ورځي په یوه ساعت کي ووژل، بیا یو سل

او دوولس (۱۱۲) کسانو له عابدانو زاهدانو څخه د بني اسرائیلو ودوئ ته په امر بالمعروف او نهي عن المنکر وعظ شروع کړې، نو بني اسرائیلو هغه یو سل او دوولس کسه په اخیر کي د ورځي تږوله مړه کړه "قالﷺ فهم الذین ذکر هم الله في کتابه من قوله ویقتلون الی قوله فبشرهم آه"

فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾

نو ته اې محمدﷺ زېرى وکړه دوئ ته په عذاب درد ناکه سره، یعنې اخبار ورته وکړه ودوئ ته، بشارت ویل سپکاوی دی د یهودیانو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

او دغه کسان د یهودانو چي انبیا علیهم السلام یې ووژل او آمرین بالمعروف یې هم ووژل، لغوه سوه عملونه ددوئ په دنیا او اخرت کي، او نسته دوئ لره کومک کونکي یعني په اخرت کي چي له عذاب څخه د اخیرت یې خلاص کړي، ولي چي قتل د نبي کفر دی فضلاً عن الانبیاء بتلک الکثرة کاسلاف الیهود کامر.

فائده: په دې آیت کي ذم دی د قتل د آمر بالمعروف والناهي عن المنکر، فبئس القوم الذي یقتلون الآمرین بالمعروف والناهین عن المنکر.

مسئله: لا یسقط الامر بالمعروف والنهی عن المنکر عن العلماء في وقت من الاوقات لکنه لاینفع الوعظ والزجر في آخیر الزمان حین تشتدد القلوب قسوةً وتکون الناس مولعة بلذات الدنیا، سعدي شیرازي مېګوید وما احسن ماقال

گرچه دانی که نشوند بگوی هرچه میدانی از نصیحت وپند
زود باشد که خیره سر بینی بدو پای افتاده اند بند
دست بردست زند که دریغ نه شنیدم حدیث دانشمند

د اوسنی زمانې د ملایانو حال خصوصاً چي د یو مسجد امام وي دادی چي دوئ فضائل د اعمالو بیانوي او مقتدیان که یې په یوه ګناه بلکې په ډېرو ګنهو مبتلا وي د هغو په زجر او منع او نهي عن المنکر کي هیڅ بحث نه کوي، ولي

چي امامان بېربږي که زه دغه منهیات بیان کړم او عذاب ددغو منهیاتو بیان کړم مقتدیان به مي له امامت څخه جواب راکړي، فوا ویلا علی حال هؤلاء الائمة مساجد حیث ترکوا النهي عن المنکر بمراعات حال المقتدیین فلعلهم جعلوا المقتدیین هم الرازقون، وقد قال رسول اللهﷺ افضل الجهاد کلمة حق عند امام جائر" متفق علیه د مثال په توګه د ملا په مقتدیانو کي مشر سړی چي ملا صاحب له ملایي څخه جوابولای سي، یا چرسي و او یا شراب خوره و او یا د کافرانو طرفداره وي وغیر ذالک، نو ملا صاحب که څه خوله له دغو کارو څخه ووهي لکن تفصیلي بیان او زجر د دغو کارو نسي بیانولای.

درویش وایي: چي د نني زمانې خلګ دونده متکبرین دي که یو چاته ملا یا بل څوک ووایي چي اتق الله هغه سړی ورته وایي چي مانو څه کړي دي چي ته وایي له خدایه وبېربږه او سره له دې دغه سړی د کبائرو ګنهو جوال وي، بخلاف اخواننا الاقدمین من المؤمنینرح، د تاریخ په پاڼو کي لیدل کېږي چي هارون الرشید د عسکرو سره روان و چي یو یهودي په لاره کي ورته ولاړ و او هارون ته یې وویل اتق الله نو هارون او ټوله لښکر یې له آسانو څخه پیاده سول لپاره د تعظیم د خدایﷻ د نامه، او داغه رنګه په تاریخچه کي د عمر بن العزیزرحمه الله چي عدالت یې په اسلامي تاریخو کي درج دی، او بعض علماء وایي چي عمر بن عبدالعزیز پنځم د خلفای راشیدونو دی، یوه ورځ یو عارض په مخ کي ورته ولاړ و او دی پر آس سپور و، او هغه سړي ورته وویل یا امیر المؤمنین اتق الله عمررحمه الله له آس څخه را وغورځېدی او مخ یې پر مځکه کښېښو او د عارض عرض ته یې غوږ ونیوی، وهکذا روی عن امیر المؤمنین عمر بن الخطابرضی الله عنه، له ابن عباسرضی الله عنه څخه روایت دی چي ګڼ شمېر محدثینو یې روایت کړی دی چي یوه ورځ علیه الصلوة والسلام د یهودیانو مدرسې ته ورغلی او یو جماعت د یهودو هورې موجود وو، نو علیه الصلوة والسلام ودوئ ته دعوت د دین اسلام ورکړی، نو نعیم بن عمرو او حارث بن زید یهودیان چي په مدرسه کي موجود وه و علیه الصلوة والسلام ته یې وویل

على اى دين انت يا محمد؟ قال على ملة ابراهيم ودينه، هغو دوو ورته وويل چي ابراهيم خو يهودي و، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ورسئ تورات راوړئ هغه زموږ او ستاسي تر منځ محکم دی، نو له رواړو څخه د تورات دوئ منع وکړه، ولي چي تورات دوئ رسوا کول په دعوی کې د يهوديت پر ابراهيم عليه السلام نو دا آيت خدای جل جلاله نازل کړی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ

آيا ته نه گوري اي محمد ﷺ

يوه سه: چي د استفهام لپاره د تقرير دى او رويت علمي دى ويحتمل البصري آه ايضاً چي ودوئ ته ورکړه سوې ده يوه برخه.

يوه سه: چي تنوين د نصيباً لپاره د تحقير دى اى نصيباً حقيراً وهو العلم بظاهر الفاظ التوراة بدون العمل بمقتضاه، ولي كه دوئ عمل په مقتضى د تورات كولاى خو پر عليه الصلوة والسلام به يې ايمان راوړى واى، او دوئ بلل كېږي وكتاب ته د خداى جل جلاله يعني التورات كمامر في شان نزول الآية، او له ابن عباس رضي الله عنه په شان نزول ددې آيت ابي صالح داسي روايت كړى دى چي يو يهودي د خيبر له ښځي سره زناء كړې وه او دواړه محصن هم وه او په تورات كي حكم د دغسي زناء رجم و، نو چونكه دا دواړه زانيان له اشرافو څخه د يهوديانو وه، نو ملايانو د يهوديانو رجم د دوئ مكروه وباله او غالباً څه ناڅه رشوت به يې هم څندي اخستى و، نو فيصله يې پر دې وكړه چي ددې حكم دي دا نوى نبي يعني و عليه الصلوة والسلام ته وسپارل سي، شايد دده په دين كي څه سپک والى وي، نو عليه الصلوة والسلام ته چي دوئ مرافعه وكړه عليه الصلوة والسلام موافق د قرآن كريم حكم د رجم پر وكړى، نو عليه الصلوة والسلام ته نعمان بن اوفى ومجرى بن عمرو وويل چي تا ډېره دلاوري وكړه پر دې كسانو خو رجم نسته، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زموږ او ستاسي تر منځ به تورات محكم كړو، نو هغو ورته وويل چي دا خو د انصاف خبره تا وكړه، لكن دا رته ووايه چي په تورات ته چا خبر كړې چي حكم د تورات په ورته

کسانو کي رجم دی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل یو سترګی سړی چي په فدک کي اوسېږي زه یې په دغه حکم د تورات خبر کړی یم، چي نوم یې ابن صوریا دی، نو هغه ابن صوریا یې له فدک څخه را وغوښتی او هغه هم مدینې ته راغلی، او جبرائیل عليه السلام د ابن صوریا بیان و علیه الصلوة والسلام ته کړې و، نو علیه الصلوة والسلام وابن صوریا ته وویل انت ابن صوریا قال نعم قال انت اعلم الیهود، هغه ورته وویل هو، نو علیه الصلوة والسلام په ښوونه د جبرائیل عليه السلام هغه حصه د تورات را وغوښتله چي په هغه حصه کي حکم د رجم و، نو ابن صوریا ته یې وویل چي دغه ځای د تورات ووایه، نو ابن صوریا چي آیت الرجم ته را ورسېدی پر آیت الرجم یې ورغوی کېښېښو، او وروسته توري یې د تورات وویل، نو عبدالله بن سلام چي یو ستر عالم د یهودیانو و او په ابتداء د قدوم د علیه الصلوة والسلام مدینې منورې ته یې ایمان راوړی و کمامرت قصة ایمانه، علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي ابن صوریا تر آیة الرجم ځان تېر کړی، نو عبدالله رضي الله عنه ورته ولاړ سو د ابن صوریا لاس یې له آیت څخه پورته کړی، بیا عبدالله بن سلام رضي الله عنه پر علیه الصلوة والسلام او حاضرانو یهودیانو آیة الرجم د تورات ووایه، هغه داسي حکم و چي محصن او محصنه چي زنا وکړي وقامت علیه البینة رجما، او که ښځه حامله وه تر هغو دي حد نه پر جاري کوي چي وضع حمل کوي، فامر رسول الله ﷺ فرجما، فغضب الیهود من ذالک الحکم، او بیا ولاړل فانزل الله تعالی هذه الآیة.

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۳﴾

او دوئ لپاره د کتاب الله تورات را وبلل سول، چي دا کتاب چي حکم وکړي یا رسول الله ﷺ چي حکم وکړي په منځ کي ددوئ په قرآن کریم سره چي دا حکم موافق د تورات سره د دوئ و، وروسته اعراض وکړی یوې ډلي ددوئ له حکم څخه د تورات او د علیه الصلوة والسلام، او د یهودیانو دا اعراض له حق څخه عادت دی.

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د استبعاد د "تولی" د دوئ ده مع علمهم بانه

الحق من ربهم، او جمله د وهم معرضون حال ده له فریق څخه.

سوال: حال له نکره څخه خو نه دی روا؟

ځواب: فریق که نکره ده خو مخصص په صفت ده یعني منهم، نو حال ځندي روا دی کما تقرر في کتب النحو.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۲۴﴾

او دغه تولي او اعراض د یهودیانو سره د علم بالتورات په سبب ددې وه یعنې دوئ عذاب په آخرت کي د خپلو ځانو لپاره ډېر آسانه کړی و که هر څو معصیت وکړي او یا انبیاء کرام مړه کړي، او کفر په محمد ﷺ سره وکړي که څه هم منعوت في التوارت و، او یا له آیت الرجم څخه انکار وکړي الی غیر ذالک من المعاصي، هغه آسانه کول یې دا وه چي موږ اور د دوږخ نه مسه کوي یعنې دوږخ ته مو خدایﷻ نه ورولي مگر په حساب د څو ورځو، چي هغه څلوېښت (۴۰) ورځې دي چي زموږ اسلافو د گلگي عبادت کړی و، او بعضو به ویل چي ټوله عمر د دنیا اووه زره (۷۰۰۰) کاله دی، پر هر زر کاله باندې موږ خدایﷻ یوه ورځ دوږخ ته اچوي وبس، یعنې که ښه کارونه کوو او اصلاً گناه نه وکړو هم دغه ایام معدودات خدایﷻ عذاب راکوي، او که هرڅو بد کارونه وکړو هم دغه عذاب دی وبس، او یا به دوئ ویله چي زموږ نیکه گان خو انبیاء دي حتماً زموږ شفاعت کوي، او یا به یې ویله چي خدایﷻ د یعقوب ﷺ سره وعده کړې ده چي ستا اولاد زه نه په عذابوم، نو خدایﷻ ددوئ په رد کي وایي چي تېر ایستلي او غولولي وه په دین کي هغه شي چي دوئ به پر خدایﷻ درواغ ویله.

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲۵﴾

نو به څرنگه وي حال ددغو یهودیانو، او څه به کوي دغه یهودیان چي موږ

دوئ سره راغونډ کړو لپاره د جزاء د ورځي يعنې يوم القيامة چي په هغې ورځي کي هيڅ شک نسته، او پوره به ورکړه سي وهر سړي ته جزاء د ماکسبت ان خيراً فخر وان شراً فشر، وفي الحديث قال رسول اللهﷺ ليس على اهل لا الـه الا الله وحشة عند المـوت ولافي قبورهم ولا في منشرهم كاني باهـل لا الـه الا الله الا ينفضـون التراب عن رؤسهم وهم يقولون الحمدلله الذي اذهب عنا الحزن.

ژباړه: عليه الصلوة والسلام وويل نسته پر اهل د لا اله الا الله.

پوه سه: چي مراد له لا اله الا الله څخه مؤمنان دي چي له شرک او بدعت څخه خلاص وي، نسته وحشت يعنې وار خطايي نه په وخت کي د مرگ او نه په قبر کي او نه په ورځ د حشر له قبرو څخه، عليه الصلوة والسلام زياته کړه لکه زه چي دوئ ته گورم چي خاوري د قبرو له سرو څخه څنډي او دا وايي "الحمدلله الذي اذهب عنا الحزن" حمد دی خدایﷻ لره ي له موږ څخه يې غم لېري کړی.

فائده: پر مسلمان لازم ده چي د خدایﷻ حمد و وايي پر دې نعمت چي زه يې مؤمن گرځولی يم او له امت شريفه محمديه څخه يې هم گرځولی يم، نو ځکه بعض علماء وايي له علاماتو څخه د سوء العاقبة داده چي سړی شکر د ايمان او اسلام نه وايي.

فائده: امام همام ابو حامد محمد الغزاليؒ په منهاج العابدين کي وايي چي د توبې مقدمې درې دي يعنې چي دغه درې خويه په سړي کي هغه تائب حقيقةً دی، الذي ورد في شانه في الحديث النبويﷺ التائب من الذنب كمن لا ذنب له"

(۱) اول په زړه کي ور گرځول دي غايت قبح د گناه (۲) دوهم ور پيادول غاية عذاب د خدایﷻ او سخت غضب پر عاصيانو (۳) خپل ضعف ته نظر کول دي او فکر پکښي وهل يعنې چي د دوبې د لمر طاقت نه لرم، او د پوليسو د شلاخي طاقت نه لرم، او د مېږي د په غښوولو طاقت نه لرم، نو به زه څرنگه طاقت ولرم د گرمۍ د اور د جنهم، او څرنگه به طاقت ولرم د زبانيه دوږخ د

شلاخو، او څرنګه به طاقت ولرم د نښښ د مارانو د دوږخ چي لکه غاړي د اوښانو دي، نعوذ بالله من سخطته وعذابه.

فائده: في شان نزل الآية الآتية، ابن عباس او انس بن مالک رضي الله عنه وایي چي څه وخت چي علیه الصلوة والسلام فتح د مکې مکرمې وکړه، نو له امت سره یې وعده د فتح فارس او روم وکړه، یعنې چي دوه مشر قوتونه به هم زما د امت په لاس فتح کېږي، وکان ذالک بوحي من الله عزوجل، نو منافقان او نور یهودیانو به له پسخنده ویل هیهات هیهات ډېره لېري ده ډېره لېري ده چي دده امت به فارس او روم فتح کوي، ولي هغه ډېر غټ قوتونه دي داسي نه دي لکه اهل مکه چي بې وسه او بې قدرته قوم و او ده فتح کړی، او دا به یې هم ویله الم یکف محمداً المکة والمدینة حتی چي اوس یې طمع د فتح فارس او روم ته هم خواهش وسو فنزلت الآیة "قل اللهم" الآیة، او بیضاوي رحمه الله داسي شان نزول ذکر کړی دی چي علیه الصلوة والسلام چي په غزاء کي د احزاب د خندق د کیندلو امر وکړی، او هرو لسو کسانو ته یې د څلوېښت (۴۰) ګزه خندق د کیندلو امر وکړی، نو اصحابو کرامو په خندق کي کار کاوه چي ناګاه د خندق په منځ کي یوه ډېره غټه ګاره پیدا سوه چي ماتول د هغې ګاري د کار کونکو تر طاقت تېره سوه، نو دوئ رضي الله عنهم سلمان فارسي رضي الله عنه و علیه الصلوة والسلام ته چي ده مبارک په یوه بله حصه کي د خندق کار کاوه ور واستاوه چي موضوع د ګاري و علیه الصلوة والسلام ته بیان کړي، نو علیه الصلوة والسلام ورته ویل چي زه درځم ان شاء الله تعالی، نو علیه الصلوة والسلام چي راغلی او مارتول یې را واخستی "یعنې هغه آله چي خلګو به ډبري په ماتولې" او هغه ګاره چي یې په ووهله نو یوه ټوټه یې ځندي جلا کړه، او د ګاري له منځ څخه یوه تېزه رڼا را ووتله چي منځ یې د دوو شېلو د مدینې منورې روښانه کړی، او داسي رڼا یې وکړه لکه چي په تاریکه خونه کي څراغ ولګوې، نو علیه الصلوة والسلام الله اکبر ووایه او مسلمانانو هم ووایه، نو علیه الصلوة والسلام وویل چي ماته په دې رڼا کي وبرېښېدې بنګلې د حیرت لکه د سپو غاښونه، او بیا

يې دوهم وار ووهله هغسي رڼا يې وكړه عليه الصلوة والسلام وويل چي په دې
برېښنا كي ماته وبرېښېدلې قصور د الحمر من الارض الروم، او بيا يې دريم
وار گاره ووهله بيا يې هم هغسې رڼا وكړه، عليه الصلوة والسلام وويل ماته
وبرېښېدل قصور د صنعاء، او عليه الصلوة والسلام زياته كړه چي ماته
جبرائيل عليه السلام خبر راكړى چي دغه ټوله ښارونه او ځايونه به يو وخت په قبضه
كي د اسلام راځي نو خوشحاله اوسئ، نو منافقانو به ويل چي عليه الصلوة
والسلام د خپلي ببري له كبله پر ځان خندق راگرځوي او سره ددې چي پر ده
يو څو محدودي ډلې د كافرانو را جمع سوي دي، او دى وخلگو ته تمنا او
باطلې وعدې د فتح فارس او روم وركوي، فنزلت هذه الآية.

درويش وايي: چي دوهم شان نزول هم بيضاوي راوړى دى او هم روح البيان
او هم مظهري، او نور ډېر گڼ شمېر مفسرانو رح هم راوړى دى، لكن
مظهري رحمه الله اول شان نزول په روايت د بغوي رحمه الله چي دده د تفسير لوى ماخذ
دى ترجيح وركړې ده، ولي چي مظهري د هر آيت په تفسير كي يو وار بغوي
ذكر كوي له سر څخه دده د تفسير بيا تر پايه پوري راوړى دى.

درويش وايي: چي غزوه د خندق خو تر فتح د مكې مخكي وه فكيف يصح
الجمع بين الواقعتين، يعني غزوة الخندق وفتح مكه في شان نزول الآية
الواحدة اللهم الا ان يقال بتكرار نزول الآية الواحدة في الواقعتين، كما قالوا
في وجه تسمية سورة الفاتحة بالسبع المثاني على مذهب البعض.

قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ
مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ
اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۶﴾

ژباړه: ووايه اې محمد ﷺ چي يا الله ته مالک يې د ملک د اسمانو او مځكو
او د مافيهما او ما عليهما، ته اې خدايه وركوې بادشاهي د يو مملكت يو چاته
چي ستا ورته اراده سي كه مسلمان وي او كه كافر وي، او ته اخلې بادشاهي له

هغه چا څخه اراده د نزع الملک ورته وسي، او ته عزت ورکوې هغه چاته چې ستا خوښه وي، او ته ذلیل کوې هغه څوک چې ستا د ذلت ورته اراده سي، په لاس او تصرف کي ستا دی هر خیر، او په تحقیق ته پر هر شي قادر یې.

تفصیل: اللهم" ددې کلمې اصل په قول د بیضاوي او د روح البیان او د روح المعاني او د مظهري بلکې په اتفاق د اکثرو اهل التفسیر و اهل العربیة رح "یا الله" و، نو حرف نداء یې حذف کړه، او په عوض کي یې میم راوړی، او میم یې مشدد کړی لکونه عوضاً من حرفی التعریف، نو چونکه میم مشدد عوض دی د یا، نو جمع د دواړو جائز نه ده، یعنې یا اللهم، لامتناع الجمع بین العوض والمعوض عنه وهذا التعویض من خواص هذا الاسم الجلیل، یعنې داسي نه ده روا چې په عوض کي د یا رحمن رحمانم څوک ووایي، وهکذا اسمائه تعالی الآخر، لکه دخول د یاء النداء علیه مع حرف التعریف یعني یا الله، لانه قد تقرر عند النحات بالاجماع، انه اذا نودي المعرف باللام قیل یا ایها الرجل او یا ایهذا الرجل لامتناع الجمع بین اداتي حرفي التعریف لان یاء النداء ایضاً للتعریف، بناءً علی هذا لایجوز ان یقال یا الرحمن مثلاً، او داغه رنگه خاصه د اسم جلیل ده په قطع د همزه ویل نحو یا الله او په نورو اسماؤ کي همزه په وصل کي حذف کېږي مثلاً یا الرحمن په قطع د همزه نه ویل کېږي بلکې همزه یې په وصل کي حذف کېږي، او داغه رنگه تاء القسم خاصه ده ددغه اسم جلیل نحو تالله، او تا الرحمن نه ویل کېږي، او ټولو مذکوره مفسرانو رح او نورو هم دا احتمال په قیل راوړی دی چې اصلَ د اللهم یا الله امنا بخیر یعني اقصدنا بخیر مخفف بحذف حرف النداء ومتعلقات الفعل سوی المیم المشددة في امنا وحذف منه الهمزة ایضاً فبقی اللهم، او هغه ملایان چې لفظ د امنا په مد د همزه وایي یعنې آمنا او په تخفیف د میم، بظنهم انه ماخوذ من الایمان فهو غلط صریح اذ لا معنا له ههنا کما لایخفی.

او هغه سوال چې پر دې تقدیر خفاجي رحمة الله علیه کړی دی، په شرح کي د بیضاوي هغه دا دی چې په امنا بخیر وروسته به دعاء څرنگه مربوطه سي نحو اللهم

اغفرلي؟

ځواب: اغفرلي بیان دی د امنا بخیر، ولي چي مغفرت د گناه بخښنه قصد د خدای ﷻ گناه کار ته په خیر سره.

سوال: په هغه حدیث صحیح کي چي روایت یې بخاري او مسلم کړی دی چي علیه الصلوة والسلام ورعل، زکوان او عفیه قبیلو ته وکړی چي هغو اصحاب د علیه الصلوة والسلام په بیر معونة کي په شهادت رسولي وه، نو علیه الصلوة والسلام داسي ښرا ورته وکړه اللهم العن رعل وزکوان وعفیة آه څرنگه به په امنا بخیر پوري مربوط سي؟

ځواب: لعن د اعداء الله هم بیان د قصد د خدای ﷻ دی ومسلمانانو ته د هغې زمانې په خیر سره، ولي چي لعنت الهي پر دغو قبیلو سبب د ذلت د دغو قبیلو کېدای سي په دنیا کي.

"ملک الملک" بعض مفسرین رح وایي چي صفت دی د منادی مذکوري په اللهم کي، او بعض وایي نداء بعد النداء د حذف منه ایضاً حرف النداء تقدیره یا مالک الملک.

پوه سه: چي ملک مصدر دی د الملک، او مراد دلته معنا د مفعول ده واللام للاستغراق ای مالک جمیع المخلوقات من العلویات والسفلیات والملائکة والجن والانس لانه تعالی یتصرف فیها حسب مشیئته تعالی لا راد لحکمه تعالی ولایجوز ان یتصرف احد في ملکه تعلی الا باذنه تعالی "تعطي" آه یعنې ته ورکوې سلطنت د یو مملکت هر چا ته چي ستا خوښه او ستا ورته اراده سي، او ته بیرته اخلي مملکت له هغه چا څخه اراده او مشیت د استرداد الملک ورته وسي لکه مثلاً فرعون او نمرود وغیرهما ته یې مملکت ورکړی و او بیرته یې جبراً ځندي واخستی او دوئ یې د هلاکت وکندي ته په بد حالت وغورځول، کما هو المذکور في القرآن في قصصهم او دا قانون الهي روان دی په ملوک کي د دنیا الی یوم القیامة، او ته اې خدایه عزت ورکوې وهغه چاته چي ستا خوښه وي په دنیا کي فقط، او یا په آخرت

کي فقط او یا په دواړو دارینو کي او دغه رنګه ذلت وزکوړ وهغه چاته چي ستا خوښه وي، عزت د دنیا چي په نصرت سره دی پر دښمنانو او په عقبی کي په ثواب او جنت سره دی، او ذلت د دنیا په شکست سره او په ترک د نصرت دی، او ذلت د آخرت په عذاب او دوږخ سره دی "بیدک الخیر" ای بقدرتک الخیر کله فاللام للاستغراق.

سوال: خیر او شر خو ټوله له طرفه د خدایﷻ دي نو شر ولي نه سو ذکر؟

ځواب: بعض علماء وایي چي شر هم ورسره مراد دی لکن اکتفی في العبادة بذکر الخیر فهو من قبیل قوله تعالی وسرابیل تقیکم الحر ای الحر والبرد، او ښه تر ټولو دا ځواب دی سیاق په دې آیت په خیر کي دی، یعنې چي خدای پاک وعده وکړه د نبي علیه الصلوٰة والسلام سره یعنې د امت سره دده فتح د فارس او روم کما مر في شان نزول الآیة، او بعض علماء وایي چي شر یې نه کړی ذکر مراعاتاً للادب في خطابه تعالی، وما قال بعض المفسرین کالبیضاوي وذکره المظهریرح ایضاً ان المقضي بالذات هو الخیر والشر هو المقضي بالعرض فلاحاجة الی ذکر ما بالعرض بعد ذکر ما بالذات انتهی.

درویش وایي: چي دا ځواب پر مذاق د حکماؤ دی چي دوئ د شر له ارادې څخه بالذات منکر دي فلایناسب ذکره في تفسیر القرآن العزیز کما لایخفی "انک علی کل شيئ آه" او ته پر هر شي قادر یې ولا یقدر احد غیرک علی شيئ اصلاً، یعنې قدرت د خلق او ایجاد وقصاری حال العبادة القدرة الکاسبة دی، قال الله تعالی والله خلقکم وما تعملون.

درویش وایي: چي بیضاويرحمه الله پر خپل مخني ځواب پښېمانه دی، ولي چي ددې جملې په تفسیر کي داسي ویلي دي نبه بهذه الجملة علی ان الشر ایضاً بیده یعني بالذات، والله اعلم.

فائده: بعض اهل تجربه د علماء کرامو وایي چي که څوک په ذلت في الناس او یا فقر او مسکنت مبتلا وي، او د عزت او غنی خواهان وي نو دغه آیت دې خپل ورد وګرځوي، یعنې د ماخستن تر لمانځه وروسته دې درې واره همېشه

وایي، یعنې له قل اللهم څخه بیا تر انک علی کل شیئ قدیر پورې، او دا آیت په دفع کې د دښمنانو او په سر کوبې کې د هغو ډېر موثر دی ان شاء الله، لکن خبر دار چې په ناجائزه ځای کې او د ناجائزه غرض لپاره یې استعمال نه کړئ.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ

ته داخلوې شپه په ورځ کې، یعنې د شپې ساعات په ورځ کې داخل کړې، نو ورځې وږده سي او شپه لنډه سي، حتی چې په اول سرطان کې د معظم د معمورې ځکې ورځ پنځلس ساعاته وګرځي او شپه نهه ساعاته وګرځي.

وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

او ته داخلوې ورځ په شپه کې یعنې ساعات د ورځې کموې شپه په اوږدوې حتی چې شپه د اول جدي نهه ساعته وګرځي او شپه یې پنځلس ساعته وي په معظم کې د معمورې ځکې.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ

او ته اې خدایه راباسې ژوندي له مړي څخه، یعنې له جماد شي څخه لکه حیوان له نطفې څخه، او مرغه له هګۍ څخه.

پوه سه: چې مراد له حي او میت څخه یا معنا مجازي ده، لکه عالم له جاهل څخه او مؤمن له کافر څخه، او نباتات له وچې ځکې څخه.

وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

او ته راباسې مړي یعنې جماد شیان له ژوندي شي څخه، لکه نطفه له حیوان څخه او هګۍ له چرګې څخه او جاهل له عالم څخه، او کافر له مسلمان څخه او تخمونه د نباتاتو له ځکې څخه.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

او ته رزق ورکوې هغه چاته چې خوښه دې سي بې حسابه.

پوه سه: چي دا پنځه جملې ددې لپاره راوړه سوي دي په دې سره دليل وايي پر دې چي خدایﷻ قادر دی چي قدرت او سلطنت دي له عجمو څخه واخلي لکه فارس او روم او عربو ته دې ورکړي، نو منافقانو ته ولي عجيب معلومېږي او ولي د هيهات هيهات نعرې وهي، وجه د استدلال داده چي هغه ذات چي پر دغو امورو عظامو چي په دې پنځو جملو کي ذکر سوي دي چي عقول ورته حيران دي قادر دی چي خدای جلت قدرته دي هغه ذات پر اخذ د سلطنت له يو چا څخه اخستل او بل چاته ورکول چي تر هغه پنځو کارو آسانه دي په طريقه اولی قادر دی.

پوښتنه: اوس ولي مسلمانان د کافرانو لخوا څخه مغلوب دي؟

ځواب: د مسلمانانو بدو عملونو مسلمانان پس مانده کړه او کفار يې عذاباً پر غالبه کړه، کما قال النبيﷺ چي زما پر امت به داسي زمانه راسي چي اميران به يې ظالمان وي، او ملايان به يې طامعان وي او پيران به يې ريا كاران وي او تجاران به يې سود خواره وي، که صريح سود نه کوي لکن بيوع رانيول او خرخول به يې ټوله فاسد وي، او په فقه شريفه کی وايي چي هره بيع فاسد سود دی، او ښځي به د زينت شوقيانې وي.

درويش وايي: چي په کوم اسلامي ملک کي دا پنځه خويه نسته سره د نورو بدو کارونو، نو خود به مسلمانان هر ځای مغلوبه او د کافرانو تر لاس به لاندي وي يا بالذات يا بالواسطه، په اوسنی زمانې کي کوم اسلامي مملکت دی چي ازاد مطلق دي وي د هر کافر مملکت د چنبې څخه، لهذا قال عليه الصلوة والسلام كما تكونون يوئلي عليكم" څرنگه چي تاسي ياست داغه رنگه به مو والي وي، والمعنی که تاسي اهل طاعت ياست اولو الامر به ستاسي اهل رحمت وي، او که تاسي اهل معصيت ياست ولاة الامر به مو اهل عقوبت وي.

فائده: له حضرت علي كرم الله وجه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وويل چي سورة فاتحة الكتاب او آية الكرسي او دوه آيته د آل عمران "شهد الله انه لا اله الاهو" الی قوله "ان الدين عند الاسلام" وقل اللهم بيا تر

دې قوله پوري بغير حساب "مشفعات" يعنې شفاعت كونكي دي، او نسته د دوئ او د خداى ﷻ تر منځ حجاب، نو دې كلماتو خداى ﷻ ته وويل چي موږ استوې مځكې ته په قرآن عظيم الشان كي چي هغه په مځكه كي دى درج كوي مو، او هغه چاته مو هم ور استوې چي هغه به ستا عصيان كوي، نو خداى پاك ودوئ ته وويل چي ما پخپل ذات قسم كړى دى چي ستاسي قرآئت به نه كوي احد من المسلمين وروسته تر هر لمانځه مگر نه زه گرځوم جنت ځاى د هغه على ما كان فيه يعني عملونه د بدو چي په هغه كي وي، او مګر زه اوسوم دي په خطيرة القدس كي والا نظرت اليه كل يوم سبعين مرةً وقضيت له كل يوم سبعين حاجةً ادناها المغفرة والا اعذته من كل عدو و حاسد ونصرته عليه.

پوه سه: چي راوي ددې حديث بغوي دى په قول د مظهري رح او روح البيان او تفسير كبير يې هم روايت كړى دى.

درویش وایي: چي حاصل د كلام دادى چي قاري د فاتحة الكتاب چي خواصي او عدد يې درویش په شرح كي د قدوري چي په پښتو ژبه ده په اكمله وجه ذكر كړي دي، او داغه رنگه د آية الكرسي خواصي په تفسير كي او د قدوري په شرح كي بيان كړي دي، او د دوو آيتو د آل عمران چي ذكر سوه سره د آية الكرسي او فاتحة الكتاب تاسو په دې حديث شريف كي واورېدل، نو دا توله ويل تر څلورو پنځو دقيقو بالا وخت نه غواړي، نو كه يې سړى د همېشه لپاره تر هر لمانځه وروسته خپل ورد لازم وگرځوي ، نو دا توله ويل تر څلورو پنځو دقيقو بالا وخت نه غواړي، نو كه يې سړئ د همېشه لپاره تر هر لمانځهٔ وروسته خپل ورد لازم وگرځوي نو په ارزي او كه نه.

پوه سه: چي په اخبارو كي داسي راغلي دي چي بعض د انصارو ﷺ د بعض يهوديانو سره په جاهليت كي معاهده درلوده، او وروسته تر اسلام هغو انصارو د هغو يهوديانو سره ناسته ولاړه كول او يهوديان په دې كوشش كي وه چي دغه خپل حليف انصار له اسلامه څخه ويهوديت ته راغب كړي، او

همېشه به یې داسي خبري ضمناً ورته کولې چي د اسلام ضد به وې، نورو قریبانو د انصارو به هغو انصارو ته چي د یهودیانو حلیفان وه وویل چي تاسو د دغو یهودو سره شناخت او قرابت حلفي قطع کړئ، او هغو حلیفانو خپلو قریبانو په خوله نه کول، نو دا آیت نازل سو.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ

نه دي گرځوي مؤمنان کافران خپل اولیاء او دوستان، که په سبب د قرابت نسبي وي او که په سبب د جاهلیت د وخت د اشنایي او حلف وي، او که په سبب د همسایه توب وي الی غیر ذالک من اسباب الولایت والمحبة، یعني د مسلمانانو محبت او بغض د چا سره باید لپاره د خدای ﷻ وي چي د دوست سره د خدای ﷻ چي نور مسلمانان دي شناخت او دوستي کوي، او د دښمنانو سره د خدای ﷻ چي ټول کافران دي بغض او عداوت ولري، وهذا معنی قوله علیه الصلوة والسلام الحب في الله والبغض في الله من الایمان.

پوه سه: چي "من دون المؤمنین" په اعتبار د متعلق محذوف حال دی له مؤمنون څخه ای متجاوزین من المؤمنین الی الکافرین في الصداقة والولایة والمحبة.

فائده: د دوو کسانو چي سره عداوت وي دریم سړی چي د دواړو دښمنانو د دوستی دعوه کوي دا اجتماع المتنافین ده چي عقلاً محاله ده، نو څرنگه چي هر نوع کافر د خدای ﷻ دښمن دی، نو مسلمان چي د خدای ﷻ دوست ځان بولي څرنگه د دواړو د محبت دعوه کولای سي، نو د کفارو سره محبت کول قبح ذاتي لري چي د خدای ﷻ له دښمنه سره یې محبت دی او بله قبح عارضي لري چي د نورو مسلمانانو سره یې محبت قطع کوي.

درویش وایي: چي په تجربه ثابته ده چي څوک چي ځانونه د امریکایانو مثلاً دوستان بولي او د هغو سره محبت او نشت وبرخاست لري، او د هغو د ښووني پر لار روان وي، نو ددغو مسلمانانو د هغو مسلمانانو سره چي د

امریکایي قوانینو ضد وي بد څندي کېږي او بغض قلبي ورسره لري، وهكذا المحبة النوع الآخر من الكافرين كاليهود والنصارى والمشركين والروسيين.

پوه سه: چي بغوي وايي چي مقاتل وايي چي دا آیت په شان کي د حاطب بن ابي بلتعهؓ نازل سوی دی چي هغه وکفارو ته د مکې یو خط استولی و چي په هغه خط کي بعض احوال د علیه الصلوة والسلام او اراده د جنگ د علیه الصلوة والسلام يې ودوئ ته کشف کړې وه، نو هغه خط چي د یوې ښځي په لاس يې ورکړی و، او هغه خط خدایﷻ و علیه الصلوة والسلام ته کشف کړی، او هغه خط علیه الصلوة والسلام په استولو سره د علي، او مقداد وغیرهماؓ د هغې ښځي څخه ونیوی او حاطب يې را وغوښتی او ورته وه يې ویل چي ما هذا یا حاطب او هغه خپل عذر ورته بیان کړی، او علیه الصلوة والسلام هغه عذر ومنی چي تفصیل به يې په یو مناسب ځای کي ددې تفسیر راسي ان شاء الله تعالی.

او کلبيؒ له ابي صالحؒ څخه روایت کړی دی چي دا آیت په شان کي د منافقینو نازل سوی دی یعني عبدالله بن ابي واصحابه وه چي هغو به تولي او محبت له مشرکینو سره د مکې کاوه او د یهودیانو سره د مدینې به يې کاوه، او احوال د علیه الصلوة والسلام او د اصحابوؓ به يې ودوئ ته رسول، او ددوئ دا امید و چي په دې ذریعه به موږ پر علیه الصلوة والسلام او پر مسلمانانو غالب سو نو خدایﷻ مسلمانان له ورته کارنامو څخه د منافقینو نهي کړه.

درویش وايي: چي دا آیت د شان نزول د سیاق سره د آیت ډېر مناسب دی والله اعلم بالصواب.

فائده: پوه سه چي محبت کول او بغض کول تر منځ د خلګو لپاره د خدایﷻ د اسلام د دین یو ګټور عمل دی، له ابن مسعودؓ څخه روایت دی ده وویل چي علیه الصلوة والسلام وویل "المرء مع من احب" یعني سړی به د آخرت په ورځ د هغه چا ملګری وي چي ده په دنیا کي د هغه سره محبت کاوه، رواه البخاري ومسلم، او له ابي موسی اشعريؓ څخه روایت دی چي علیه الصلوة

والسلام وویل مثال د صالح انډیوال او د بد انډیوال لکه له یو چا څخه چي مشک ور سره وي، او یا د پښ بنۍ وهي، نو حامل المسک به یا تاته یو څه مفت درکړي او یا به یې ته په بیع څندي رانسي، او که نور نه وي په یوه ګړي ناسته سره د حامل المسک به تاته خوشبویي د مشکو ورسېږي، او نافخ الکیر یعنې پښ چي بنۍ وهي ي به ستا کالي در سوځي او یا به یې د دوکان بد بویي ستا تر سږمو سي، بخاري مسلم، او له ابو ذر ﷺ څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل "احب الاعمال الحب في الله والبغض في الله" رواه احمد، وابو داؤد، او نور هم ګڼ شمېر احادیث په دې باب کي موجود دي.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ

او که څوک دغه کار وکړي یعنې اعداء د خدای ﷻ دوستان خپل وګرځوي، نو نه دي دغه من یفعل په هیڅ شي د دوستۍ د خدای ﷻ.

پوه سه: چي "من الله" حال دی له "شیئ" څخه قدم علیه لتنکر ذی الحال کما هو القانون النحوي او "في شیئ" خبر د "لیس" دی او تنوین د شیئ لپاره د تحقیر دی، یعني لیس هو کائنان في شیئ حقیر من ولایة الله یعني کما ان ولایة الکفار لایجتمع ولایة المؤمنین کذا لایجتمع ولایة الله تعالی ایضاً کذا قال المظهري رحمه الله.

اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۭ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۭ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۲۸﴾

مګر نه هغه موالات قولي او ظاهري ورسره کوه د کافرانو سره، یعنې یو څو کسه مسلمانان په ملک کي د کفارو اوسېږي او که دوئ معادات ظاهري وکفارو ته ښکاره کړي، نو د هغو له شر څخه بېرېږي، نو دوئ ته روا دی چي په ځای کي د معادات ظاهري دي موالات ظاهري ورسره کوي وقلوبهم مملوة بالمعادات معهم، او تاسي خدای ﷻ بېروي له خپل غضب او عذاب څخه.

پوه سه: چي په راوړلو کي د نفس وعید عظیم دی دغو کسانو لره چي موالات له کفارو سره کوي، بېله عذر له خوف، ولي هغه عذاب چي قادر

متعال وځان ته منسوب کړي معلومه ده چي هغه به سخت عذاب وي، او خدای ﷻ ته ده ستاسي رجوع يعنې په ورځ کي د قيامت.

پوه سه: چي ملا عصام الدين رحمة الله عليه په حاشيه کي د بيضاوي وايي الا ان تتقوا آه استثناء مفرغ ده او منصوب علی الظرفية ده، او دا استثناء په دواړو مخنيو جملو پوري مربوط ده معناً او په يوې پوري مربوط ده لفظاً او په هغه بله جمله کي مقدره ده کما هو شان التنازع المذكور في النحو ودفع ذالک التنازع، والمعنى لايجوز موالات الكفار في شيئ من الاوقات الا وقت ان تتقوا منهم، ونقل مفصل بيان عصام الدين المظهري رحمة الله عليه.

فائده: تقاة" مفعول مطلق دی د تتقوا من غير لفظه.

مسئله: د کفارو له بېري د مسلمان ناحقه وينه تويول نه دي رواه، او د کافرانو د بېري له سببه ثوک حرام مال د چا نسي خوړلای او کافرانو ته د مسلمانانو جاسوسي نه ده روا.

قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِىْ صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۹﴾

او ته ووايه يا محمد ﷺ خلګو ته چي دلته په قرينه د سياق مراد خندي مسلمانان دي که تاسي پټ کړئ هغه څه چي ستاسو په زړونو کي دي من محبة الكفار قلباً وغيرها من المعاصي، او يا يې ښکاره کړئ يا په قول او يا په فعل سره خدای ﷻ په دواړو خبر دی، او خدای ﷻ خبر دی په هغو شيانو چي په آسمانو کي دي كالملائكة والكواكب البيت المعمور وبيت العزة وغيرها من لا يعلم تفاصيلها الا هو.

فائده: واو په "ويعلم" کي استينافي دی او دا جمله مستانفه ده، او عطف يې پر جزاء د شرط نه دی صحيح لعدم الربط والسببية اللازمة بين الشرط والجزاء اذ يكون التقدير هكذا قل ان تخفوه آه ويعلم ما في السموات آه.

پوه سه: چي تخصيص د سموات اوارض يې له دې سببه وکړی چي ظاهري

نظر د عوامو پر اسمانو او مځکو منحصر دی، ورنه خدای ﷻ په هر موجود خبر دی من اجزاء کرة الماء ومافیها من الحیطان والجواهرات واللؤلو، وما في الجو بین السماء والارض الی غیر ذالک لان الله خالق کل شیئ وان کان ذرة وخلق شیئ بالاختیا والارادة یستلزم العلم، وهذه الجملة یعني قل ان تخفوه الآیة کانهما بیان السبب للجملة السابقة ای ویحذرکم الله الآیة، والحاصل ان العبد ینبغي ان لا یتجاسر علی من له العلم الشامل للظاهر والخفي والقدرة الباهرة علی کل ذرة من ذرات العالم بان یعصیه ویتجاوز حدوده، په حدیث شریف کي راغلي دي علیه الصلوة والسلام ویلي دي چي څلور شیه له کبیره ګنهو څخه دي یو د وړیو کالي اغوستل دي یعني خیرہ او بې کاره کالي لپاره د طلب د دنیا، یعنې چي یا د خلګو د بزرګ ګمان راباندي راسي او یا د ډېر مسکین، نوبه روپۍ راکوي لکه په میاشت کي د روژې چي یې بعض سوال او فقر عادته ملایان یا عوام کوي، او بل دا چي سړی دعوه د محبت د صالحانو کوي او د هغو پر لار نه ځي، او بل دا چي د اغنیاؤ ذم کوي او پیسې ځندي غواړي.

درویش وایي: چي ما د بعضو ملایانو څخه اورېدلي دي چي وایي د فلاني غني یوه ګوله ډوډۍ او یو درهم حلال نه دی او بیا هم شپه او ورځ یې پر سترخوان ناست وي او دراهم ځندي غواړي، او بل دا چي سړی وایي چي کسب هیڅ شی نه دی او خوراک د اهل کسب له مال څخه کوي، سعدي رحمه الله

ګر آنها که میګفتمي کردمي نیکو سیرت وپارسا بوده مي

فائده: درویش وایي چي صحبت او محبت ډېر تاثیر لري کما قیل

عن المرء لاتسئل وانظر قرینه فکل قرین بالمقارن یقتدی

قال علي رضی الله عنه فلا تصاحب اخا الجهل وایاک وایاه فکم من جاهل اردي

حلیماً حین اخاه قاس المرء بالمرء اذا ما هو شاه

وللقلب علی القلب لیل حین یلقاه

مسئله: که یو سړی په سفر د حج روان و او یا غزاء ته یو فاسق ورسره ملګری

سو، نو د فاسق په سبب خو به غزاء او حج نه پرېږدي، لکن په زړه کي به يې له هغه فاسقه او د هغه له عمله بد ورځي، لکن جنګ وجدال دي هم نه ورسره کوي، ولي چي نه باید وسفر ته د طاعت نقصان پېښ نه سي، او شاید ددغه صابر د صبر په برکت به هغه فاسق توبه وکاږي.

حکایت: په تاریخ کي راغلي دي چي دوه ډېر بزرګواره کسان چي یو د حاتم اصم په نامه یادېدی او بل شقیق بلخي نومېدی، په سفر د حج یا د عمرې روان وه، چي یو سپین ږیری فاسق ورسره ملګری سو چي په دې سفر کي به یې غزلي هم ویلې رباب به یې هم واهه، او په عین حال کي شیخ فاسق د شقیق او د حاتمرح نومان هم اورېدلي وه لکن پېژندل یې نه، خو دې شیخ فاسق د شقیق او حاتم حال ډېر ور دریغ کړی لکن حاتم له ادبه ږغ نه کاوه چي ګوندي شقیق به دا فاسق منع کړي، خو شقیق سره ددې چي په زړه کي ډېر له شیخ فاسق څخه تنګ و لکن په خوله یې نه منع کاوه لئلا ينجر الى النزاع في هذا السفر المبارک، نو څه وخت چي شیخ فاسق له دوئ څخه په لار کي جلا کېدی، نو شیخ فاسق و حاتم او شقیق ته وویل چي تاسي دوه له شریعت څخه ډېر لېري ملایان یاست، ولي چي ما ګرده لار وتاسي ته رباب واهه او غزلي مي ویلې تاسي ماته نصیحت ونه کړی او زه مو له دې بد فعل څخه منع نه کړم، نو حاتم ورته وویل چي موږ په مراعات د سفر د اندېوالی که څه هم ستا له رباب او غزلو څخه ډېر تنګ وو ږغ مو نه درته کاوه، او ورته وه یې ویله چي زه حاتم یم او دا بل ملګری مي شقیق بلخي دی، نو شیخ فاسق رباب مات کړی او توبه یې وکښل، او بیرته ددوئ سره ملګری سو او ددوئ خدمت به یې کاوه، نو شقیق وحاتم ته وویل چي ودي لیدل نتیجه د صبر چي موږ وکړی.

بیت

نه آنکه بر در دعوی نشیند از خلقي که گرخلاف کنندش بجنگ برخیزد
وگر زکوه فرو غلطد آسیا سنگی نه عارفست که از سنگی برخیزد

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۚ وَّمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوْءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَ بَيْنَهٗ اَمَدًا بَعِيْدًا ؕ

پوه سه: چي لفظ د "يوم" منصوب دی او ظرف مقدم د "تؤد" دی او لفظ د "ما" دواړه ځايه موصوله شرطيه نه دی، ولي چي ټوله قاريان "تؤد" په رفع سر وايي، نو که ما شرطيه نو که ما شرطيه وای نو بايد چي قاريانو په جزم ويلی وای، ولي چي په قرار د قانون نحوي رفع او جزم دواړه روا دي چي شرط ماضي لکه دلته.

پوه سه: چي موصول سره د صلې مفعول د "تجد" دی، ولي تجد دلته په معنا د تصيب دی چي يو مفعول غواړي.

ژباړه: هغه ورځ يعنې چي ورځ د قيامت ده چي پيدا کړي هر نفس له نفوسو مکلفه وو څخه هغه شی چي ده عمل کړی د خير له کارو څخه يعنې فرائض واجبات الی غير ذالک حاضر کړه سوي په امر د خدای ﷻ يعنې په عمل نامو کي، او هغه کارونه چي ده عمل کړی وي د بدو کارو يعنې که کبيره گنهونه وي او که صغيره وي، يعنې دا بد کارونه به هم حاضر کړه سي د عمل نامو په ذريعه لکن د کارو سره يې احضار نه کړی ذکر، له دې سببه چي مقصود احضار الخير دی، او احضار الشر بناءً پر حکمت الهي دی، نو به دغه "کل نفس" خوښ لري داچي کاشکي په منځ کي د نفس او په منځ کي ددې ورځي له خوف او بېري او يا د نفس او عمل سوء تر منځ امد وای يعنې مسافت وای کېږي کما بين المشرق والمغرب مثلاً.

فائده: مراد له "کل نفس" څخه هغه کسان دي چي ښه او بد عملونه يې دواړه کړي وي، يعنې مؤمن خو وي، او هر چي هغه کسان دي چي عمل سوء هر گز نه لري او ټوله اعمال يې صالح وي کالانبياء علهيم السلام، او يا ماسوی له ايمانه بل عمل صالح اصلاً نه لري ددغو کسانو بالمقايسة علی حال اولئک خلطوا عملاً صالحاً وآخر سيئاً معلومېږي، اما الاول فلانهم لا يودون ان بينها

وبينه امداً بعيداً، واما الفريق الثاني فلانهم يؤدون لو ان آه بطريق الاولى.

تنبيه: هغه کسان چې په عمل نامو کې يې خير او شر دواړه وي، دا يې خوښه وي چې خدایﷻ مې په خپل رحمت عامه سره ټوله سيئات محوه کړي او را وه يې بخښي، او يوازې عمل نامه د حسناتو په لاس راکړي او يا که هغسې نه وي نو حساب به په پټه را سره وکړي، او اهل محشر ته مې رسوا نه کړي.

پوه سه: چې بخاري او مسلم له ابن عمرؓ څخه روايت کړی دی، قال قال رسول اللهﷺ يدني المؤمن" خدایﷻ نژدې کوي يعنې په ورځ کې د قيامت مؤمن يعنې بعض مؤمنان فيضع عليه کنفه ويسره" او خدایﷻ پر هغه کښېږدي خپل بغل يعنې حجاب النور او پټ يې کړي له خلګو څخه، او خدایﷻ ورته وايي چې په ياد دي ده هغه فلانی ګناه يعنې چې تا کړې ده په دنيا کې "اتعرف ذنب کذا" به هر وار ورته ووايي نعم يا رب حتی چې بنده به په ټولو ګنهو اقرار وکړي، او دی به پخپل زړه کې وايي چې هلاک سوې، يعنې اوس به نو خدایﷻ راته ووايه چې ولاړ سه ودوږخ ته، لکن خدایﷻ به ورته ووايي سترتها عليک في الدنيا وانا اغفرها لک اليوم فيعطی کتاب حسناته، خدایﷻ به ورته وايي چې ما ستا دغه ګنهونه در پټ کړي دي يعنې له خلګو څخه او نن زه ستا دغه ټوله ګنهونه دربخښم يعنې په دې ورځ د قيامت دي هم نه رسوا کوم، نو عمل نامه فقط د نېکو په لاس ورکړي الی اخير الحديث، اللهم اجعل عبدک الذليل العاصي بانواع المعاصي من جملة هؤلاء المؤمنين برحمتک يا ارحم الراحمين وبحرمة الشهر المبارک رمضان الذي وصلت فيه الی تحرير هذا المقام.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۳۰﴾

او تاسي بېروي خدایﷻ له خپله ځانه څخه، او خدایﷻ مهربان دی پر بندګانو.

پوښتنه: دا آیت خو د مخه هم تېر سو عنقریب، نو بیا ذکر کول به یې تکرار نه وي؟

ځواب: په دمخه آیت کي بېرول د مسلمانانو له دوستی او محبت څخه د کافرانو کما مر تفصیله او په دې آیت کي بېرول دي د مسلمانانو له ترک څخه د فرائضو او واجباتو او له کولو څخه د محرماتو او معاصي وو فلا تکرار، روح البیان وایي ای یقول الله احذورا من سختي وهو تکریر لما سبق لئلا یغظون عنه آه.

درویش وایي: چي تاسیس کما في التوجیه السابق خیر دی تر تکریر کما تقرر عندهم خصوصاً في الموضع القریب کما ههنا.

پوه سه: چي مراد له عباداتو څخه مؤمنین دي لان الخطاب معهم من سباق الکلام

پوه سه: بعض محدثینو له حسن بصري رحمه الله څخه روایت کړی دی چي بعضي خلګو په زمانه کي د نبي علیه السلام وته ویله والله انا لنحب ربنا فانزل الله تعالی "قل انکنتم تحبون الله فاتبعوني" الآیة، او ابن اسحاق صاحب المنازي او نور کښ شمېر محدثین وایي چي دا آیت په وفد کي د نجران نازل سوی دی، چي دوئ به ویل انما نعبد عیسی حباً لله، او محي السنة بغوي رحمه الله وایي چي دا آیت په یهودو او نصاری وو کي نازل سوی دی، حیث قالوا نحن ابناء الله واحبائه، او له عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام په مکه مکرمه کي و قریشو ته ودرېدی او هغو خپل بتان درولي وه او په غاړو یې د شتر مرغ هګۍ ور ځړولې وې، او په غوږو کي یې غوږ والي ور ځړولي وه او سجدې یې ورته کولې، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل یا معشر قریش والله لقد خالفتم ملة ابیکم ابراهیم واسماعیل، فقال قریش انما نعبدهم حباً لله لیقربونا الی الله زلفی فقال الله تعالی.

قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي

ته وقریشو ته ووایي چي که تاسي محبت د خدای جل جلاله لرئ نو زما متابعت

وکړئ یعنې په توحید کې د خدای ﷻ او په ترک کې د عبادت د بتانو.

پوه سه: چې د حب لفظ په ضمه د حا او کسره د حا وکذا الحباب بالضم والکسر، وکذا المحبة ټوله مصادر دي من احبه یحبه فهو محبوب علی غیر قیاس لان احب من باب الافعال والمحبوب من المجرد والقیاس محَب بفتح الحاء للمفعول لکنه قلیل في الاستعمال، په هر حال محبت تعلق دی د زړه د محب په محبوب پوري او الفت دی د محبوب سره په داسې ډول چې محب منع کړي له التفات څخه وغیر ته د محبوب، او که دا حالت داسې حال ته ورسېدی چې دوام یې پیدا کړی بیا یې نو عشق بولي، قال اهل العشق العشق نار في القلوب یتحرق ماسوی المحبوب فیجعل غیر المحبوب نسیاً منسیاً.

درویش وایي: چې دا محبت او عشق ګاهې مجازي وي لکه عشق د مجنون له لیلی سره او عشق د فرهاد له شرینې سره الی غیر ذالک، او ګاهې حقیقي وي لکه محبت د اولیاء الله الکرام رح د خدای ﷻ سره، او دا محبت او عشق ګاهې داسې وي چې سړی اولاً سلوک په لار د عباداتو او اربعیناتو شروع کړي په اخیر کې جذبه او عشق الهي پیدا سي دا لار څه اوږده ده لکن تر پایه پوري د شریعت مطهره سره سمون لري، او ګاهې جذبه او عشق تر سلوک دمخه پیدا سي او اصل عریان اول نصیب د سالک وګرځي او ورسته بیا سلوک پیدا کېږي، او دا لار که څه هم و اصول الی الله ته لنډه ده لکن ګاهې په دې لار کې خلاف الشریعة الغراء قول یا فعل پیدا کېږي کما قال المنصور انا الحق، او بل ددغي لاري سړی په خطاب کې وخدای ﷻ ته وایي، خود زدي بانګ انا الحق بر سردار آمدي، وغیر ذالک من ترهاتهم.

درویش وایي: چې دا ټوله خو بیان د محبت د بنده و له خدای ﷻ سره، او محبت د خدای ﷻ له بنده سره چونکه خدای ﷻ لره قلب نسته، او داسې هم نه دی چې خدای ﷻ محبت د یوه بنده د بل بنده له محبت څخه منع کړي لانه تعالی لایشغله شان عن شان یعنې لکه بندګان چې دیوه چا عشق او محبت د بل د عشق او محبت څخه منع کاوه، نو د خدای ﷻ د محبت معنا داده چې

خدای ﷻ بنده وخپل ځان ته جذب کړي او غیر ته یې پرې نه ږدي، نو محبت الهي د بنده سره دمخه دی تر محبت د بنده د خدای ﷻ سره لکه په دې آیت کي چي دی "یحبهم ویحبونه" چي خدای ﷻ خپل محبت دمخه ذکر کړی تر محبت د بندګانو.

فائده: پر حب د بنده له خدای ﷻ سره دا فائده مرتبېږي چي بنده به اطاعت د خدای ﷻ کوي په اداء کي د اوامرو الیه وو او په ترک د معاصیو او د حب الله د بنده سره نتیجه داده چي خدای ﷻ به توفیق د عباداتو ورکوي او حسن ثواب به ورکوي او عفوه د سیئاتو به ورته کوي.

پوه سه: چي کلمه د "فاء" په "فاتبعوني" کي لپاره د سببیت ده یعني زما متابعت سبب د محبت د خدای ﷻ ګرځي، ولي چي محبت د خدای ﷻ خو په کولو کي د مرضیاتو الهیه وو دی او مرضیات الهیه خو په عقل سره نه معلومېږي بلکه په وساطت د تعلیم الهي و علیه الصلوة والسلام ته، نو ځکه متابعت د علیه الصلوة والسلام مشروط دی په محبت الهي کي، نو چونکه په انتفاء د شرط مشروط نیستي کېږي، نو که متابعت د علیه الصلوة والسلام نه وي نو مدعي د محبـ د خدای ﷻ کذاب دی، هذا کلمة ماخوذ من البیضاوي والمظهري والبغوي والخفاجي واحیاء الغزالي وزاد علیه العاصي رحمهم الله.

پوښتنه: په "فاتبعوني" کي کلمه د "یا" ولي باقي ده؟

ځواب: په اصل کي خو یا پکښې موجوده وه.

سوال: په "فاتقون" او "اطیعون" کي خو هم په اصل کي یا وه، نو یې ولي ساقطه کړه؟

ځواب: هغه دوه لفظه خو په اخیر کي د آیت وه نو په سبب د د وقف یې یا پرېښوله

يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾

پوه سه: یحببکم" مجزوم دی جواب د امر دی یعني "فاتبعوني" والمعنی که تاسي زما متابعت وکړئ، نو خدای ﷻ به ستاسي سره محبت وکړي او

بخښنه به وکړي تاسي ته له ګنهو ستاسي، او خدای ﷻ بخښنده د ګنهو د بندګانو دی او مهربانه دی.

درویش وایي: والله در البیضاوي رحمه الله حیث فسر هذه الآیة بما یناسب اذهان المبتدیین والمتوسطین والمنتهیین، حیث قال ای یرض عنکم ویکشف الحجب ای حجب الشکوک والشبهات عن قلوبکم بالتجاوز عما فرط منکم ای النقصان الواقع منکم في طاعت الله واتباع رسوله ﷺ فیقربکم من خباب عزه ویبوئکم في جوار قدسه ای دار المقربین، ثم دفع البیضاوي التوهم الوارد ههنا بان المحبة هي میل النفس والقلب الی شیئ ولا یتصور ذالک في شانه تعالی بقوله "وعبر عن ذالک بالمحبة علی طریق الاستعارة والمقابلة ای المشاکلة انتهی کلامه، واما امام المظهري رحمه الله فاورد هـ سوال الدور ثم دفعه بجواب لایناسبان حال المبتدیین بل المتوسطین فلهذا اعرضنا عن ذالک السوال والجواب من شاء فلیطالها في تفسیره.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ته ووایه وخلګو ته چي تاسي اطاعت کوئ د خدای ﷻ ای فیما یامرکم به وینهاکم عنه، او اطاعت کوئ د رسول یعني د علیه الصلوة والسلام، ولي چي اطاعت د رسول په دې حیث چي دی رسول د خدای ﷻ دی دا عین اطاعت د خدای ﷻ دی لاغیره، قال الله تعالی "وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحي یوحی الآیة" نو دا آیت شامل دی اطاعت لره د رسول الله ﷺ في الوحي الغیر المتلو اعني الآحادیث النبویة.

پوه سه: چي د خدای ﷻ د محبت او اطاعت او د علیه الصلوة والسلام سره د محبت او د اطاعت تر منځ د تلازم هغه حدیث نبوي چي بخاري یې له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روایت کړی دی تائید کوي چي په یوه برخه کي د هغه حدیث داسي راغلي دي کل امتي یدخلون الجنة الا من ابی" ټوله امتیان زما به جنت ته داخلېږي مګر نه هغه امتیان چي له دخول څخه د جنت منع وکړي، اصحاب کرامو ورته ووېل "ومن ابی" څوک به منع له دخول څخه د جنت یا

رسول الله قال "من اطاعني دخل الجنة ومن عصاني فقد ابى" څوک چي زما اطاعت وکړي هغه به جنت ته داخلېږي او هغه څوک چي زما څخه عصيان وکړي هغه د دخول د جنت څخه منع کوي "ومحمد فرق بين الناس" او محمد فرق دی په منځ کي د خلگو يعنې اطاعت دده او عصيان فرق په منځ کي د خلگو يعنې الداخلين في الجنة والمانعين منه.

درويش وايي: چي وجه د تلازم داده چي دا معلومه خبره ده چي جنت ته ورځي مگر هغه څوک چي د خدای ﷻ سره محبت لري او د خدای ﷻ اطاعت کوي، نو دې حديث مبارک دا وښوول چي ددې دوو محبتو تر منځ تلازم دی وکذا بين العصيانين فافهم، او که څوک اعراض او روی گرداني وکړي نو په تحقيق د خدای نه دي خوښ کافران، يعنې اعراض کونکي کافران دي او د خدای کافران نه دي خوښ وهو كناية عن البغض معهم، په روح البيان کي وايي چي دا آيت پر شرف د عليه الصلوة والسلام صراحةً دلالت کوي ولي چي خدای محبت خپل محبت د حبيب خپل وباله او جوت يې کړی اطاعت خپل په اطاعت پوري د حبيب خپل.

تفريع: هغه څوک چي دعوه د محبت د خدای ﷻ کوي او له سنت څخه د عليه الصلوة والسلام مخالف وي هغه كذاب دی.

درويش وايي: وهذا كثير في بعض مشائخ الزمان الحاضر فتفكر، والى هذا اشار المجنون العامري.

امر على الديار ديار ليلى ... اقبل ذا الجدار وذا الجدار
وما حب الديار شغفن قلبي ... ولكن حب من سكن الديار

قال القاشاني رحمه الله محبت النبي ﷺ انما تكون بمتابعته وسلوک سبيله قولاً وعملاً وخلقاً وحالاً وسيرةً وعقيدةً ولاتمشي دعوى المحبته الا بهذا فانه قطب المحبة ومظهرها الى آخير ماقال.

درويش وايي: چي مثل د داسي محب الرسول ﷺ في الزمان الحاضر يعني سنه ۱۴۲۶ هجري قمري کي نادر دی، فهو كالمسک الاذفر والكبريت الاحمر

وتوفيق الوصول اليه من الله الاكبر، اللهم ارزقني حبك وحب حبيبك وحب من يحبك وحب عمل يقربني اليک آمين آمين آمين.

روايت کړی دی بخاري رحمه الله له عبدالله بن هشام رضي الله عنه څخه چي هغه وويل چي زه د عليه الصلوة والسلام ملګری وم او عليه الصلوة والسلام عمر رضي الله عنه تر لاس نيولی و، نو عمر ورته وويل يا رسول الله ﷺ انت احب الي من كل شيئ الا نفسي، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل والذي نفسي بيده لا يؤمن احدكم ای ايماناً كاملاً حتی اكون احب اليه من نفسه، نو عمر رضي الله عنه وويل فانه الآن والله انت احب الي من نفسي، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل الآن يا عمر صار ايمانک كاملاً.

حکایت: بادشاه عادل فاتح الهند محمود الغازي الغزنوي رحمه الله يوه ورځ د شيخ رباني د ابو الحسن الخرقاني رحمه الله ملاقات ته ورغلی او يو ګړی ورسره کښېنستی، بيا محمود له ده څخه پوښتنه وکړه چي ستا څه رايه ده په باره کي د بايزيد بسطامي قدس سره، ابو الحسن خرقاني محمود ته وويل چي بايزيد رحمه الله داسي شخصيت و چي دی چا ليدلی وای د دوږخ اور ورته حرام و، محمود ورته وويل چي دا څرنګه مدح د بايزيد تا وکړه، ابو جهل خو عليه الصلوة والسلام ليدلی و او د دوږخ اور نه سو ورته حرام، نو ابو الحسن خرقاني رحمه الله ورته وويل چي ابو جهل رسول الله ﷺ نه دی ليدلی بلکي د محمد بن الله يتيم د ابو طالب يې ليدلی و حتی كه ابو جهل رسول الله ﷺ ليدلی وای دی به هم له شقاوت او دوږخه خلاص وای.

درویش وايي: چي د شيخ مطلب دا و كه ابو جهل په حيثيت د انه رسول الله ليدلی وای نو خو ايمان به يې پر راوړی وای، نو د بدبختی څخه د كفر به خلاص سوی وای او د عليه الصلوة والسلام د لويو اصحابو څخه به وای، لكه ابو بكر و عمر وغيرهما رضي الله عنهما نو به خود د دوږخ اور ورته حرام وای، لكن ابو جهل عليه الصلوة والسلام ته په سترګو د يتيم د ابو طالب كتله، نو د شيخ خرقاني رحمه الله په مدح كي د بايزيد بسطامي رحمه الله همدغه مراد و، يعني كه چا

Scanned by CamScanner

بایزید ته په سترگو د سلطان العارفین کتلي وای، نو دده متابعت به یې په اقوالو او افعالو او احوالو کې کړې وای نو د اهل سعادت څخه به گرځېدلی وای، لکن ټولو خلگو بایزید ته په دغه سترگه نه کتل.

درویش وایي: چې مصداق د ماقلنا في باب ابو جهل قوله تعالی "وتراهم ينظرون اليک يعني بعين الراس وهم لا يبصرون" او سره د هغه تا نه ویني یعنې په سترگو د زړونو والا اتبعوک وامنوبک.

درویش وایي: چې د جابر بن عبدالله ﷺ څخه روایت دی چې اصحاب الحدیث تقریباً ټولو دا حدیث راوړی دی چې یو وخت علیه الصلوة والسلام بیده و چې دوې ملکي ورته راغلې یوه یې وسر ته کښېنستل او بله یې و پښو ته، یوې و هغې بلې ته وویل چې ددې سړي یو مثال باید وویل سي، نو مسئول عنه ملکي ورته وویل چې دی خو بیده دی نو مثال یې څه فائده لري یعنې دی خو یې په سبب د خوب نه اوري، هغې بلې ملکي ورته وویل چې سترگي بیدې دي لکن زړه ویښ دی او ادراک او فهم د مثال خو په زړه پوري اړه لري، نو ملکي وویل چې مثال دده داسي دی لکه یو سړی چې ښه بهترین سرای جوړ کړي او ښه فوق العادة مهماني پکښې جوړه کړي او مالک الدار یو منادی او اعلان کونکی واستوي چې خلگو ته عمومي دعوت د مهمانۍ ورکړي، نو یوې ملکې وهغې بلې ته وویل چې ددې خبري تفصیل ته ودې سړي ته وکړه چې دی په پوه سي، هغې بلې ملکې ورته وویل چې سرای خو جنت دی یعنې بانيٌ او خالق یې رب جل وعلا دی، او داعي ومهمانۍ ته د خدای ﷻ محمد ﷺ دی، نو که چا د داعي چې محمد ﷺ دی دعوت قبول کړی نو سرای ته به ورسي یعنې الجنة او د مهمان سرای څخه به خوراک وکړي یعنې نعیم الجنة ورضی عنه صاحب الدار یعنې خدای ﷻ، او که چا د داعي یعنې چې محمد ﷺ دی دعوت قبول نه کړی نو به دار ته داخل نه سي یعنې الجنة او نه به د مهمان خانې چې جنت دی میلمستیا وخوري وسخط علیه صاحب الدار، او کما قال رسول الله ﷺ.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝٣٣

او په تحقیق سره خدای ﷻ خوښ کړی دی د ځان لپاره او د خپل محبت لپاره او د رسالت لپاره آدم ابو البشر علیه السلام چي امر يې د سجدې وده ته پر ملائکه وو وکړی، او په جنتو کي يې ده او حواء رضی الله عنها ته ځای د اوسېدو ورکړی، او ټوله انبیاء کرام يې دده له نسله څخه پیدا کړه الیٰ غیر ذالک من الکرامات او نوح علیه السلام.

پوه سه: چي د نوح علیه السلام رسالت هغه وخت منځ ته راغلی چي په اولاد کي د آدم علیه السلام کفر او شرک پیدا سو او لس کاله ټوله خلګ پر دیني حق د آدم علیه السلام وه، او نوح علیه السلام نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله وقوم ته تبلیغ د توحید وکړی او د شرک په مقابل کي يې سخته مبارزه وکړه، او د کافرانو له خوا ډېر ازار او کړاونه يې ولیدل آخیر الامر چي خدای ﷻ د قوم له خوا څخه بالا تر هغو کسانو چي پر ده يې ایمان راوړی وو نا امیده کړی بقوله تعالی "لن یؤمن قومک الا من قد امن" نو نوح علیه السلام خواست د استیصال د ټوله نړۍ د کفارو وکړی بقوله "رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیاراً" فهلکهم الله کلهم بالطوفان فلذا لقب نوح بالآدم الثاني، لان الناس کلهم من اولاده الی یوم القیامة لان من نجا من الطوفان في سفینة نوح علیه السلام وهم (۸۰) رجال ونساء کانوا من نسله بالذات او بالواسطة، او د "آل ابراهیم" څخه مراد اسماعیل، اسحاق او یعقوب او ټوله انبیاء علیهم السلام د بني اسرائیلو او سید المرسلین ﷺ داخل دی في آل ابراهیم لانه ﷺ من ولد اسماعیل علیه السلام واصطفاء نفس ابراهیم مفهوم مئ اصطفاء ولده بالطریق الاولی، او له عمران ؑ څخه په قول د مقاتل، عمران بن یصهر بن قاهت بن لاوي بن یعقوب مراد دی چي دا عمران پلار و د موسی او هارون علیهما السلام.

او بعض مفسرین رح وایي چي مراد ځنې عمران بن ماثان من اولاد سلیمان بن داؤد چي دا عمران والد دی د مریم مور د عیسی علیه السلام، او په منځ کي ددغو دوو عمران نامو بعض وایي یو زر او اتیا کله فاصله وه، او بعض وایي یو زر او اته سوه کاله فاصله وه، او ښه مذهب دادی چي له عمران څخه

مراد دلته د مریمؓ پلار دی، نو "آل" عمران عیسیٰؑ دی.
پوښتنه: تخصیص ددغو کسانو په آیت سره ولي وکړه سو؟
ځواب: له دې سببه چې ټوله انبیاء او یا اکثره ددغو مذکوره کسانو له نسل څخه وه، مظهري قوله تعالی "علی العالمین"
پوه سه: چې دمخه آیت شامل دی لنبیناﷺ او دغه رنګه و ابراهیم، موسی وعیسی وسائر الانبیاء من بني اسرائیل وغیرهم علیهم السلام کمامر و هو التفسیر الراجح عند اکثر المفسرین، نو د هغو اصطفاء پر ټوله عالمیانو ظاهره ده، او دا آیت دلیل دی پر افضلیت د خواص البشر چې انبیاء علیهم السلام پر خواصو د ملائکه وو لکه جبرائیل ومیکائیل واسرافیل وغیرهم، ولي چې په ټوله عالمینو کي خو ملکي هم داخلي دي، وان اخرج عن الآیة السابقة بعض الانبیاء کما في القول المرجوح نو مراد له عالمینو څخه عالمیان د خپل زماني دي والله اعلم بالصواب، او صاحب د روح البیان وایي چې مراد له "اصطفاء" د هر واحد له انبیاء څخه شامل په آیت سابقه کي وه پر عالمیانو د خپلي زماني.
درویش وایي: چې دا تفسیر ډېر صحیح دی.
سوال: تفضیل د علیه الصلوة والسلام خو یوازي مخصوص د خپلي زمانې په عالمیانو سره نه دی بل هو افضل جمیع العالمین علی الاطلاق؟
ځواب: په تفسیر کي د روح البیان خو نفي د تفضیل د علیه السلام پر ټولو عالمیانو علی الاطلاق نه دی سوی بلکې تفضیل د انبیاؤ پر عالمیانو د خپلي زمانې دی وذالک لاینافي کون بعض الانبیاء کسیدنا محمدﷺ افضل علی الاطلاق من جمیع نسل آدمؑ والملائکة فافهم.
ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
دا مذکورین اولاد دي بعض د بعض، او خدایﷻ سمیع اوریدونکی د اقوالو د بندګانو او خبر په احوالو د بندګانو دی.
پوه سه: چې "ذریة" حال دی یا بدل دی د "آلین" څخه په آل ابراهیم او آل

عمران کي او یا د آلین او نوح څخه یعنې دا اولاد یو دي په اصل کي مگر یو له بله سره جدا سوي دي.

فائده: الذریة لولد یطلق علی الواحد والجمع والمذکر والمؤنث، و وزنه فعلیة د زر بتشدید الراء والیاء للنسبة والذر في الاصل صغار النمل جداً ووجه تسمیة الاولاد بالذریة لانهم اخرجوا من صلب آدم کالذر حتی اخذ الله منهم میثاق الست بربکم قالوا بلی، او یا وزن يې فعولة د مشتق د زرء څخه دی بیا يې همزه په یا بدله کړه او بیا يې واو د فعولة هم په یا بدل کړی حسب القانون الصرفي او یا يې په یا کي مدغمه کړهز

پوه سه: چي سمیع علیم يې ددې لپاره ووایه چي خدای ﷻ چي په اقوالو او اعمالو د انسانانو خبر دی، نو هغه څوک مصطفی کوي چي مستقیم القول والعمل وي.

اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ

په یاد کړه هغه وخت چي وویل ماینې د عمران بن ماثان چي حنة بنت فاقوذا يې نوم و، او د مریم مور او د عیسی ﷺ انا کېږي.

پوه سه: چي د ماثان زامن رئیسان وه د بني اسرائیلو او علماء يې هم دوئ وه او مملکت هم ددوئ و، راوي وایي چي حنه مذکوره وچه وه و د ډېر سن هم وه، یو وخت دا د یوې درختي وسایې ته ناسته وه چي وه يې لیدل چي یو مرغه په درخته کي وخپل چیچي ته په خوله کي طعام ورکاوه، نو ددې په زړه کي هم شوق پیدا سو چي کاشکي ماهم یو ولد درلودای، او دداسي کورنۍ ښځه چي پر خدای ﷻ يې ډېر اعتبار درلودی نو خدای ﷻ ته يې خواست وکړی چي ماته زوی راکړې، نو مریم يې په حمل کي سول، کذا اخرج ابن جریر عن ابن اسحاق.

پوښتنه: د عمران بن یصهر چي د موسی او د هارون پلار دی یوه لور يې وه چي تر موسی او هراون مشره وه او د هغې نوم هم مریم و، نو موږ په څه دلیل وایو چي په آیت کي مذکور عمران عمران بن ماثان دی چي د هغه ماینه حنه و چي د مریم مور وه یعنې حنه بن فاقوذا چي د عیسی ﷺ انا کېږي، ولې دا بل عمران چي پلار د مریمي دی چي د موسی او هارون خور وه نه دی مراد؟

ځواب: دلیل یې دادی چې د مذکوره في القرآن مریمي کفالت زکریاءﷺ پر غاړه اخستی دی کما سیجئ في الآیات الآتیة، او زکریاء بن اذن او عمران بن ماثان د یوې زمانې وه، نو دا معلومه سوه چې په دې آیت کي له عمران څخه مراد عمران بن ماثان دی، چې د مریم ام عیسی نیکه سي، او تایخ وایي چې زکریاءﷺ د ایشاعُ لور چې د مریم ام عیسی خور وه په نکاح کړې وه، نو عیسی بن مریم او یحیی بن زکریاء سره د خاله زامن سوه.

تمهید: پوه سه چې په دین کي د دوئ داسي نذر مشروع و په نرو اولادو کي چې دوئ نر ولد لپاره د خدمت د بیت المقدس نذر کاوه، کما اخرجه ابن جریر عن قتادة نو چې چا به دغه نذر وکړی نو هغه هلک به یې وکنیسا ته یعني معبد ته د نصاری وو وروستی او د بیت المقدس خدمت به یې کاوه، او جارو کښي به یې کوله چې ددې کارو به قابل سو او مور او پلار به یې تر بلوغه کار نه په درلودی، نو چې بالغ به سو بیا نو دده اختیار و که هورې په بیت المقدس کي د خدمت لپاره پاته کېدای او که پر بله خوا تلای، او په هغه زمانه کي داسي نبي نه و چې دده یو زوی محرر او ازاد د بیت المقدس لپاره نه و بلکې د هغه وخت د علماؤ یو یو زوی به هم محرر په بیت المقدس کي موجود و، نو څه وخت چې د عمران مایني خدایﷻ خواست د ولد وکړی او خدایﷻ د حنه دغه خواست قبول کړی او دې احساس د حمل وکړی او ددې دغه حمل خو په واقع کي مریمه وه یعنې ام عیسی، نو دې دغسي خواست خدایﷻ ته وکړی او دا حمل یې نذر کړی د بیت المقدس د خدمت لپاره کما هو المعتاد في الزمان المذکور کمامر، او دې وویل.

رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي ۖ إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

اې زما خدایه ما نذر کړی هغه شی چې زما په نس کي دی یعني ما في رحمي، نو ته دا نذر زما څخه قبوله کړې په تحقیق سره ته اورېدونکی زما د

قول او خبر یې زما په نیت سره، نو ددې مېرمن چې په نذر خبر سو نو پر دې یې منت وکړی چې دا دي څرنګه نذر وکړی ته څه خبره یې که ستا په نس کي ښځینه عیال و نو هغه د نذر ور نه دی کمامر ان النذر المذکور کان یختص بالذکور، نو دوئ دواړه په دې غم کي و چي دا څرنګه نذر سو، خیر خو په وخت د حمل کي عمران وفات سو او حنه حامله وه په مریمي سره.

پوښتنه: حنه خو هم د نذر په قانون خبره وه، نو دې ولي دا نذر مجهول کاوه؟

ځواب: ددې تقدیر او خیال خو دا و چي زما حمل به نر وي او دي په نذر کي ضمناً سوال د نر عیالي له خدای ﷻ څخه کاوه.

فائده: نذر هغه شي ته وایي چي انسان یې پر خپل ځان لازم وګرځوي.

سوال: دې ولي تعبیر د ولد څخه په ما سره وکړی ما خود غیر ذوی العقول لپاره استعمالېږي؟

ځواب: اولاً کلمه د من که څه په ذوی العقول پوري خاصه ده لکن کلمه د ما عامه ده کما في شرح الکافیه لعبدالرحمن الجامي رحمه الله، وثانیاً قال صاحب روح البیان عبر عن الولد بما لابهام امره وقصوره عن درجة العقلاء وقت الوضع و بعده.

فائده: لفظ د محرراً منصوب دی حال دی له "مافي بطني" څخه والمعنی معتقاً لخدمة بیت المقدس لا اشغله بشیئ من الدنیا خالصتاً مفرغاً لعبادة الله ﷻ

فَلَمَّا وَضَعَتۡهَا قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي وَضَعۡتُهَآ أُنثَىٰ ط

هغه وخت چي دې حمل کښېښنو یعني لنګه سوه او لور یې راوړه، نو دې وویل چي خدایه ما خو لور راوړه، او دا قول ددې له جهته د غم و پر عکس د امید ددې، ولي چي دې خو نر فرض کړی و او یا لپاره د عذر وه خدای ته چي دا انثی خو وړه نه ده د خدمت د بیت المقدس، ولي چي ښځه په سبب ددې چي دا لوسي عورت ده او غالباً ښځه تر نر ضعیف البنیة وي او حیض او نفاس ور پیدا کېږي، نو له مسجد څخه وخروج ته مجبوره کېږي، ولا تستطیع

خدمة بيت المقدس طول عمرها.

وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ بِمَا وَضَعَتۡ

او خدای ﷻ خبر دی په ما وضعت.

پوه سه: چي ابن عامر، ابو بكر او يعقوب رح لفظ د وضعت پر صيغه د متكلم وايي يعني بضم التاء، نو پر دې تقدير دا عبارت د امرئة العمران مقوله ده، غرض ددې دا و چي خپل ځان ته يې تسلي وركوله په دې معنا چي خدای ﷻ خو خبر دی په ما وضعت سره نو شايد د خدای په دې كي كي يو حكمت مستوره وي، او دا ښځينه اولاد به خير وي په نېزه د خدای ﷻ تر نارينه اولاد، او نور قاريان يې په صيغه د غيبت وايي يعني په سكون د تا، نو پر دې تقدير دا جمله مستانفه ده او د كلام څخه د خدای ﷻ ده لپاره د تعظيم د موضوع ددې او لپاره د ناخبرتيا ددې په حكمت الهي كي ددې د موضوع انثى.

وَلَيۡسَ الذَّكَرُ كَالۡاُنۡثٰى

او نه دی نر لكه ښځه يعنې په خدمت كي د بيت المقدس لما قلنا آنفاً، مظهري رح وايي چي دا جمله احتمال لري چي قول د امرئة العمران دي وي لپاره د اظهار د عذر وخدای ﷻ ته نو پر دې تقدير كلمه د لام تعريف لپاره د جنس ده، او دا هم احتمال لري چي دادي كلام د خدای ﷻ وي فالمعنى وليس الذكر الذي طلبته وترجوه كالانثى التي وهبت لها يعني الانثى الموضوعة افضل من الذكر المطلوب، نو پر دې تقدير لام د لفظ د الذكر والانثى لپاره د عهد دی، فافهم هداک الله لمعاني كلام الله ﷻ.

وَاِنِّىۡ سَمَّيۡتُهَا مَرۡيَمَ

او ما پر دې نوم ايښی دی د مريمي.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر مقوله د مور د مريمي او د منځ جمله معترضه ده

فائده: د مريم معنا ددوئ به ژبه كي د عابدې ده، د مريمي مور ددې

لپاره دا خبره وکړه چي خدای ﷻ دي نوم او مسمی سره برابر کړي.

پوښتنه: مور يې ولي نسبت د نوم اينبوولو وځان ته وکړی، او سره ددې چي قانون دادی چي نومان د عيال پلار ايږدي؟

ځواب: دمخه تېره سوه چي مريم چي د مور په حمل کي وه پلار عمران يې وفات سو، نو گويا مور يې طلب د مهرباني له خدای ﷻ څخه وکړی پر مريم باندي لانها يتيمة.

وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ٣٦

او زه پناه غواړم له تا څخه ای خدايه ددې لپاره او ددې د اولاد لپاره له سرکښه شيطان څخه چي مردود دی له درباره څخه د خدای ﷻ.

پوه سه: په حديث شريف کي راغلي دي چي رسول اکرم ﷺ چي خپله لور بي بي فاطمه رضي الله عنها وعلي رضي الله عنه ته په نکاح ورکړه، نو عليه الصلوة والسلام دعاء ورته وکړه "اني اعيذهابک وذريتها من الشيطان الرجيم"

پوه سه: چي په حديث کي چي روايت يې ابو هريره رضي الله عنه کړی دی داسي راغلي دي چي ما د عليه الصلوة والسلام څخه واورېدل چي مولود نه دی زېږېدلی مگر شيطان يې په کوته ووهي نو هغه طفل بغاري وکړي له سببه د مسي د شيطان الا مريم وابنها يعني عيسی عليه السلام، متفق عليه.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله وروسته تر دې داسي ليکلي دي ببركة هذه الاستعاذة آه.

درويش وايي: چي دا استعاذه خو مور د مريمي وروسته تر زېږېدلو د مريمي وکړه نو مريمه څرنگه د مس الشيطان څخه خلاصه سوه په سبب د دعاء د مور سره، ولي ولادت مريم خو مقدم دی تر دې استعاذې د مور البته په عيسی ﷺ کي دا اثر د استعاذه د مور د مريمي صحيح دی، ولي چي مور يې ذريتها ذکر کړی و، فالاولی في معنی الحديث داده چي مريم په وخت کي د ولادت چي شيطان له مسي خلاصه سوې وه په دې سبب چي يو خو دا نذيره مقبوله د بيت المقدس وه او بل په وخت کي د ولادت دا يتيمه وه چي مستحق

د رحمت الهي وه، نو خداى ﷻ دا له مسي څخه خلاصه کړه، او عيسى عليه السلام بيا په اثر د دعاء د مور مريمي ذ مس الشيطان څخه خداى ﷻ وساتى.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ

نو قبوله کړه مريمه خداى د مريمي په قبول حسن سره.

پوه سه: چي تقبل دلته په معنى د مجرد دى، روح البيان وايي د قبول حسن په ترجمه کي وايي اى بوجه حسن يقبل به النذائر وهو قبول تلک الانثى مع انوثتها وصغرها مع ان المعتاد في تلک الشريعة ان لايجوز التحرير الا في حق غلام يقدر على خدمة المسجد وهو عاقل.

درويش وايي: چي دا تفسير احسن التفاسير دى لهذه الآية الكريمة، بيضاوي وايي چي حنه چي مريم وزېږوله، نو په يوه ټکړه کي يې ونغښتل او را وايې خستل ومسجد ته د بيت المقدس، او دا يې کښېښول و علماؤ ته د مسجد او ورته وه يې ويل دونکم تلک النذيرة، يعني دراواخلئ دا منذوره.

پوه سه: چي احبار د بيت المقدس په دغه وخت کي زامن د هارون وه، او تولي د بيت المقدس د دوئ په لاس کي وه، نو د احبارو د بيت المقدس په تربيت کي د مريم عظيم اختلاف پيدا سو، يعني هر حبر غوښتل چي د مريمي تربيه دي ودته ورکړل سي ولي چي مريمه د لوى امام چي عمران و لور وه، لکن زکريا عليه السلام چي په دغو متوليانو کي موجود و دعوه يې وکړه چي زه حقدار يم د تربيې د مريمي، ولي د مريمي خاله چي اشياع يې نوم و او د يحى بن زکريا مور وه زما په نکاح کي ده والخالة کالام في الشفقة، لکن نورو احبارو دا دليل د زکريا نه ومانه بلکې وه يې ويل چي قرعه اندازي پر کوو، نو دغه احبار اوه ويشت (۲۷) کسه وه دوئ وويل چي موږ به يو جاري ولې ته ورځو يعني نهر الاردن او هغه قلمان چي دوئ به تورات په نوشته کاوه دا يې وويل چي دا به دا جاري اوبو ته اچوو نو د هرچا قلم چي پر جاري اوبو ودرېدى يعنې اوبو تل نه کړى او نه يې يوړى هغه سړى د مريمي د تربيې کفيل دى، نو

قلمان چي يې اوبو ته ورواچول د نورو ټولو احبارو قلمان ټوله په اوبو کې ډوب سوه د زکريا عليه السلام قلم د اوبو پر سر ودرېدی، او بعض علماء لکه سعدي وغيره وايي چي قلمان د نورو احبارو ولې ډوب نه کړل بلکې د ابو پر سر د اوبو د جريان سره ولاړه او قلم د زکريا د اوبو پر سر لوړ روان و، نو زکريا عليه السلام تربيه د مريمې وگټل ولهذا قال الله تعالى.

وَّاَنۡۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ

پوه سه: چي "نباتاً" مفعول مطلق دی له غير څخه د فعل ناصب، ولې چي انبت باب د افعال دی او نباتاً مصدر د مجرد دی، قال النحاة والتقدير انبتها فنبتت نباتاً حسناً.

فائده: الانبات ۃ استعارة لازدياد عظام المولود وقامته واعضائه، تفاسير په يوه خوله وايي چي مريم به په يوه ورځ کي دونده لوېدله لکه نور کوچنيان چي به په کال کي دومره لوېدله.

وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۚ

پوه سه: چي بعض قراء "كفلها" په تشديد د فاء وايي يعنې ماضي د باب د تفعيل او فاعل يې خدای جل جلاله دی لانه تعالى جرى ذكره فيما سبق من الايات فلا حاجة الى ماقال المظهري رحمه الله في ان الفاعل هو الله لتقرره في الاذهان، او بعض قراء يي تخفيف د فاء وايي يعنې من المجرد.

پوه سه: چي بيضاوي وايي او دده په متابعت مظهري هم وايي چي حمزه او کسائي او عاصم رح فاء مشدده وايي، زکرياء په کسره وايي، نو فاعل خدای جل جلاله بولي او زکرياء مفعول بولي، والمعنى جعل الله زكرياء كافلاً لها وضامناً لمصالحها، او نور قاريان "كفل" په تخفيف د فاء وايي او "زكرياء" په رفع وايي او په مد يعني فاعل يې بولي، والمعنى ضمانت يې وکړی زکرياء د مريمي د تربيې او مصالحو.

پوه سه: چي محمد بن اسحاق وايي چي اول زکرياء عليه السلام مريمه وخپلي خاله ته وسپارله چي د زکرياء عليه السلام ماينه وه نو هغې يې ساتنه او تربيه کوله حتى چي

مریمه پېغله سوه د ښځو ځای ته ورسېدله، نو زکریاءﷺ دې ته په مسجد کي د بیت المقدس یوه بالاخانه جوړه کړه چي د محراب په نامه یادېدله او سړی به په ځینو کي ورختنی، او دروازه یې لوړه ورکړې وه لکه باب الکعبة المبارکة، او دې محراب ته غیر له زکریاءﷺ بل څوک بېله اجازې دده نه سو ورتلای یعني دروازه به یې د دباندي د خوا پسي قلفوله، او ډوډۍ، اوبه او د سر غوړلو تېل به زکریاءﷺ ومحراب ته وروړله.

پوه سه: چي محراب هغه اشرف المجالس ته وايي، او ځای ته د جنګ هم وايي ځکه محراب ته د مسجد محراب وايي لانه محل ومحاربة الشیطان، او لوړي خوني ته هم محراب وايي، قال المبرد لایکون المحراب الا ان یرتقی الیه بدرج، یعني په ځینه سره، په صحیح حدیثو کي راغلي دي چي زکریاءﷺ چي به مریمې ته ورغلی او دروازه به یې هم قلف وه بیا به هم ومریمې ته د دوبي مېوه په ژمي کي تر وتازه پرته وه او د ژمي مېوه به بېله خزانه ودې ته په دوبي کي پرته وه، وقد بین الله تعالی ذالک.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾

نو هر وخت چي به زکریاء داخل سو پر مریمې په محراب کي، نو ده به ولیدلې په نېز د مریمې رزق یعني د ژمي او دوبي مېوې، نو مریمې ته به یې وویل اې مریمي دا مېوې تاته د کومې خوا راځي، دا استفهام د زکریاءﷺ له مریمې څخه لپاره د تعجب او استبعاد و چي دروازه به د دباندي له خوا قلف وه نو دا مېوې تاته له کومې خوا راځي، مریمې به ورته وویل چي دا مېوې د خدایﷻ له خوا راځي یعني له جنت څخه په واسطه د ملکې. له حسن بصريرحمه الله څخه روایت دی چي مریم چي وزوکېدله د مور شیدې یې نه دي رودلي، بلکې له هغه کوچنیوالي څخه غذاء د جنت ورته را روانه وه.

فائده: کلما دخل علیها آه، پر ماقبل عطف نه کړئ، ولې دا جمله د ماقبل

تاکید ده یعنې فتقبلها بقبول آه، نو په منځ کي ددې دوو جملو کمال اتصال دی فلایصح العطف کما تقرر في علم العماني.

فائده: کلما" ظرف زمان متضمن معنی لره د شرط دی، او منصوب دی په جواب دده یعنې وجد عندها آه.

او مریمې ورته زیاته کړه دا خبره یې هم تر جواب د زکریاء وروسته وکړه چي په تحقیق سره خدای ﷻ رزق ورکوي هغه چاته چي خوښه یې سي یعنې اراده یې سي بې حسابه.

پوه سه: چي لفظ د "بغیر حساب" کنایةً عن الکثرة، او دا هم احتمال سته چي ان الله یرزق آه دي له کلام څخه د خدای ﷻ وي.

فائده: دا قصه دلیل ده ددې چي کرامت د اولیاؤ حق دی، ولي چي مریم خو نبي نه وه او خارق العادة یې پر لاس ښکاره سوه.

فائده: له جابر بن عبدالله ﷺ څخه روایت دی چي فاطمه رضي الله عنها و علیه الصلوة والسلام ته په یوه تکره کي دوې پتیري او یو څه غوښي ور واستولې، نو علیه السلام سر بسته هغه سترخوان او ډوډۍ د فاطمې رضي الله عنها کره راوړه، نو یې فاطمې رضي الله عنها ته وویل هلمي یابني، نو فاطمې سترخوان ورته خلاص کړی، نو په سترخوان کي که څه هم فاطمې رضي الله عنها دوې پتېري او یو څه غوښي ایښې وې لکن چي دې سترخوان خلاص کړی د ډوډۍ او د غوښو ډک و، نو علیه الصلوة والسلام خپلي لور فاطمې رضي الله عنها ته وویل اني لک هذا فاطمة ورته وویل هو من عندالله "ان الله یرزق من یشاء بغیر حساب" نو ددې دغه جواب چي موافق د کتاب الله سره و په دې الفاظو علیه السلام شکر اداء کړی، الحمدلله الذي جعلک شبیهةً سیدة نساء بني اسرائیل یعني مریم، وروسته علیه الصلوة والسلام علي والحسن والحسین رضي الله عنهم او نور اهل البیت لعل الله المراد بهم الازواج المطهرات رضي الله تعالی عنهن لان اهل بیت فاطمه رضي الله عنها هي وعلي والحسن والحسین رضي الله عنهم نو ټولو ښه ځانونه په ماړه کړه باقي مانده یې د همسایه ګانو کره واستول.

هُنَالِكَ

یعنې په هغه ځای کي او یا په هغه وخت کي، یعنې زکریا ء علیه السلام کرامت د مریمې ولیدی او فراخي د رحمت الهي، او په عین حال کي ده زوی نه درلودی چي وارث دده د علم او نبوت وګرځي او د اکا زامن که یې درلوده لکن دی بېرېدی چي هغه به د دین او د علم پالنه او روزنه ونه کړي، نو په محراب ننوتی او دروازه یې بنده کړه.

دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ٣٨

دعاء او خواست یې وکړی زکریا ء له خدای جل جلاله څخه خپل، او وه یې ویل اې زما ربه ماته هبه کړې یعنې په صرف بخښنه سره، وانما قال ذالک لان الاسباب العادیة لاتساعد مطلق الولادة منه لما سیئاتي ان زوجته کانت عاقراً وکان هو شیخاً کبیراً فهذه الولادة انما تکون علی خرق العادة کرزق مریم.

پوه سه: چي خارق د خدای جل جلاله یعنې له عادت څخه د خدای جل جلاله خلاف یو شی چي خدای پاک پیدا کړي، نو که هغه کار مقرون په دعوه د نبوت سره و او موافق د خواست سره د مدعي النبوة و هغه ته معجزه وایي چي مثالونه یې بېخي ډېر دي کشق القمر لنبینا صلی الله علیه وسلم وعصا موسی علیه السلام واحیاء الموتی لعیسی علیه السلام وغیرها من المعجزات الانبیاء علیهم السلام، او که دعوه د نبوت ورسره وه لکن له خواست څخه د مدعي النبوة مخالفه وه هغه ته اهانت وایي کما روی چي مسلمة الکذاب ته یو سړی چي په یوه سترګه ړوند و راغلی او ورته وه یې ویل چي که ته رشتیا نبي یې خدای ته خواست وکړه چي زما دا ړنده سترګه بناء سي، مسلمه چي خواست وکړی د هغه سړي هغه روغه سترګه هم ړنده سوه، او که مقرون په دعوه د نبوت سره نه و لکن د یو فاسق بې دینه پر لاس ښکاره سو هغه ته سحر وایي، او که د شریعت سره موافق د چا پر لاس یا په دعاء یا بې دعاء هغه ته کرامت الولي وایي.

فائده: معتزله کرامت د ولي نه مني، دوئ وایي چي د کرامت او معجزه یا

د سحر تر منځ اشتباه راځي.

درویش وايي: چي موږ يې فرق بيان کړی، او د معجزې د نبي او د سحر د ساحر دا فرق دی چي د معجزې مقابله څوک نه سي کولای، او د سحر د ساحر مقابله کېدای سي او مغلوبه گرځول کېږي، کسحرة فرعون مع موسیعليه السلام حيث جعلوا عصيهم واحيلهم في مرئ الناس كانها كلها حية تسعى لكن اذا القى موسى عصاه فصار حيةوتلقف ما صنعوا، فلهذا وقعت السحرة سجداً وقالوا آمنا الآية.

درویش وايي: چي د مريم رزق راتله له جنت څخه ددې کرامت و ببله غوښتني ددې فكان المعتزلة انكروا القرآن يعني من هذه الآية.

درویش وايي: چي په ټولو کتابو کي د اهل السنة والجماعة دا عقيده مذکوره ده وكرامات الاولياء حق، او قرآن كريم يې هم شاهد دی کمامر في قصة مريم والآحاديث النبوية التي يبلغ آحادها حد الشهرة ايضاً شاهدة بكرامات الاولياء، واقوال الصحابة واحوالهم واقوال التابعين واحوالهم وهلم جرا ايضاً شاهدة بكرامات الاولياء، که درویش وغواړي چي ټوله کرامات د اولياؤ وڅېړي او تفصيلي بيان يې وکړي شايد پوره جلد کتاب ځندي جوړ سي. د سهل بن عبدالله رحمه الله څخه روايت دی چي لوی د کراماتو د مسلمانانو دادي چي خپل مذمومه اخلاق په محموده اخلاقو بدل کړي، روايت سوی دی چي بايزيد بسطامي رحمه الله ته چا وويل چي فلانی ولي الله پر اوبو باندي لکه پر مځکه روان وي نو دا کرامت گڼل کېږي، بايزيد رحمه الله ورته وويل که دا کرامت وي نو ماهی په دې باب کي اعجب دی تر فلان، بيا هغه سړي ورته وويل چي فلانی ولي الله په هواء کي رفتار کوي نو دا هم کرامت دی؟ بايزيد رحمه الله ورته وويل چي ټوله مرغان په دې رفتار کي د هواء اعجب دي تر فلان، بيا هغه سړي ورته وويل چی فلانی ولي الله مکې ته په يوه ورځ کي ولاړ سي له ديار بعيده وو څخه او بېرته په هغه ورځ کي خپل وطن ته راسي، نو دا کرامت بولې او که څرنگه؟ بايزيد رحمه الله ورته وويل چي ابليس عليه اللعنة په دې باب کي

اعجب دی تر فلاني، چي هغه ټولي مخکي طی کوي په یوه لحظه کي مع انه ملعون في جناب الله ﷻ، نو هغه سړي ورته وویل چي ستا په عقیده کرامت د ولي الله څه دی، بایزید رحمه الله ورته وویل چي ټوله هغه غرائب چي په چوکاټ کي د اتباع د شریعت غراء او د قال الله او قال الرسول وي هغه کرامات الأولیاء دي، لکن حقیقةً کرامت د مؤمن ترک دی د شهواتو نفسانیه وو او متابعت دی د شریعت غراء محمدیه اللهم ارزقنا اتباع الشریعة الاحمدیة ﷺ آمین ثم آمین ثم آمین.

حکایت: له ابو عنوان واسطي رحمه الله څخه روایت دی، دی وایي چي زه او ماینه مي چي حامله هم وه په کښتۍ کي په سفر وو چي کښتۍ طوفاني سوه او ماته سوه او سوري او اموال د هغو ټوله په ابو کي د دریاب ډوب سوه او زه او ماینه مي پر یوه لویه تخته د کشتۍ د دریاب پر مخ څو ورځي پاته سوو او ماینه مي په دغه حال کي لنګه سوه او زوی یې راوړی، باره یې بغاري کړې چي له تندي مړه سوم ولي چي د دریاب اوبه خو ترخې وې، نو ما اتفاقي لوړ وکتل چي یو سړی په هواء کي ناست دی او په لاس کي یې ځنځیر د سرو زرو او په ځنځیر پوري کوزه د سرو یاقوتو ځړېږي، ماته یې نعره وکړه چي دراخلئ دا کوزه او اوبه و څښئ، ماچي کوزه ځندي را واخستل او اوبه مي وڅښلې دا اوبه تر مشکو خوشبویه وې او تر عسلو غوړې وې، نو ما ورته وویل چي ته څوک یې یرحمک الله؟ ده راته وویل انا عبد لمولاک، ما ورته وویل بم وصلت الی هذه الرتبة ده راته وویل ترکت هوایي لمرضات مولای فاحبسني في الهوا ثم غاب فلم اره، خیر دا خو کرامت و، هغه ابو عنوان وایي چي وروسته خدای ﷻ له یو بلي خوا څخه کښتۍ پیدا کړه چي خلګ پکښي سپاره وه موږ چي یې په دې حالت زار کي ولیدلو نو کښتۍ یې زموږ تختې ته را وسته او موږ یې هم ور سره واخستلو، او دا به بیا د ابو عنوان کرامت و، په تاریخ کي راغلي دي چي سفیان ثوري رحمه الله چي د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله معاصر و د شیبان راعي رحمه الله د حج په سفر کي روان و او په لار کي یو

درنده زمری یا پړانگ وغیره پر پېښ سو، نو سفیان ثوري وشیبان راعيرح ته وویل چي هغه درنده ته نه وینې چي په لاره کي ولاړ دی، شیبان رحمه الله ورته وویل چي مه بېرېږه، نو شیبان رحمه الله ورغلی او درنده یې تر غوږو ټینګ کړی او غوږونه یې ورو پېچل، درنده سر کښته نیولی و او لکۍ یې ښورولې، نو سفیان رحمه الله ورته وویل چي شیبانه دا دي څه د شهرت کار وکړی، شیبان رحمه الله ورته وویل چي که د شهرت في الناس څخه نه بېرېدلای ما به خپل د سفر بار ددغه درنده په شا ورکړی وای او د سفر ملګری کړی به مي وای تر څو چي مکې ته رسېدلای، سعدي شېرازي رحمه الله وایي

تو هم گردن از حکم داور مپیچ	که گردن نه پیچد زحکم تو هیچ
محا لست چو دوست دارد ترا	که در دست دشمن گذارد ترا

تبصره: پوه سه چي سفیان ثوري رحمه الله ډېر لوړ عالم و چي په زمانه کي یې د امام اعظم رحمه الله څان داغسي مجتهد باله لکه امام اعظم، لکن شیبان راعي که څه هم دونده لوړ عالم نه و لکه سفیان ثوري لکن د خدای جل جلاله د رضا او د دوستۍ لاره یې خپله کړې وه، نو څکه سفیان رحمه الله چي برجسته عالم د علم ظاهر و له درنده څخه بېرېدی، او شیبان راعي چي زړه یې د محبت د خدای جل جلاله لب رېز و د درنده بېره لا څه که یې تر غوږو یې ونیوی. خواجه عبدالله انصاري هروي رحمه الله چه زیبا ودل پذیر ابیات درفشان از خزانه دل پر جواهر خود به نشر عام سپرده ومیگوید.

ای طالبی که دعوه عشق خدا کنی	بغیر او نظر بمحبت چرا کنی
از جستجوی خلق تو بیگا نه شو اگر	خواهی که دل بحضرت او آشناکنی
حقاً که شور وغلغله در آسمان فتد	آندم که تو زبیم خدا یک ندا کنی
ملک دو عالم از تو شود گرزوری عجز	خود را فدای خاطر یک بینوا کنی
انصاریاچو روز شوی رو شن از شبی	و د را معجز بر در سبحان گدا کنی

دورېش بینوا مي گوید که گفتارهای شائسته دوستان خدا جل شانه همه وهمه برحق است لکن در رسیدن بمنازل شان موانع بسیار اند که بآن موانع

خداوند متعال درین آیت هدایت نموده "زین للناس حب الشهوات من النساء" الی اخیر الآیة.

درویش میگوید سخنان از بس شرین که از دل فراگنده بر قلم او زبان مي در آیند ، فراگندگي دل قائل شان در آن خبرهای شیرین تاثیر نموده دلهای مستمعان را پراگنده مي گردانند ، وچون سخنان شیرین از دل پر درد و محبت وعشق الهي سرزد مي شوند وبرقلم وزبان در آیند ، کنه آن سخنان دلهاء مستمعان را بعشق ووجد مي درآورند ، چون سخنان خواجه عبدالله انصاری رحمة الله علیه

این سخن پایان ندارد بازرو بر سر تفسیر قرآن بازرو

فائده: د "زرية" معنا ولد دی که مذکر وي که موئنث وي او که مفرد وي او که جمع وي ټولو ته وايي، او "طيبة" صفت دی د "ذرية" او د طيب معنا صالح معصوم او پاک له گنهو څخه، او د "سميع الدعاء" معنا مجيب الدعاء او انک سميع الدعاء علت دی د دعاء کولو د زکریاء علیه السلام.

پوه سه: چي تانيث د "طيبة" په اعتبار د لفظ د "زرية" دی.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِي الْمِحْرَابِ

نو نعره وکړه ملکو وزکریاء ته په داسي حال کيٍ چي دی ولاړ و لمونځ يې کاوه په محراب کي.

پوه سه: چي منادی جبرائیل علیه السلام و په قول د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه.

سوال: نو صيغه د جمع ولي راوړه سوه؟

ځواب: فضل بن سلمه رحمه الله وايي چي قائل د يو قول چي رئيس وي اخبار په جمع له هغه څخه روا دی، ولي اصحاب دده ورسره وي، او جبرائیل خو رئيس الملائكة او لږ واره به جبرائیل پر يو خوا استول سوی وي يوازي چي نوري ملکي به نه وي ورسره.

درويش وايي: چي په جنگو کي د مسلمانانو بهشکه د جبرائیل علیه السلام سره به نوري ملکي ورسره وي، او يا د انزال د عذاب پر کافرانو به هم نوري ملکي

Scanned by CamScanner

ورسره وې، لکن په انزال کي د وحي چي نوري ملکې به ورسره وې دا په حديث کي نه دي ثابت سوي، او داغه رنګه په نداء کي وزکرياء عليه السلام ته هم د نورو ملکو ورسره والی نصاً معلوم نه دی.

درويش وايي: چي دې توجيه ته ضرورت نسته بلکې لپاره د تعظيم له مفرد څخه اخبار په جماعت سره روا دی، او بعض مفسران رح وايي چي معنا د نادته الملائکة داده چي د جنس د ملکو يو چا ورناري کړې چي هغه به نو جبرائيل عليه السلام و غالباً وهذا توجيه ضعيف.

درويش وايي: چي منادی و يوازي جبرائيل عليه السلام ويدل عليه ما ذکر عبدالرحمن بن ابي حماد انه کان يقرء فناداه جبرئيل، قال البرسوي في روح المعاني او يکون هذا من قبيل اسناد فعل البعض الى الکل يعني کما في بني فلان قتلوا مع ان القائل منهم واحد قوله وهو قائم آه جملة حالية له مفعول څخه د نادته يعني زکرياء عليه السلام، وقوله يصلی حال دی له ضمير مستکن څخه په قائم کي او يا بل حال دی له مفول څخه د نادته، يعني زکرياء په نېز د هغو نحاتو چي تعدد د احوالو بېله عطف روا بولي، روح المعاني.

پوه سه: چي مراد له "صلوة" څخه دغه متعارف لمونځ دی، وعليه اکثر المفسرين رح، او بعض مفسران وايي چي مراد له "صلوة" څخه دعاء ده.

فائده: مراد له محراب څخه نفس مسجد دی، او يا غرفه د مريم ده، او يا متعارف محراب المسجد دی.

پوه سه: چي لمونځ کول په محاريب مشهوره وو د مسجادو يعني دننه په محراب کي يوازي امام لره بعض ائمه مکروه بولي، والی ذالک ذهب علي کرم الله وجهه، بلکې د امام المسجد پښې وغيره به تر محراب دباندي وي، وقد ذکر في کتب الفقه ايضاً.

فائده: حمزه او کسائي رح داسي قرائت ددې آيت وايي "فناداه" على التذکير لان الفاعل وهو الملائکة اسم ظاهر دی، او مؤنث غير حقيقي دی، او نور قاريان يې نادته په تانيث وايي لتانيث لفظ الملائکة، روی عن ابراهيم

قال کان عبدالله ﷺ په تذکیر یې وویل ملائکة یعنې فعل به یې مذکر ورته مسند کوی رداً علی المشرکین ان الملائکة بنات الله تعالی اذ علی هذا لا یجوز تذکیر الفعل المسند الیهم فافهم.

أَنَّ اللَّهَ

پوه سه: چې حمزه او ابن عامر رح دا لفظ په کسره د همزه وایي علی اضمار القول، والتقدیر فنادته الملائکة فقالت ان الله، او باقي قاریان یې په زور د همزه وایي بتقدیر الباء ای بان الله.

يُبَشِّرُكَ

زیری درکوي.

پوه سه: چې دا لفظ حمزه رحمة الله علیه يَبشرک وایي بفتح الیاء وسکون الباء وضم الشین بالتخفیف من باب بشر یبشر المجرد في جمیع القرآن تقریباً وهي نعة تهامة، او نور قاریان یې بضم الیاء وفتح الباء وتشدید الشین وایي من باب التفعیل ومعنی القرائتین واحد.

بِيَحْيَىٰ

قال ابن عباس ﷺ د یحی نوم یې په دې پر کښېښوی چې په ده سره ژوندی سو رحم د مور یعنې عقر یې زائل سو، او قتاده رحمة الله علیه وایي وسمی بیحی لانه تعالی احیا قلبه بالایمان والطاعة حتی چې یحی علیه السلام نه معصیت کړی دی او نه یې قصد و معصیت ته کړی دی.

درویش وایي: والاول اوجه ومناسب للسیاق.

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ

په داسي حال کي چي دی به تصدیق کونکی وي په کلمة الله سره یعنې عیسی علیه السلام وجه التسمیة به لان الله تعالی قال له کن من غیر اب فکان یعنې اراد ذالک فکان کما اراده الله تعالی فسمی بکلمة وقیل سمی عیسی بکلمة الله لان الناس یهتدی به کما یهتدون بکلام الله.

فائده: مصدقاً حال مقدره دی، ولي په وخت کي د بشارت خو دی مصدق نه وو بلکه تقدیر د مصدق والی یې له جانبه څخه د خدای جل جلاله سوی و.

فائده: یحی اول سړی و چي ایمان یې پر عیسی علیه السلام راوړی دی او دده تصدیق یې کړی دی، او یحی شپږ میاشتي تر عیسی علیه السلام مشر و، وقد روی في حدیث المعراج الطویل الذي رواه البخاري ومسلم ان یحی وعیسی کانا ابني خالة، یعنې د هر یوه مور د هغه بل خاله وه یعنې مندي ددوئ سره خوندي وې.

فائده: وقد قتل یحی علیه السلام قبل رفع عیسی السماء.

وَسَيِّدًا

یعنې یحی سردار د قوم و او فوق تر ټولو و په علم، عبادت او تقوی کي او په خصالو کي د خیر، او مجاهد وایي چي د سید معنی الکریم علی الله، وقیل الحلیم الذي لا یغضبه شئ، وقیل غیر ذالک.

درویش وایي: چي اوله معنا د سید جامع د ټولو معاني اخر ده کما لایخفی فهو الحسن في معاني السید.

سوال: یحی علیه السلام چي مصدق د عیسی علیه السلام سو، نو ددې معنا داده چي یحی امتي د عیسی علیه السلام و که څرنګه؟

ځواب: یحی علیه السلام خپله هم نبي و او مصدق د عیسی علیه السلام هم و ولدفع التوهم لمذکور قال الله تعالی "وسیداً" لان السیادة الشرعیة هي النبوة وان کان یطلق لفظ السید مجازاً علی السید الدنیوي کمولی الغلام، وهذا کما ان نبینا ﷺ مصدق لموسی وعیسی وسائر الانبیاء مع انه صلعم لیس من امتهم.

پوښتنه: سید په امور شرعیه وو کي هم غیر د نبي کېدای سي کما ورد في الحدیث المتفق علیه في غزوة بني قریضة من الیهود انه لما جاء سعد رضي الله عنه راکباً علی الحمار قال علیه السلام للحاضرین قوموا الی سیدکم؟

ځواب: په حدیث کي خو سید مضاف دی و لفظ ته د "کم" او کلام په سید مطلق کي و.

وَحَصُورًا

عطف دی پر ماقبل باندي

یوه سه: چي معنا د حضور کما هو المروي عن ابن عباس رضي الله عنه في احدی الروایات هو الذي لا یاتي النساء مع القدرة علی الجماع، او په بل روایت کي د ابن عباس رضي الله عنه راغلي دي چي معنی د "حصور" عنین ده الذي لا ذکر له یتاتی به الجماع ولا ینزل، روح المعاني وایي چي حفاظ د احادیثو نبویه وو د علیه الصلوة والسلام داسي روایت کړی دی ان ما معه ای مع یحی من ذکره کان کالانملة" لکه د ګوتي سر، او په بعض روایاتو کي لکه یوه شګه او په بل روایت کي کالنوات، قال صاحب روح المعاني والاصح المعنی الاول، لان العنة عیب لایجوز علی الانبیاء، او بله خبره داده چي "حصوراً" خدای جل جلاله د یحی علیه السلام د مدح په ځای کي راوړی کسائر صفاته المذکورة ههنا. او عنت که عیب هم نه وي نو صفت خو هم نه دی، وما رواه الحفاظ عنه صلی الله علیه وسلم علی التقدیر صحته وارد علی طریق التمثیل یعنی یحی علیه السلام چي وطي او جماع ته میل نه درلودی په سبب د شغل تام په امور دینیه وو سره، نو دده ذکر في عدم الانتفاع به کالشئ الفلاني مما قد مر آنفاً، ځکه بعض مجتهدین وایي چي نکاح نه کول لپاره د فراغ ونوافلو ته د عباداتو افضل دی تر نکاح استدلالاً بحال یحی علیه السلام. نو که دی عنین وایی نو استدلال ددغو مجتهدینو په جال سره دده ځرنګه صحیح کېدی، لعدم قدرته علی الجماع، او صاحب د روح المعاني وایي چي د "حصور" معنا دا هم کېدای سي چي دی حصور ووای مبالغ في الحصر لنفسه عن الشهوات مع القدرة علیها، ویدل علیه ما ورد في حدیث ولعن الله تعالی والملائکة رجلاً تحصر بعد یحی ابن زکریاء رواه صاحب روح المعاني.

درویش وایي: چي ددې حدیث څخه خو صراحةً دا معلومه سوه چي حصر د یحی علیه السلام اختیاري و والا لم یستحق اللعنة من حصر نفسه کحصر یحی لعدم الاختیار حین ارادة العنین من الحصور، والله اعلم بالصواب.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّٰلِحِينَ ۝٣٩

او یحی علیه السلام به نبي وي ناشیاً من اصلاب الصالحین. او یامراد له

صالحینو څخه انبیاء معصومین دي.

او یا معنا د آیت داده چي یحیٰ علیه السلام به داخل وي په حساب کي د هغو کسانو چي هغو نه صغیره گناه کړې وي او نه کبیره، نو پر دې تقدیر کلمه د من لپاره د تبعیض ده، وقیل معناه علی الاول انه ذو نسب عظیم. وعلی الثاني انه معصوم وعلی التقدیرین فلا یلغو ذکره بعد قوله نبیاً کما یتوهم کذا علامة بغداد رحمة الله علیه.

قَالَ

او زکریاء علیه السلام په مناجات کي د خدای جل جلاله سره داسي وویل مع قطع نظر عن بشارة جبرائیل علیه السلام.

رَبِّ اَنّٰى يَكُوۡنُ لِىۡ غُلٰمٌ

پوه سه: چي دا قول د زکریاء علیه السلام له سببه د شک په بشارت کي د جبرائیل نه دی بلکه په سبب د طبع بشري دی لپاره د استبعاد عن مقتضی العادة المستمرة، الالهیه وتعجباً عن تولد العلام عن مثل زکریاء وزوجته کما سیئاتي منشاء والتعجب في الآیة، کل ذالک علی مقتضی الطبع.

سوال: زکریاء علیه السلام خو نبي و او صاحب د عقل کامل و، نو ده څرنگه و قدرت ته د خدای جل جلاله تعجب کاوه في اعطاء الغلام؟

ځواب: گاهي طبعي حالات پر عقلي حالاتو غالب سي او سړی و تعجب ته ور کش کړي خصوصاً چي منشاء د تعجب موجوده هم وي، نو د زکریاء علیه السلام سبب د استفهام دا و چي پر څه کیفیت به ماته غلام خدای جل جلاله راکړي آیا زه به ځوان سم او د ماینې عقر به مي هم زائل سي یعني هغه به هم ځوان سي، او یا به ماته غلام له بلي نکاح څخه غلام راکوي، او یابه وماته او عقیمې ماینې ته پر دغه حال موجوده خدای په خپل قدرت عامه سره غلام راکړي، نو بناءً علی هذا انی په معنا د کیفیت د مسئول عنه چي غلام دی هم کېدای سي یعنې چي زما له موجوده ماینې څخه به خدای جل جلاله ماته غلام راکړي او په معنا د "من این" هم کېدای سي یعنې چي د بلې نکاح څخه به ماته خدای جل جلاله غلام راکوي، وهذا هو الجواب الصحیح، او هغه جواب چي مظهري له سدي رح څخه نقل کړی دی چي

زکریاءؑ چي نداء د ملکو واورېده شیطان ورته راغلی او ده ته یې دا وسوسه په زړه کي ور واچول چي دا نداء د خدای له خوا نه ده بلکې د شیطان له خوا ده ولي که د خدای له خوا وایی نو تاته یې وحي نه کولې، نو لپاره د دفعي ددغي وسوسې زکریاءؑ دا خواست وکړی اني یکون لي غلام آه.

درویش وایي: چي دا جواب علامه بغداد په روح المعاني کي په سختي سره رد کړی دی، او قاضي بیضاوي هم رد کړی دی، دوئ وایي لایجوز ان یشتبة علی النبي کلام الملائکة بکلام الشیطان عند الوحي علی الانبیاء علیهم السلام، اذ لوجوزنا ذالک لارتفع الوثوق عن کل الشرائع بانه یحتمل انیکون من القاء الشیطان لا من الله تعالی ولا شک في بطلانه، واجاب عنه بعض المفسرینرح چي په امورو کي د دین چي معجزات ورسره وي ونبي ته احتمال د القاء الشیطان خو نه پیدا کېږي بلکې نبي اعتماد لري چي دا وحي دي د خدایﷻ له خوا بواسطة الملک ولادخل للیشطان فیه او هر چه نداء ده په مصالح کي د دنیا التي منها اعطاء الغلام فربما لم یتاکد بالمعجزة فلا جرم بقی احتمال انیکون هذا النداء من جانب الشیطان، ولهذا رجع زکریاءؑ الی الله تعالی في السؤال لیزیل هذا الخاطر والاحتمال، الوسي بغدادي په مجمل لفظ سره دا جواب رد کړی ان الاعتراض ذکر یعني نر دی او قوي دی والجواب المذکور ښځه ده یعنې ضعیف دی، آه.

درویش وایي: چي تفصیل د قول د بغدادي دادی چي معجزه خو لپاره د اثبات د نبوت د نبي ده په مقابل کي د کافرانو نه د دفع خواطرو له زړه څخه د نبي، ولي که داسي وای نو باید د هر امر دیني د وحي سره معجزه د صدق د وحي لازمه وای ولم یقل به احد فافهم.

درویش وایي: چي لپاره د توجیه د سوال د ذکریاؑ نوري متعددي وجوهي علماء ذکر کړي دي، او آلوسي ټولې راوړي دي او ټولې یې ضعیف ګڼلي دي ان شئت التفصیل فراجع الیٰ روح المعاني.

وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ

پوه سه: چي بعض مفسران رح دا عبارت مقلوب بولي ای قد بلغت الکبر یعني فاعل او مفعول یې سره اړولي دي یعنې زه سپین ږیری سوی یم. او روح البیان او روح المعاني پر ظاهر د عبارت ترجمه کړې ده یعنې کبر السن وماته رسېدلی دی، گویا کبر السن طالب دی او زه یې مطلوب یم والمآل واحد، او دده عمر په دغه وخت کي په قول د کلبي رحمه الله دو نیوي (۹۲) کاله و، او ضحاک رحمه الله وایي یو سل او شل (۱۲۰) کاله و او ماینه یې د اته نیوي (۹۸) کالو وه.

وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ

او زما ماینه وچه ده.

پوه سه: چي په عاقر کي مذکر او موئث سره برابر دی یعنې وچ نر او یا وچه ښځه چي عیال یې نه کېږي.

فائده: درویش وایي چي منشاء او سبب د تعجب د زکریاء علیه السلام هم دغه دوه علته وه چي یو په زکریاء علیه السلام کي و یعنې کبر السن في الغایة الذي هو سبب عدم الولادة في العادة، او علت یې په ماینه کي و چي وچه وه چي دا هم سبب د عدم الولادة دی په عادت کي.

قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۴۰﴾

خدای پاک ورته وویل یعنې په ذریعه د جبرائیل علیه السلام چي همدغسي کار کوي خدای جل جلاله چي اراده یې ورته وسي، یعني چي کبیر السن في الغایة او عاقري ښځي ته عیال ورکړي لان هذا الفعل انموذج من افعاله المقدورة وعجائب قدرته المرئیة والمعلومة بالبداهة او بالنظر والاستدلال.

الاعراب: کذالک خبر د محذوفي مبتداء دی ای الامر کذالک یعني یولدلک مع کونک شیخاً وامرئتک عاقر، او یا کذالک خبر دی او لفظ الله مبتداء دی والتقدیر الله کذالک یفعل آه، نو پر دې تقدیر یفعل مایشاء بیان دی د کذالک.

قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّي آيَةً ۖ

نو زکریاء وویل چي خدایه زما ماته یوه علامه ددې راوښیه چي زه په دې پوه سم چي زما ښځي نو اوس حمل واخستی.

پوه سه: چي مطلب د زکریاء عليه السلام په ښولو کي د علامې یو خو زیادت سرور او خوشحالي خپل وه، او بل دا چي مبالغه او زیادت په طاعت کي به وکړم شکراً لک علی اجابة المسؤل وهو الغلام.

سوال: د زکریاء عليه السلام څه تلوار و خو یو څو میاشتي وروسته په حمل د ښځي سړی پخپله پوهېږي؟

ځواب: چونکه له ډېري زمانې څخه زکریاء عليه السلام په ارمان د غلام و، نو په طلب کي د علامې غرض دده دفع د انتظار وه چي مبشر به کله د مور په حمل کي پیدا سي. جامي رحمة الله عليه وایي

چه خوش باشد که بعد از انتظاری   بامید رسد امید واری

او بل دا چي له ابتداء څخه د حمل د خدای جل جلاله په شکر لاس پوري کړي تاچي په تام مدة الحمل کي دی شاکر وه اوسي، او هغه خبره چي سدي کړې ده چي زکریاء عليه السلام چي سوال د آیت وکړی ددې لپاره چي ده ته دا معلومه سي چي هغه بشارت اولی د خدای جل جلاله له خوا و د شیطان له خوا نه و هغه غلطه خبره ده کمامر سابقاً.

پوه سه: جعل" که په معنا د "تصییر" سي یعنې چي دوه مفعوله غواړي، نو مفعول اول یې آیت دی او مفعول ثاني یې لفظ د "لي" دی په اعتبار د متعلق، او تقدیم د مفعول ثاني پر مفعول اول بلا اختلاف بین النحات رواه دی، او که "جعل" په معنا د خلق سي یعنې چي یو مفعول غواړي نو آیةً یې مفعول دی، اولی په محل کي نصب حال دی ای آیةً کائنةً لي.

قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ

خدای پاک ورته وویل چي علامه د حمل د ښځي ستا به دا وي چي ته به

خبري نه سي کولای د خلګو سره يعني ذکر او تسبیح به ویلای سي صرف له خبرو څخه د خلګو به ممنوع يې مګر نه خبري د خلګو سره به دي په اشاره د لاس وي يا د سر مثلاً.

پوه سه: چي لـه تکلم څخه کـه مراد معنی متارفه وي نو استثناء د "الا رمزاً" استثناء منقطع ده، او کـه مراد لـه تکلم څخه پر طريقه د عموم مجاز مطلق مایدل علی ما في الضمير وي نو استثناء بیا متصل ده فافهم. او دا عدم تکلم به جاري وي دري ورځي، او عطاء رحمه الله وايي چي مراد دري ورځي روژه ده، ولي چي ددوئ په شريعت کي روژه د صمت يعني د خبرو نه کولو مشروع بلکي افضل کار و، او زموږ په شريعت کي روژه د صمت منسوخه ده بلکي مکروه ده کما تقرر في کتب الاحاديث النبوية.

پوه سه: چي دا عدم تکلم مع الناس د آفت له سببه نه و وهو الانسب بکونه آيت، او د سورت مريم لـه آيتـو سره هم برابره ده کما سيئاتي ان شاء الله تعالى، او ابن جرير و ابن حاتم د جبير بن معتمر رحمه الله څخه داسي روايت کړی دی چي زکريا عليه السلام به د خلګو سره د خبرو اراده وکړه ژبه به يې پخوله کي وپرسېدله نو خبري به يې نه سوای کولای، نو آيت په دې کي دا و چي په وخت کي د ذکر او تسبيح به يې ژبي ته آفت نه پېښېدی قال العلامة البغدادي رحمه الله وعلى التقديرين عدم التكلم مع الناس اضطراري اما بغير آفت في لسانه كما هو الانسب بمنصب النبوة او بسبب عروض الآفت في لسانه كما في رواية ابن جرير على مامر.

فائده: په سورت مريم کي داسي راغلي دي "ثلث ليال" نو ځکه بعض مفسران وايي چي په دې آيت کي مضاف محذوف دی ای ليالي ثلثة ايام ليوافق مافي سورة مريم، والحق ان المراد عدد ستة من الايام والليالي مجموعاً الا انه اكتفى في بعض الآيات كما ههنا بالايام وفي سورة مريم بالليالي وجعل كل واحد منهما قرينة على الآخر.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾

او ذکر کوه د خدای ستا ډېر

که کثیراً مفعول مطلق وي نو معنا یې ذکراً کثیراً ده، او که ظرف وي نو معنا یې زماناً کثیراً ده، یعني هغه وخت چي مذکوره علامه تاته ښکاره سي "او تسبیح وایي په وخت کي د عشي" چي له وخته څخه د زوال الشمس شروع سره د بعض شپې پوري، او ابکار د صبح صادق څخه بیا تر څاښتـه پوري، دا ترجمه د مظهري وه، او آلوسي رحمه الله وایي چي عشي له زوال څخه بیا تر غروب پوري د لمر دغه وخت ته وایي، او روح البیان هم بعینه دا ترجمه کړې ده لکن.

درویش وایي: چي ما تولـه تفاسیر چي زما سره موجود وه من البیضاوي وروح البیان وتفسیر القرطبي وتفسیر الامام الرازي والتفسیر الخازن وتفسیر الجمل وغیرها مطالعه کړه او ټولو له ذکر څخه او له تسبیح څخه معنی متعارف مراد کړې ده یعني الله الله، یا لا اله الا الله او سبحان الله مثلاً، خو یو امام مظهري دی چي تسبح یې معنی مجازي کړې ده یعنې "صل" او د عشي هغه دمخه معنی چي ما ذکر کړې ده، نو ده ویلي دي یعنې صلوة الظهر والعصر والمغرب والعشاء، او د ابکار ترجمه یې په صلوة الفجر کړې ده.

درویش وایي: چي دا پنځه لمونځونه په اوقات مخصوصه وو سره خاصه د امت محمدي ﷺ ده، کمایدل علیه حدیث المعراج وامامة جبرائیل له علیه الصلوة والسلام في یومین کما في البخاري ومسلم والسنن الاربعة. البتة ده پنځه لمونځونه متفرق په نورو امتو کي خو وه په بعضو کي یو او په بعضو کي دوه لکن مجتمعاً په بل امت کي هیڅ څوک نه دی ورتـه تللی، او نه په کوم روایت کي د احادیثو مبارکه وو راغلي دي او نه هیڅ صحابي رضي الله عنه یا تابعي رح ددې پنځو لمونځو په نورو امتو کي پخلی کړی دی.

درویش وایي: چي والله اعلم چي ولي مظهري رحمه الله تفسیر د ذکر او تسبیح په دین کي د زکریاء علیه السلام په دغو پنځو لمونځو سره کړی دی ولعل لکلامه وجه لاء علمه فان المظهري بحر زاخر والفقیر بالنسبت الیه کالحباب والی الله المرجع والمآب.

درویش وايي: چي نهایت توجیه د کلام د مظهري رحمه الله داده چي دغه پنځه لمونځونه چي پر امم سابقه فرضیت متفرق و کمامر آنفاً لکن په وروستنیو امتو کي يې اوقات معلوم وه که څه هم د لمونځو فرضیت نه و، نو مراد دده دادی چي خدای ﷻ زکریاء علیه السلام امر کړی چي ته په شکرانه کي زیږی د غلام او بیا د هغه په استقرار په رحم کي د مور نوافل لمونځونه په دغو اوقاتو مخصوصه وو کي کوه لان لتلک الاوقات فضیلة علی سائر الاوقات کمالایخفی فتفکر وتشکروا الله الملهم.

پوه سه: چي زکریاء علیه السلام مامور بالذکر والتسبیح و په دغو درو ورځو کي د بندیز، او یا په ټولو ورځو کي د حمل تاچي برکات ددې ورځو د حمل وغلام ته سرایت وکړي

فائده: امام رازي رحمه الله وايي په تفسیر کي ددې آیت واذکر ربک کثیراً چي په دې کي دوه قوله دي، یو دادی چي خدای ﷻ دی مبتلاء کړی په حبس اللسان سرهٔ په امورو کي د دنیا الا رمزاً، او په ذکر او تسبیح کي يې ژبه ډېره ښه چلېدله وهذا من المعجزات الباهرات له علیه السلام کما لایخفی، او دوهم قول دادی چي مراد له ذکر څخه ذکر قلبي دی، ولي هغه کسان چي غرق په دریاب کي د معرفت د خدای ﷻ وي د هغو د اول الامر څخه به عادت دا و چي همېشه والی به يې پر ذکر الهي په ژبه سره کاوه مدة مدیدة لکن مع حضور القلب لا بذکر من قیل في شانه. بیت

برزبانت یا صمد پیدا ودردل یاصنم ای بباطن کافر ظاهر مسلمانی چه سود

چي زړه به يې له نوره څخه د ذکر د خدای ﷻ ډک سو په ژبه به ساکت سو وبقی الذکر في القلب، ولهذا قالوا من عرف الله کل لسانه، وقیل آن کس که خبر شد خبرش بازنیامد، نو د زکریاء علیه السلام چونکه د ذکر لساني وار يې تېر سو کمافي قوله "دعاء زکریا ربه قال رب هب لي من لدنک آه" نو په ذکر قلبي او استحضار باطني خدای ﷻ امر کړی، شاه نقشبند رحمه الله چه خوش میفرماید

لب به بند وگوش بند وچشم بند گرندیدی سر حق برما بخند

Scanned by CamScanner

فائده: روح البیان وايي چي ذکر پر څو مرتبې دی او ذکر لساني نسبتاً وذکر قلبي ته تنزل دی، په يوه روايت کي راغلي دي چي عيسیٰ عليه السلام چي د ذکر قلبي په درياب کي غرق و او اعلیٰ مراتبو ته د ذکر رسېدلی و شيطان ږغ پر وکړی يا عيسیٰ اذکر الله او عيسیٰ عليه السلام ته خو معلومه سوه چي دا ږغ خو د شيطان دی، نو تعجب يې ودې ته وکړی چي شيطان څرنګه امر په ذکر سره وکړی او سره ددې چي خلقت د شيطان خو پر منع دی له ذکر څخه، وروسته تر تامل عيسیٰ عليه السلام ته دا ظاهره سوه غرض اغوا وه دده چي د اعلیٰ مرتبې څخه د ذکر قلبي تنزل ورکړي وذکر لساني ته وذالک کان تنزلاً بالنسبة الی مقامه الذي کان فيه من الاستغراق في الذکر القلبي، او امام قشيري رحمة الله عليه وايي چي ذکر لساني بالقلب الحاضر بنده رسوي وهمېشه توب ته د ذکر قلبي فاذا کان العبد ذاکراً بلسانه وقلبه فهو الکامل في السلوک، انتهی، او سهل بن عبدالله رضي الله عنه وايي چي ما من يوم الا والجليل سبحانه ينادی عبدي ما انصفتني اذکرک وتنساني وادعوک الي وتذهب الی غيري واذهب عنک البلايا وانت معتکف علی الخطايا يا ابن آدم ماتقول غداً اذا جئتني انتهی کلامه الشريف، او حسين رحمة الله عليه وايي چي حلاوت او خوند خدای جل جلاله په درې شيانو کي نغښتی دی، په لمانځه کي، په ذکر کي او په قرائت کي د قرآن عظيم الشان، نو که چا په دغو درو شيانو کي خوند او حلاوت ومندی نو هغه کامل انسان دی والا فاعلموا ان الباب مغلق.

وَإِذْ قَالَتِ

پوه سه: چي دا جمله معطوفه پر هغه جمله اذ قالت امرئة عمران آه.

الْمَلَٰٓئِكَةُ

يعنې جبرئيل شفاهاً

يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ

چي ته خدای جل جلاله مختاره کړې يې لپاره د خان

درویش وایي: چي ددې په تفسیر کي د مفسرینو؁ عظیم اختلاف دی یعنې چي ښځه نبي کېدای سي او که نه؟ نو فقیر به د څو تفاسیرو عبارتونه رانقل کړي په نفي او اثبات کي، تفسیر مظهري ای اختارک لنفسه بالتجلیات الذاتیة التي عبرها الصوفیة بکمالات النبوة وهي بالاصالة للانبیاء علیهم السلام وبالتبعیة للصدیقین وکانت مریم صدیقة، قال الله تعالی في شان عیسی وامه صدیقة.

درویش وایي: چي مظهري په داسي عبارتو کي بېله حوالې تابع د مکتوبات شریف دی، لکن ددې عبارت حاصل دادی چي مریم نبي نه و ویدل علی عدم نبوتها حدیث علي؄ قال سمعت النبيﷺ خیر نسائها ای الامم السابقة مریم بنت عمران وخیر نسائها خدیجة ای نساء هذه الامة متفق علیه، نو خدیجة؅ زوجة النبيﷺ خو اتفاقاً نبي نه وه، نو مریم هم نبي نه و نعم هما صدیقتان، وعن انس؄ ان النبيﷺ قال حسبک من نساء العالمین مریم بنت عمران وخدیجة بنت خویلد وفاطمة بنت محمدﷺ وآسیة امرئة فرعون رواه الترمذي، نو فاطمة؅ خو بالاتفاق نبي نه وه او داغه رنګه خدیجه بنت خویلد؅ هم نبي نه و اجماعاً، نو مریم بنت عمران او آسیه امرئة فرعون هم نبیانې نه وي، وفضل عائشة؅ علی النساء کفضل الثرید علی سائر الطعام متفق علیه، نو عائشه؅ خو نبي نه وه او علیه السلام تر ټولو نساء بالا وبلل نو که مریم بنت عمران او اسیه امرئة فرعون نبي وایی یلزم تفضیل غیر النبي علی النبي ولم یقل به احد، روح البیان، وکلام جبرئیل مع مریم لم یکن وحیاً الیها لتکون نبیاً فان الله یقول وما ارسلنا من قبلک الا رجالاً نوحي الیهم ولانبوة في النساء اجماعاً فکلام جبرئیل معها شفاها کان کرامةً لها، وکرامات الاولیاء حق کمامر تفصیله من الفقیر، او یا کلام شفاهي د جبرئیل مع مریم کان ارهاساً ای مقدمة لنبوة عیسی، د ارهاس معنا لاندي تادای دی د دېواله، او په اصطلاح کي ما یتقدم علی دعوی النبوة مایشبه المعجزة کاظلال الغمام لرسول اللهﷺ یعنې في سفر الحر قبل دعوی نبوته وتکلم

الحجر والمدر معهﷺ بالتسليم عليه قبل دعوى النبوة كما ثبت في الآحاديث الصحيحة، وقصة الفيل كما هو المشهور وسيئاتي تفضيلها في موضعه ان شاء الله تعالى وغير ذالک کل ذالک كانت ارهاسات لنبوته عليه السلام، او يا معنا د اصطفک داده تقبلک من امک بقبول حسن ولم يتقبل غيرک انثى فيُ خدمت بيت المقدس ورباک في حجر زكرياعليه السلام ورزقک رزق الجنة واكرمک بالكرامات السنية.

درویش وايي: وجميع ذالک لا يدل على نبوتها انتهى مع زيادة، بيضاوي كلموها اى الملائكة شفاهاً كرامةً لها، ومن انكر الكرامة كالمعتزلة زعم ان الكلام المذكور كانت معجزة زكرياء او ارهاساً لنبوة عيسى فان الاجماع على انه تعالى لم يستنبئ المرئة نبياً لقوله تعالى وما ارسلنا من قبلک الا رجالاً، وقيل كان كلام الملائكة الهاماً لاشفاهاً واول الاصطفاء لمريم تقبلها من امها ولم يقبل قبلها انثى يعني لخدمة بيت المقدس، والثاني تفريغها للعبادة، والثالث اغنائها برزق الجنة من الكسب، والرابع تطهيرها عما يستقذر من النساء، والخامس هدايتها وارسال الملائكة اليها، والسادس الولد من غير اب وتبريتها عما قذفتها به اليهود من الزنى بانطاق الطفل، والسابع جعلها وابنها آية للعالمين.

درویش وايي: چي دا دی بیضاوي چي له نبوت څخه د ښځو صراحةً منكر دی نعم ولايت بعضهن كماذكرت في القرآن والآحاديث النبوية لاينكر ههنا الا جاهل كافر.

او په بخاري او مسلم کي د عائشةرضي الله عنها څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وفاطميرضي الله عنها ته وويل ته نه يې راضي په دې چي سرداره د ښځو د اهل جنت يې او يا د نساء المؤمنين، او درویش وايي چي فاطمهرضي الله عنها خو نبي نه وه، نو كه مريم او يا آسيه وغيرهما نبياني وای نو په جنت سره تفضيل د فاطميرضي الله عنها څرنګه پر هغو روا دی، او له ابن عباسرضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول اللهﷺ وويل افضل النساء اهل الجنة خديجة بنت خويلدرضي الله عنها او فاطمة

بنت محمد، رواه ابو داؤد والنسائي والحاكم، وعن حذيفة ان النبي چي يوې ملکې په آسمان کي له خدای ﷻ څخه اجازه وغوښتل چي ماته سلام ووايي او ماته زيرى وکړي چي فاطمه سيد د نساء د اهل الجنة ده.

درويش وايي: چي ددغو احاديثو په رڼا کي دا معلومه سوه چي فاطمه افضله ده تر مريم لأن النساء اهل الجنة لفظ عام لايقبل التخصيص بزمان دون زمان بخلاف قوله تعالى في حق مريم "اصطفک على نساء العالمين" ولي چي په دې آيت کي احتمال ددې سته چي مراد دي نساء د زمانې د مريمې وي، په هر صورت فاطمه خو نبي نه ده بالاتفاق نو مريمه وغيرها به څرنګه نبي سي.

فائده: درويش وايي چي بيضاوي او روح البيان او مظهري چي دعوى د اجماع الامة کړې ده پر دې چي نبي ښځه نه سي کېداى يعنې د خداى ﷻ تقدير داسي نه دى راغلى چي ښځه دي نبي کړي، او په فقه شريفه او اصول الفقه کي وايي چي اجماع لره سند ضروري دى يا حديث يا اشارة النص وغير ذالک، نو دغه احاديث مبارکه چي دلته د صحيح کتابو په روايت تاسي واورېده دا سند دى د اجماع پر عدم استنباء الله النساء.

درويش وايي: چي اوس نو غور ونسئ وکلام ته د علامه بغدادي في روح المعاني حيث قال في ج ۳ ص ۱۵۴ واستدل بهذه الآية يعني واذ قالت الملائكة الآية من ذهب الى نبوة مريم لان تكلم الملائكة مع احد يقتضى النبوة، او امام لقاني وايي چي تکلم د ملکو مستلزم نبوت لره نه دى، ولي دداسي چا سره خبري کړي دي چي هغه اجماعاً نبي نه و لکه په يو حديث طويل کي چي راغلي دي چي يو سړى روان و لپاره د زيارت او ملاقات د خپل ورور چي ورور يې في سبيل الله و، نو په لاره کي ملکه ورته ولاړه وه او هغه سړي ته يې خبر ورکړى چي خداى ﷻ د تا سره محبت لري لکه ته چي يې ددغه ورور سره لرې في سبيل الله ولم يكن ذالک الرجل نبياً اتفاقاً.

علامه بغداد وايي چي بعض علماء پر عدم نبوت د ښځو په اجماع سره

دلیل وایي کمامر في کلام البیضاوي و روح البیان، نو دی وایي چي حکایت د اجماع ډېره نادره خبره ده، ولي د څو ښځو په نبوت کي خلاف سته لکه حواء، آسیه، وام موسی، وساره وهاجره، ومریم، نو سره د وجود د اختلاف د علماؤ څرنګه اجماع منعقده کېدای سي.

درویش وایي: چي دمخه موږ هغه احادیث مبارکه ذکر کړه چي سند د اجماع کېدای سوای بلکې هغه احادیث مبارکه هر یو دلیل د عدم نبوت کېدای سي، کمامر من هذا العاصي مراراً في بیان تلک الاحادیث، نو موږ ویلای سو چي دا اختلافات حادث بعد الاجماع دي، نو اجماع ته تاوان نه لري. او بیا بغدادي رحمه الله زیاته کړې ده خصوصاً في مریم فان القول بنبوتها شهیر بل مال الشیخ تقي الدین السبکي في الجلیات الی ترجیح القول بنبوتها او ابن السید وایي چي ذکر ددې في سورة الانبیاء قرینة قویة لنبوتها آه.

درویش وایي: چي روح البیان او نورو مفسرینو رح دا قول د خدای جل جلاله "وما ارسلنا قبلک الا رجالا آه" دلیل ګرځولی دی پر نفي د نبوت په ښځو کي، آلوسي بغدادي رحمه الله دا استدلال رد کړی وقال لایصح الاستدلال المذکور لان المذکور فیها الارسال وهو اخص من الاستنباء ولا یلزم من نفي الاخص نفي الاعم.

درویش وایي: چي دده خیال دادی چي له رسالت څخه مراد هغه معنا اخص ده یعنې چي رسول هغه څوک دی چي صاحب د شریعت متجدد وي، او نبي عام دی که نوی شریعت لري او که نه کانبیاء بني اسرائیل بعد موسی کانوا علی شریعت موسی فهم انبیاء ولیسوا برسل، چي رسولان په دې معنا صرف درې سوه دیارلس (۳۱۳) نو مذکوره ښځي دي انبیاء وي او رسولانې دي نه وي.

درویش وایي: چي دا توجیه د آلوسي رحمه الله له انصاف څخه لېري خبره ده، ولي ټوله مفسرین تقریباً د آیت مذکوره ترجمه د رسول په معنا مرادف سره د نبي کوي، وقد جاء الرسول بالمعنی المرادف للنبي ایضاً باتفاق اهل اللغة والتفسیر والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

درویش وایي: ويرد ما قال الآلوسي رحمه الله ما في الصحيحين من حديث مسور بن مغرمة من قوله عليه السلام "فاطمة بضعة مني" يعني يوه ټوټه زما ده الى اخير الحديث، وعند احمد والترمذي والحاكم عن ابن الزبير رضي الله عنه نحوه وهذا الحديث يدل على فضل فاطمة رضي الله عنها على جميع الرجال والنساء، كما قال مالك رحمه الله لا نعدل ببضعة رسول الله ﷺ احداً، لكن جمهور اهل السنة والجماعة خص من هذا الحديث من علم فضلهم قطعاً من الانبياء وبعض الصديقين كالصديق الاكبر رضي الله عنه وبقى من سواهم في العموم هذا ماقال المظهري.

درویش وایي: چي هر څوک د اظهار د خپلي عقيدې حق بجانب دی، نو د درويش هم دا عقيده ده چي نبوت محصور په رجال کي دی او صديقيت عام دی، او د فاطمة الزهراء رضي الله عنها په باب کي هم د درويش ورته عقيده ده، د مظهري رحمه الله او د روح البيان وغيره ومن الله التوفيق.

وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٢﴾

او ته يې پاکه کړې يې له ګنهو څخه يا په عصمت او يا په مغفرت، او يا يې پاکه کړې يې له مس څخه د شيطان عند الولادة کمامر من حديث ابى هريرة رضي الله عنه برواية البخاري ومسلم وغيرهما، او يا يې پاکه کړې يې له مس څخه د رجالو يعني بالوطي، وماقيل من الحيض فليس بشيئ، او تاته يې فضل درکړی دی پر ښځو د عالمينو يعني عالمي زمانها.

درویش وایي: چي مونږ تخصيص د عالمينو د زماني ددې وکړی تاچه ددې آيت او مامر من الآحاديث النبوية المروية بطريق متعددة صحيحة تر منځ تعارض را نه سي، ولي چي هغه تخصيص نه قبلوي فتامل فيمامر.

درویش وایي: چي صاحب د روح البيان نساء العالمين پر حقيقت عموم پرې ايښی دی، لکن د اصطفاء معنا يې دا کړې ده چي تاته عيسى بېله پلاره درکړی دی ولم يکن ذالک لاحد من نساء العالمين وجعلکما آية للعالمين، وهذا توجيه وجيه يدل على قدرته تعالى الباهرة واصطفاء لحظرة مريم بتلک النعمة بالقدرة العظيمة.

يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾

اې مريمې طول القيام كوه په لمانځه كې لپاره د شكر د نعم ظاهره وو او باطنه وو د خداى ﷻ پر تاباندې او سجده كوه او ركوع كوه، ذكر كل مراد ځنې جزء دى، يعنې لمونځ كوه په جماعت د نورو لمونځ كونكو سره.

پوښتنه: سجده يې ولې مقدمه كړه تر ركوع مع ان الترتيب الخارجي عكس ذالک؟

ځواب: ددې لپاره چې سجده افضل د اركانو د لمانځه ده واقصى غاية الخضوع ولا يقتفى الترتيب الذكري كون الترتيب الخارجي كذالک فيكون العطف للترقي من الافضل الى الفاضل، او يا ددې لپاره چې د ركوع ذكر له راكعين سره يو ځاى سي، او هغه چې بعض مفسرانو ويلي دي چې په لمونځو كې د شريعت د زكرياء عليه السلام سجده تر ركوع له مخه وه د هغه جواب كوم ثبوت نسته.

فائده: په ركوع او سجده سره چې له لمانځه څخه تعبير كوي حكمت يې دادى چې مصلى چې در كوع او سجدې مراعات نه كوي يعنې د شريعت سره برابر يې نه كوي هغه گويا لمونځ نه دى كړى، ولهذا قال عليه السلام لشخص لم يراع الركوع والسجود والقومة من الركوع والجلسة بين السجدتين صل فانک لم تصل رواه البخاري ومسلم في حديث طويل، او بعض مفسرين وايي چې مراد له قنوت څخه دوام پر طاعت كول دي كما في قوله تعالى امن هو قانت انا والليل ساجداً وقائماً، اى مداوم في ساعات الليل حال كونه ساجداً وقائماً، او له سجود څخه لمونځ مراد دى كما في قوله تعالى وادبار السجود يعنې وروسته تر لمانځه، او له ركوع څخه خشوع مراد ده.

ذٰلِكَ

اى ما ذكر من القصص وهو مبتداء.

مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ

اى من اخبار الغائب عنک هو خبر المبتداء

نُوحِيهِ إِلَيْكَ

موږ يې وحي کوو تاته، خبر بعد الخبر دی او يا حال دی.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ

، او ته نه وې اې محمدﷺ په نېز د دوئ هغه وخت چې احبارو د بيت المقدس خپل قلمان اچول يعنې وه ولې ته لپاره د قرعه اندازۍ د مريمې پر تربيت کولو، کمامر تفصيله.

پوه سه: چې په دې آيت کې دليل دی پر دې چې آنحضرتﷺ نبي بر حق دی او صاحب د وحي دی له طرفه څخه د خدایﷻ رداً على منكري نبوتهﷺ وان مايقوله افتراء على الله من عند نفسه وكونه اساطير الولين وتوجيه الاستدلال، چې اسباب د علم درې دي، العقل، و السماع، والحس، او دا بدهي خبره ده چې قصې د تېرو امتو خو په عقل سره نه معلومېږي، او چونکه عليه السلام دوئ يعنې منکرينو ته هم معلوم و چې "امياً" و نو دا قصې له اورېدو څخه په کتابو کې د تاريخ هم معلوم الانتفاء عندهم وه فبقى احتمال الحس يعنې چې عليه السلام دې داقصې په سترگو ليدلې وي، او هيڅ عقل دا نه سې ويلای چې عليه الصلوة والسلام له چشم ديد څخه بيان کوي، نو دا معلومه سوه چې بيان د قصص د امم ماضيه وو چې عليه الصلوة والسلام يې مطابق د تواريخو سره د هغو قصو کوي دا معجزه ده د عليه الصلوة و السلام، او هم دا بيان القصص دليل قطعي د نبوت دده دی او دا قصص وحي الهي دي.

أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ

چې څوک به کفالت د تربيت د مريم کوي، او يا معنی دا چې څوک به ځان ته ضموي مريم.

پوه سه: چې دا جمله استفهاميه ده متعلقة بمحذوف دل عليه ماقبله ای يلقون اقلامهم يقولون ايهم يكفل مريم.

وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿۴۴﴾

او ته وې اې محمد ﷺ په حضور کې د احبارو د بيت المقدس چې ددوئ په کفالت کې د مريم اختلاف و، يعنې بلکې په وحي الهي تاته معلومه سوه فائک نبي بالحق لوکان اليهود والنصارى يعقلون ويتركون التعنت والعناد الناشي من علمائهم خوفاً على الريائية.

تذنيب: پوه سه چې صاحب د روح البيان په تفسير کې د آل عمران ص ۳۳ کې داسې وايي چې اهل کمال په رجال کې ډېر دي، او ونهايت ته د کمال غير له دغو څلورو ښځو چې په حديث کې د انس ﷺ راغلي دي نه دي رسېدلي، مريم بنت عمران خديجة بنت خويلد، فاطمة بنت محمد ﷺ او آسية امرئة فرعون.

پوه سه: چې دی وايي معنا د کمال پای ته رسېدل دي په فضائلو او افعالو کې د بر او د تقوى، وحسن الخصال والکمال في شئ مايکون حصوله للکامل اولى من غيره والنبوة ليست اولى للنساء لان مبناها اى النبوة على الظهور والدعوت للناس اى على روس الاشهاد والمقابلة مع الكافرين جهرة او حال د ښځو مبني پر ستر دی فلا تكون النبوة في حقهن كمالاً بل الكمال في حقهن الصديقية، وهي قريب من النبوة والصديقين من صدق في جميع اقواله وافعاله واحواله فمن النساء كاملات عارفات واصلات الى مقام الرجال فهن رجال في المعنى، د بعض اولياء الله څخه چا پوښتنه وکړه چې ابدال اولياء څو کسه دي هغه ورته وويل اربعون نفساً سائل ورته وويل چې نفس خو عام دی نر او ښځې ته، ولې دي اربعون رجلاً ونه ويل؟ ولي الله ورته وويل چې په ابدالو کې ښځې هم سته ويناسب هذا، دا حکايت دی چې ام محمد والدة الشيخ ابي عبدالله بن الحنيف رحمهما الله تعالى، دا ډېره عابده ښځه وه او ددې زوی ابو عبدالله به اخيري شپې د روژې به يې تمامه شپه بيداري کوله په عبادت کې لپاره د طلب د ليلة القدر، او عادت دده دا و چې لمونځ به يې

کاوه پر بام باندي په امید ددې چي گوندي انوار د لیلة القدر به پر بام ښه ښکاره سي، او مور به یې متوجه وخدایﷻ ته وه په عبادت سره په خونه کي، نو په شپه د لیلة القدر دې انوار ولیدل په خونه کي، نو زوی ته یې ورنعرې کړې یا محمد چي هغه شی چي تا طلب کاوه پر بام باندي هغه دادی چي په خونه کي ښکاره سو نو ژر راسه، نو شیخ په ډېر تلوار له بامه څخه را کښته سو فرئ انوار لیلة القدر في بیت الام، نو شیخ د مور پر پښو پرېوتی او پښې یې ور مچ کړې، نو شیخ وویل چي په قدر د مور دلته خبر سوم چي انوار د لیلة القدر مي ددې په خونه کي ولیدل، نو باید سړی فکر وکړي چي څرنگه مور له صدیقاتو څخه وه هدایت یې وخپل زوی ته وکړی، او څرنگه دا بالا سوه پر خپل زوی په فضل او شرف کي سره د کثرت د زوی په ریاضت کي او په عبادت سره چي زوی یې په شیخیت سره منل سوی شخصیت و، په اخیر کي روح البیان وایي فظهر ان من النساء من هي افضل من الرجال وذالک بالوصول الی جناب القدس ولیس ذالک الا بحسن الاستعداد والهدایة الخاصة ولیس ذالک دلیل بنوة هذه المرئة بلا خلاف اسعدنا الله وایاکم بهذه السعادة نعوذ بالله من نساء زماننا حیث لایری فیهن من هي من اهل التقوی فضلاً عن مقام الصدیقیة.

درویش وایي: چي د صاحب د روح البیان وفات خو په سنه ۱۱۳۷ هـ کي سوی دی، نو که ده د سنه ۱۴۲۶ د زمانې د شا وخوا ښځو حالات لیدلای نو به یې څه ویلای، چي هغه ښځي مصداق دهغه حدیث نبوي دي چي علیه السلام وایي دوه صنفه د دوږخیانو دی چي ما نه دی لیدلی یعنې في عصرهﷺ لطهارة ذالک العصر یوه برخه یې ده نرو بیان کړې ده، او بل ده د ښځو په برخه کي داسي ویلي دي "کاسیات" یعنې کالي خو یې ظاهراً اغوستي وي "عاریات" وي په معنا کي له لباس څخه د تقوی او بعض اهل حدیث وایي چي داسي نازک کالي یې اغوستي وي چي بدنونه یې تر معلومېږي.

درویش وایي: چي یو داسي قمیصان په ښځو کي اوس رواج دی ثم

پښغلانو او تر مړو والا وو پوري بلکې تر اکثره سپین سرانو پوري چې دا قمیصان د سینه لخ په نامه شهرت لري یعنې تر تیو پوري یې سینه بالکل لڅه وي چې د محرم نظر هم نه وي ورته روا "ممیلات" یعنې مېل ورکونکي وي ونرو ته وخپلو ځانو ته د سترګو په اشاراتو او د نورو اوضاعو په دعوت چې کاسبان د زناء په هغو اشاراتو پوهېږي "مائلات" او ددوئ مېل وبېګانه نرانو ته وي "رؤسهن کاسنمة البخت" او سرونه ددوئ یعنې وېښتان د سرو یې داسې جوړ کړي وي لکه بوکان د مایه اوښانو "المائلة" چې دا بوکان پر یوه طرف مائل وي " لایدخلن الجنة ولا یجدن ریحها وان ریحها لیوجد من سیرة کذا وکذا" دوئ نه سي ورتلای جنت ته او نه د جنت بوی دوئ ته رسېږي، او په تحقیق چې بوی د جنت د لېري لېري مصافت څخه معلومېږي یعنې پر سړي ولاړېږي انتهی.

اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ

پوه سه: چې دا جمله بدَل ده د هغه جملې اذ قالت الملائکة یا مریم آه او تر هغه وروسته جملې ټولي معترضي جملې وې لپاره د احسان پر علیه الصلوة والسلام، په سبب د وحي پر ده او لپاره د تنبیه پر جهل د کفارو او عناد د دوئ.

پوه سه: چې مراد له ملائکه وو څخه جبرئیلؑ دی او جمع یې تعظیماً ده کمامر.

اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيْحُ

په تحقیق سره خدایﷻ تاته زېری کوي یعنې خوشحاله کوي دي په یوه کلمه سره

پوه سه: چې مراد له کلمې څخه په اتفاق د مفسرینو عیسیؑ دی، او اطلاق د کلمې پر عیسی قسم د اطلاق د سبب پر مسبب دی، ولې چې سبب د وجود دده کلمه د کن ده علی ماجرت به العادة الآلهیة کما قال الله تعالی "انما امره اذا اراد شیئا ان یقول کن فیکون.

سوال: خدایﷻ خو ټوله شیان په کلمه د "کن" پیدا کوي کما دلت علیه الآیة المذکورة، نو تخصیص د اطلاق د کلمه په عسی پوري څه وجه لري؟

ځواب: چونکه حدوث او وجود د عیسیؑ پر وجه متعارفه نه و چي د پلار له نطفې څخه دي له موره پیدا سي، نو اسناد د حدوث دده وکلمې ته د کنْ اولی او اکمل دی تر اسناد د نورو شیانو چي پر وجه متعارفه پیدا کېږي په کلمه د "کن" نو هم په دغه سبب عیسی عین کلمه وبله.

پوښتنه: چي د اسمه ضمیر راجع دی وکلمه ته په اعتبار د معنا چي مراد ځني عیسیؑ دی، او لفظ د "منه" صفت د کلمه دی ای کلمة کائنة منه او ضمیر د منه راجع والله ته دی، او اسمه مبتداء ده او المسیح یې خبر دی، او ټوله جمله صفت اخری د کلمه ده.

فائده: مسیح لقب دی له القابو څخه د فخر لکه صدیق د ابوبکرؓ لپاره او فاروق د عمرؓ لپاره، او دا لفظ له عبراني څخه وعربي ته رانقل سوی دی په تغیر سره، ولي اصل یې شیخاً و چي په عربي یې معنا مبارکه ده لکن صاحب قاموس فیروز آبادي وایي چي مسیح د خدایﷻ په مخلوق کي مبارک ته هم وایي او ملعون ته هم وایي فهو من الاضداد ای یطلق علی الضدین والمسیح عیسیؑ سمی به لبرکته والدجال لشومه وملعونیة انتهی. او بعض اهل تفسیر وایي چي عیسیؑ یې په دې سبب مسیح وباله چي دی پاک سوی و له نجاساتو څخه د مني او رحم، او داغه رنګه دی پاک سوی دی له ګنهو څخه. او ابن عباسؓ وایي چي مسیح یې په دې وباله قبل الولادة چي ده به وروسته تر نبوت هر مریض مسح کړی خدای پاک به جوړ اوه کماسیئاتي فهو في المعنی بشارة اخری لمریمه، او بعض وایي چي مسیح یې په دې بولي چي ده پر یوه ځای قرار نه درلودی نن دلته صبا هلته، وفي القاموس المسیح الکثیر السیاحة، او څوک وایي چي د مسیح الدجال څخه ټوله خصال محموده زائل کړه سوي من الایمان والعلیم والعقل والحلم وسائر الخصال الحمیدة، او له مسیح عیسی څخه زائل کړه سوي وه ټوله خصال زمیمه بالکلیة من الجهل

والحرص والبخل وغیر ذالک وهذا معنی ماقیل علی وجه المعمی ان المسیح الدجال لعنه الله ممدوح الیمنی، والمسیح عیسی علیه السلام ممسوح الیسری فتامل، او صاحب قاموس وایي چي ماذکر کړي دي د اشتقاق د لفظ مسیح لپاره پنځوس قوله زما په شرح کي د مشارق الانوار.

عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

پوه سه: چي عیسی معرب دی د الیشوع چي معنی يې سید دی.

فائده: عیسی خبر بعد الخبر دی د اسمه، او یا خبر د محذوف مبتداء دی ای هو عیسی، او یا بدل دی له مسیح څخه.

پوه سه: چي مسیح اسم لقب دی د عیسی او عیسی يې اسم محض دی، او ابن مریم يې کنیت دی لـه ابن الزبیر او ابن عباس وغیرهما، وایي چي په ابن مریم دده پوره تمیز کېدی کما هو الشرط في الکنیة یعنې هر زوی ته د زبیر یا د عباس د کنیت په توګه ابن الزبیر او ابن عباس نه ویل کېږي بلکې فقط عبدالله بن الزبیر او عبدالله بن عباس ته ویل کېږي لشهرتهما وتمییزهما بهذین الاسمین دون سائر ابنائهما.

پوښتنه: نومان د عیسی درې ذکر سوه، نو ولي اولاً اسمائه نه وویل سو؟

ځواب: لفظ د اسم اسم جنس دی او اضافت يې ضمیر ته استغراقیه دی فیشمل الکل ویصح حمل الاسماء الثلثة علیه اجتماعاً وانفراداً، او دا هم روا دی چي ابن مریم دي د اعراب په اعتبار له اسم څخه قطع وي بلکې خبر د محذوف مبتداء دي وي ای هو ابن مریم.

پوښتنه: ملکو خو خطاب د مریم سره کاوه نو يې ولي ابن مریم ذکر کړی یعنې داسي يې نه وویل ابنک؟

ځواب: په اضافت کي ودې ته تنبیه ده پر دې چي دا زوی ددې به پلار نه لري ولي اولاد چي پلار لري نو نسبت يې پلار ته په عرف کي کېږي یعنې ابن فلان یا بنت فلان او مور ته يې نسبت نه کېږي بخلاف الاضافة الی الضمیر فانه تجوز الاضافة الی ضمیر الام علی تقدیر وجود الاب ایضاً فتذکر فانه سانح عزیز.

سوال: اسم د عیسی خو یوازي عیسی و او مسیح خو يې لقب و او ابن مریم خو یا کنیت او یا صفت فکیف یصح حمل قوله المسیح عیسی بن مریم علی قوله اسمه؟

ځواب: د اسم یا معنا نحوي مراد ده ای مادل علی معنی نفسه غیر مقترن باحد الازمنة الثلثة، والثلثة اسم بهذا المعنی ولیس المراد به مقابل اللقب والکنیة کمامر او یا مراد له اسم څخه معنی لغوي ده ای العلامة علی المسمی فالمعنی العلامة الدالة علی المسمی والمراد من الکلمة هي هذا الثلاثة فتدبر.

وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا

یعنې شریف به وي خاوند د جاه او قدر به وي په دنیا کي په نبوت سره او په اطاعت د خلګو ده لره.

پوه سه: چي وجیهاً حال له کلمه څخه دی، او د تذکیر وجه يې هغه ده چي مورد دمخه ذکر کړه چي معنی د کلمه مذکر ده یعنې عیسی.

سوال: حال له نکرې څخه خو نه دی روا الا اذا قدم علی ذی الحال کما تقرر في النحو؟

ځواب: حال خو له نکره محضه څخه نه دی روا دلته خو کلمه موصوفه ده په منه سره کمامر من قبل.

سوال: په نحو کي وایي چي زمانه د حال او عامل به سره یو وي او دلته خو عامل د ذی الحال یبشرک دی، او زمانه د وجیهاً خو بعد النبوة ده وبینهما سنون؟

ځواب: داسي حال ته مقدره وایي یعنې په تقدیر کي د خدای ﷻ وجاه ته دعیسی په زمانه کي د بشارت سوی و وامثلتها کثیر.

وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

او په اخیرت کي به ذا جاه وي بالشفاعة للامة او په سبب د لوړو درجو په جنت کي او د خدای ﷻ له مقربو بندګانو څخه به وي بالقرب الدائمي مع الله ﷻ.

پوه سه: چي ومن المقربين په تقدير د متعلق عطف دی پر وجيها يعنې وكائناً من المقربين.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ

اى كائناً في المهد اى رضيعاً نو في المهد حال دی له ضمير څخه د فاعل د يكلم.

پوه سه: چي د آيت معنا دا نه ده چي عيسى چي په زانگو كي وي نو به خبري كوي بلكې معنا يي داده چي په حال د غايت صغر چي حال د رضاع دی دی به د خلگو سره خبري كوي.

وَكَهْلًا

يعنې په وخت كي د كهولت.

پوه سه: چي كهل هغه چاته وايي چي تر دېرش كاله تېر سوی وي تر څلوېښت او سپين ږير توب ته نژدې سوی وي.

پوښتنه: خبري د كهولت په وخت كي خو عادي خبري دي نو د عطف د كهلاً پر في المهد باندي څه فائده به وي؟

ځواب: مقصود په عطف كي دادی چي خبري د عيسى په وخت كي د رضاع او د كهولة به پر نهج واحد وي، يعنې په وخت كي د رضاع به كلام الانبياء والحكماء او د خبرو دده به فرق نه وي كما سائر الاطفال بلكې بې تفاوت خبري به كوي كما سيئاتي في القرآن من كلامه وقت الرضاع كيف كان كلامه في ذالک الوقت ككلام الانبياء عليهم السلام وقت النبوة وهذا من المعجزات الباهرة لعيسى عليه السلام قبل النبوة، مجاهد وايي چي مريمې ويله چي عيسى چي په حمل كي و او زه ودی به سره يوازي سولو ده به ماته خبري كولې مابه ده ته و چي زه به په يو كار اخته سوم او يا به بل چا خبري را سره كولې عيسى به زما په نس كي تسبيح ويله او مابه هم اورېدلې.

فائده: په دې كي اشاره ودې ته ده عيسى قبل تر سن الكهولة نه مري وان سنه لايتجاوز سن الكهولة وسن الكهولة ياتي عليه بعد نزوله من السماء فانه رفع الى السماء قبل سن الكهولة، روح البيان وايي چي په يوه روايت كي

راغلي دي چي د عیسی علیه السلام عمر چي دېرش (۳۰) کاله و دی نبي کړه سو وبني اسرائیلو ته، او په رسالت کي یې دېرش میاشتي تېري کړې بیا اسمانو ته پورته کړه سو، او په بعض روایاتو کي راغلي دي چي عیسی علیه السلام پر دېرش کاله نبي سو، او درې کاله او ځو میاشتي د نبوت دوره پر مځکه تېره کړه او بیا اسمانو ته پورته کړه سو چي درو دېرش (۳۳) کاله او ځو میاشتي و، نو که سن د کهولت د دېرش کاله څخه شروع کېږي تر څلوېښتو کالو پوري، نو عیسی به اول دوره کي کهولت پر مځکه د خلګو سره خبري کړي دي، او پر قول د هغه چا چي وایي سن د کهولت د څلوېښتو کالو شروع کېږي، نو عیسی پر مځکه د کهل په سن کي خبري نه دي کړي، بلکې آسمانو ته ځوان پورته کړه سوی دی او د کهولت خبري به پس له نزوله د اسمانو څخه د خلګو سره وکړي فانه حینئذ یکلم الناس ویدعوهم الی الله تعالی ویقتل الدجال انتهی مع زیادة وتوضیح

فائده: کهل په منځ کي د شباب او شیخ دی.

پوه سه: چي روح المعاني د اهل لغت په نقل عمر د انسان چي نر وي داسي څېړلی دی، ابن آدم چي په رحم کي د مور وي جنین یې بولي، او چي له موره پیدا سو بیا یې ولید بولي، او تر هغو چي تی روي رضیع یې بولي، او چي له تي څخه پرې سو د هر ځو میاشتو چي وي نو یې فطیم بولي، او وروسته چي پر کونه ځکېږي او ګاهي په یو شي پوري ولاړ سي نو یې دارج بولي، او چي پنځه لوېشتي سي په لوېشتو د لوی سړي نو یې خماسي بولي، او بیا چي بعض غاښونه یې راشنه سوه نو یې ثغریه بولي، او چي لس کاله ته نژدې سي او یا یو څه تر بالا سي نو یې مترعرع بولي، او ناشي یې هم بولي، او بیا چي بلوغ ته نژدې او یا بلوغ ته ورسېږي بیا یافع او یا مراهق بولي، او چي بالغ سي او قوي سي نو یې خرور بولي؛ او مشترک نوم یې په دغو احوالو کي غلام دی، نو بیا چي یې برېتونه راسي او پر بارخوګانو یې لږ لږ وېښتان پیدا سوه نو باقل وجه یې بولي، او بیا چي یې ږیره سره ګډه سوه بیا یې فتی

او شارخ بولي، او بيا چي غايت ته د ځوانۍ ورسېږي نو يې مجتمع بولي، او بيا په منځ كي د دېرش او څلوېښت يې شاب بولي، او بيا چي تر څلوېښت واوړي نو يې كهل بولي، تر شپېتو كلو پوري، او وروسته چي سپين وېښتان يې په ږيره او سر كي پيدا سوه نو يې اشمط بولي، وروسته بيا شاخ بولي او وروسته يې كبر بولي او وروسته يې هرم بولي او وروسته يې دلف بولي. او وروسته يې اخرف بولي الى وقت الموت.

درويش وايي: چي دغه ترتيب د اسنانو د نر و چي بيان سو په اعتبار د اغلب نرانو لكن تغير د وختو ددغو نومانو په اعتبار د قوت د بدن او ضعف د بدن پوري ه اړه لري مثلا يو سړى كېداى سي پر كم سن بلوغ ته ورسېږي په اعتبار د قوت دبنيه، او بل سړى په سبب د ضعف البنية ډېر وخت وروسته وبلوغ ته ورسېږي، او داغه په سبب د صحت د بدن او په سبب د امراضو فرق پكښي راځي كما هو المشاهد في الرجال نو په دې سره سوال نه وارد ېږي چي كوسج مطلق خو ښځي ږيره او برېتونه يې نه راځي، او داغه رنگه يو سړى خرف ته ورسېږي په اعتبار د بعض عوارضو او بل سړى په سبب د قوت المزاج وصحة البنية د خرف په وخت كي هم خرف ته ورسېږي، تجربه شاهده ده چي علماء كرام كه څه ډېر كلان سنه هم وگرځي لكن د خرف دوره نه پر راځي او عقل او دماغ يې سالم وي خبري يې پر ځاى وي او په هر شي يې سر خلاصېږي، لكن هم العلماء الذين يعملون بما علمون ويتقون الله ولا يعصون ويذكرون الله ذكراً كثيراً الى غير ذالک من الاعمال الصالحات بلكې د تعجب خبره خو داده چي بعض علماء صالحين د بل سړي د خرف په خت كي په وخت كي تصانيف كوي، وذالک فضل الله يوئيه من يشاء والله ذوا الفضل العظيم، روح المعاني وايي چي تكليم د عيسى عليه السلام په زمانه كي د كهولة وروسته تر نزول دده دى له اسمانو څخه او دى وايي چي عيسى عليه السلام چي اسمان ته پورته كړه سوى دى عمر يې درو دېرش كاله و، او دى به په اخير الزمان كي ومځكي ته راځي او په مځكه كي به ژوندى وي څلورويشت كاله كما رواه ابن جرير بسند صحيح من عن كعب

الاحبار نو عمر دده به په وخت کي د موت اوه څلوېښت کاله وي وهو منتهى سن الكهولة، وقيل غير ذالک والله عنده علم الغيب.

پوښتنه: عيسى عليه السلام چي اسمانو ته پورته کړه سو تر دې اوسه پوري خو په زرو کلونه تېر سوي دي نو په دغو کلو کي دی په کوم سن کي دی؟

ځواب: کلونه د عيسى عليه السلام په اسمان تر هره وخته چي وي د شباب ژوند دی څه وخت چي مځکي ته نازلېږي د کهولت سن يې شروع کېږي. الى ان يموت في اخير سنوات الكهولة.

گرانو د تفسير د درویش مطالعه کونکو! درویش هرچه میگوید دیده میگوید فلا اعتراض للحاسد وغيره لان على الناقل تصحيح النقل لا تصحيح المنقول كما هو الدائر على الالسنة.

وَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۴۶﴾

پوه سه: چي دا عبارت يا معطوف دی او على يكلم الناس والتقدير كائناً من الصالحين، يعني لار نه لري وده ته نقصان العقل او فساد في الدين وذالک شان الانبياء كلهم صلى الله تعالى على نبينا وعليهم اجمعين.

درویش وايي: چي ددې مقام و تحرير ته زه د کوچني اختر په شپه قريب الصبح سنه ۱۴۲۶ هـ ورسیدم اللهم اغفرلي ولوالدي ببركة هذا الوقت الشريف، تر دې اوسه د صحت عمر باقي دی ددې بعد كامل خواهان يم، وما ذالک على الله بعزيز.

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ ؕ

مریمې وويل ای ربه زما څرنگه څخه ولد زېږي او حال دادی چي زه نه يم مسه کړې هيڅ نر.

پوه سه: چي دا كنايه له جماع څخه ده.

پوه سه: چي قالت آه جمله مستـنـه د جواب د سوال ده چي مريم ته چي خدای جل جلاله وويل ان الله يبشرک آه نو دې په جواب کي څه وويل.

فائده: استفهام ددې لپاره د تعجب دی او يا استبعاد نظر.وعادت ته چي

ولد خو بېله مسه عادت نه دی، او یا استفهام ددې لپاره دی چې زما ولد به متزوج د لارې وي او که څرنګه.

فائده: انی دلته په معنا د کیف دی او په معنی د من این هم کېدای سي که لحاظ د تزوج ور سره وکړه سي فتامل.

قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٤٧﴾

یعنې خدای ﷻ ورته وویل په ذریعه د جبرائیل علیه السلام یعنې لکه چې خدای ﷻ قادر دی پر خلق د اشیاؤ چې ولد دی بالتدریج وباسباب عادیةٍ وموادِ لکه دلته نطفه داغه رنګه خدای ﷻ قادر دی چې خلق د اشیاؤ دي دفعةً بېله اسبابو عادیه وکړي، او پیدا کوي خدای ﷻ هغه شیان چې دده ورته اراده سي، او چې خدای ﷻ اراده وکړي و پیدا کولو ته د یو شي، نو هغه شي ته ووایي چې موجود سه او هغه شی موجود سي، نو "کان" تامه دی، نو خدای ﷻ دغسي خلق عجیب هم کولای سي چې ولادت د ولد دې بېله پلاره.

پوه سه: چي د قضاء معنا اراده الهیه ده چي قطعي وي په وجود پوري د شي مربوط سي.

پوه سه: چي اکثره مفسرین رح پر دې دي چي جمله د "فانما یقول له کن فیکون" یو تمثیل دی د تاثیر د قدرت الهي په خپل مراد کي نو دا یې مثال وګرځاوه د امر د یو فرمان برداره سړي للمطیع في حصول المامور من غیر امتناع وتوقف و افتقار الی مزاولة عمل فالممثل الشيئ المکون بسرعة من غیر عمل وآلة والممثل به امر الآمر المطاع في المامور به للمطیع علی الفور.

او روح المعاني والا وایي چي "کن فیکون" حقیقةً هم کېدای سي لکن د کن فیکون څخه کلام لفظي نه دی مراد بلکه تعلق د کلام نفسي دی بالشئ الحادث علی اي کیفیةٍ کان الخلق والله اعلم بالصواب.

درویش وایي: چي روح المعاني ولي وایي چي کلام لفظي نه دی مراد لان الخطاب اللفظي الی المعدوم لا یعقل لعدم الفهم في المعدوم وهذا هو الباعث

على حمل جمهور المفسرين قوله تعالى كن فيكون، على التمثيل كمامر عنقريب، واما تعلق الكلام النفسي الذي هو قائم بذاته تعالى وصفة من صفاته جل شانه فيجوز التعلق بالمعدوم كالعلم والقدرة والارادة، وهذا تحقيق انيق فاحفظه هداك الى فهم دقائق القرآن المجيد.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ

خدای ﷻ وده ته یعني عیسی علیه السلام ته ور وښووی کتاب.

پوه سه: چي بعض مفسرين رح وايي چي مراد له کتاب څخه خط او کتابت دی، او عيسى احسن الناس و خطاً وکتابةً في زمانه، او بعض مفسرينرح وايي چي مراد له کتابت څخه ټوله کتب منزله دي من الله تعالى على رسله يعني يعلم عيسى علوم الكتب السماوية، او تخصيص د تورات او انجيل چي عنقريب راځي ددې سببه دی چي عيسى بايد اهتمام په دغو دوو کتابو سره وکړي يعني په فروع کي د دين، واما اصول الدين يعني الاعتقاديات فمتحدة في جميع الكتب السماوية كالتوحيد وصفات الله المجيد والايمان بيوم القيامة والجنة والنار وامثالهما.

فائده: نافع، عاصم او يعقوب رح "يعلمه" په يا د غيبت وايي او عطف يې بولي پر "يخلق" او يا "يبشرك" او باقي قاريان يې په نون د متکلم وايي عطف يې بولي پر هغو دوو جملو، لکن پر طريقه د التفات له غيبت څخه چي د معطوف عليه چي په ضمير کي و و تکلم ته لپاره د خوشحاله کېدو د زړه د مريم وازاحة خوف اللوم عليها من الناس کما سيئاتي لما علمت مريم انها تلد الغلام من غير اب.

وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ﴿۴۸﴾

او خدای ﷻ به وده ته وروښيي حکمت يعني الفقه في الدين او تورات وانجيل.

فائده: راويان د ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت کوي چي مريم رضی الله عنها پخپله غرفه کي وه او پر ده يې ځړولې وه چي يو سړی چي سپين کالي يې اغوستي وه په غرفه ور

ننوتی وهو جبرئیل تمثل لها بشراً سویاً، مریم چې دا سړی ولیدی ورته وه یې ویل اعوذبالرحمن منک ان کنت تقیاً، قال اني رسول ربک لاهب لک غلاماً ذکیاً ثم نفخ في جیب درعها فوصلت النفخة الی الرحم فحملت بعیسی.

فائده: وهب بن منبه وایي چې څه وخت چې پر مریم باندي علامات د حمل ښکاره سو، نو ددې یو قریب و چې یوسف نجار یې باله چون پر دې یې علامات د حمل ولیدل ګاهي به یې دا خیال سو چې راسه مریم متهمه کړه په زنا سره، او بیا چې به یې ددې صلاح او عبادت ته وکتل پر اتهمام باندي یې هم دلاوري نه سوه کولای، نو اوله خبره چې ده مریمي ته وکړه دا وه چې زما په زړه کي یو شی راګرځېدلی دی او زما اراده وه چې پټ په زړه کي یې وساتم او تاته نه ووایم لکن پر پټولو مي زړه صبر نه کوي زه چې وایم سینه به مي وچوي، نو د زړه سره مي دا فیصله وکړه چې ستا سره خبري وکړم ګوندي د خبرو له لاري زما دغه قلبي مشکل حل سي، نو مریم رضي الله عنها ورته وویل چې د زړه بې درېغه خبري راسره وکړه، نو یوسف ورته وویل چې راته ووایه چې کوم نبات بېله تخمه شین کېږي، مریم ورته وویل نعم، اول چې خدای جل جلاله هر نبات پیدا کاوه نو تخم یې څه شی و، وروسته له هغه نبات څخه خدای جل جلاله د نورو هم نوع نباتاتو تخمونه پیدا کړه، بیا یوسف ورته وویل چې راته ووایه چې درخته د هري نوع چې وي بېله نهاله او یا بېله لښتي پیدا کېدای سي، مریم ورته وویل نعم! د هر نوع اوله درخته د کوم نهال یا لښتي څخه پیدا سوه، وروسته نوري درختي د هري نوع د هغې له نهاله یا لښتي څخه پیدا کېږي، یوسف ورته وویل ته راته ووایه چې ولد بېله اب یعني پلاره پیدا کېدای سي؟ مریم ورته وویل نعم! ته نه یې خبر چې آدم علیه السلام بېله پلاره او موره پیدا سو، او حواء هم بېله نره او ښځي پیدا سوه، یوسف وایي چې وروسته تر دغه سوال او جواب ماته یقین سو چې دغه حمل چې ددې په رحم کي دی دا یو شی دی چې خدای جل جلاله مریم ته عزت په هغه سره ورکوي یعني چې عیسی علیه السلام و.

درویش وایي: چې یهودیان لعنهم الله تعالی یوسف هغه سړی بولي چې مریم زناء ورسره کړې ده، او یهودیان لعنهم الله عیسی علیه السلام ابن الزانیة بولي معاذ الله.

درویش وایي: چي دا و سر گذشت د ام عیسی عليه السلام او دده د مور مریم رضي الله عنها فاحفظه.

درویش وایي: چي د تعجب خبره داده چي د نړۍ نصاری یعقوبیه، نسطوریه، ملکانیه وعیسی عليه السلام ته درې قمسه عقیده لري بعض وایي چي عیسی ابن الله دی، او بعض وایي چي آله مع الله، او بعض وایي چي عیسی ثالث ثلثه دی لکه چي د وړاندي په مناظره کي د نصاری وو د نجران د علیه السلام سره چي تفصیل یې په دې تفسیر کي ذکر سو، وان کذبوا في ذالک بل هو عبدالله ورسوله، او یهودیان د دنیا و دغه ستر نبي ته دغسي بد نسبت کوي لکه موږ چي یې آنفاً ذکر وکړی، او بیا هم نصاری د ټولي دنیا د یهودیانو د حکومت دونده طرفداره دي چي د هر نوع کومک د اسرائیلو د حکومت سره کوي.

پوښتنه: ددې څخه داسي برېښي چي د نصاری وو د خپل نبي په اهانت هیڅ فکر نه خرابېږي لکه چي دوئ د خپل نبي عیسی په نبوت سره نه وي قائله ددې سبب څه دی؟

ځواب: چونکه یهودیان د اسلامي حکومت په وخت کي پر بیت المقدس چي دوهمه قبله د اسلام ده مسلمانان پر قابض وه او په عین حال کي یهودیانو او نصاری وو په بیت المقدس کي ځانونه شریک بلل، نو د اسلامي حکومت په دوران کي بعض یهودیانو په بیت المقدس کي د ذلت ژوند تر اسلامي بیرغ لاندي تېراوه، او ډېر یهودیان امریکا او غربي ممالکو ته پناه گزین سوه، نو نصاری وو چي فکر وکړی چي د بیت المقدس پر شاوخوا ډېر غښتلي حکومتونه د مسلمانانو پراته دي لکه فلسطین، اردن، مصر، سعودي عرب، شام، عراق نو د موقع سره په استفاده یهودیان د بیت المقدس یې وهڅوله چي تاسي د خپل اسرائیلي حکومت مستقله پروپاگنډه پر لاره واچوئ او دنیا والو ته نعرې کړئ موږ خپل مستقل حکومت لکه پخوا چي و بیرته غواړو، او د اسلام تر بیرغ لاندي موږ بالا ژوند نه سو تېرولای، او امریکایانو او غربي ممالکو وعده ورسره وکړه چي موږ مالي او د صلاح جدي کومک درسره کوو، خو دا

پالیسي یهودیانو د بیت المقدس خپله کړه او امریکایانو او انګرېزیانو د دوئ
په ممالکو کي مهاجر یهود باعثه کړه چي ولاړ سئ بیت المقدس ته چي هوري
ستاسي اسرائیلي حکومت په حال کي د جوړېدلو دی، خو خیر د اطرافو او
اکنافو څخه په کډو یهودیانو لاس پوري کړی او په بیت المقدس کي یې د
اسرائیلي حکومت مستقل اعلان وکړی، او له مسلمانانو څخه یې بغاوت شروع
کړی، اولین تر ټولو امریکایانو د اسرائیلو حکومت په رسمیت وپېژندی او خپل
سفیر یې ور واستاوه وهکذا نورو غربي ممالکو د نصاری وو اسرائیلي حکومت
په رسمیت قبول کړی، سمدلاسه د امریکا له خوا د صلاح کاروانونه او د مالي
مرستو ډکي طیارې ورته را رواني وې او امریکا چي خپل دوستان په عربي
ممالکو کي درلوده لکه شرق اردن او د مصر یې هم وهڅول چي د اسرائیلو
حکومت دي په رسمیت وپېژني، او دا دولتونه په دې نه پوهېدل چي آخیر الامر
به دغه اسرائیلي حکومت د ټوله عربي ممالکو لپاره سر درد وګرځي او هم هغه
وسوه، وروسته امریکایانو او انګرېزیانو اسرائیلي حکمت وهڅوی چي پر یو
ضعیف حکومت چي د فلسطین و حمله یې وکړه او اسرائیلي حکومت هم
هغسي وکړه او په لږه موده کي یې فلسطین قبضه کړی، او فلسطینیانو یوې
خوا او بلي خوا ته د هجرت کډي بار کړې او بعض هورې په فلسطین کي پاته
سوه، او ډېر فلسطینیان وهمسایه ملک لبنان ته ولاړه او پر ضد د اسرائیلي
حکومت او د قبله ثاني د اسلامي دین د خلاصون لپاره یې جد جهد شروع او د
جهاد اعلان یې وکړی، امریکایان او نصاری وبېرېدل چي همسایه اسلامي
ملکونه د فلسطین د مسلمانانو مرسته ونه کړي، نو اسرائیلو ته یې وویل چي پر
مصر چونکه یو طاقتور حکومت دی حمله پر وکړئ صرف بعض صحراوي د
مصر تر قبضې لاندي راولئ بیا به منوږ صلح در وکړو او مصر به د جنګ څخه
متقاعد کړو، اسرائیلو هم هغسي وکړه او ډېري صحراوي او نا آباده ځمکي یې
د مصر ونیولې، مصریانو چي رسمي جنګ ته د اسرائیلو ځانونه آماده کړه
امریکایانو د ثالث بالخیر په بهانه ځانونه منځ ته واچول او یهودیانو ته یې وویل

چي د مصر تولي مقبوضه مځکي ور ايله کړئ او مصر ته يې وويل چي ستا غرض خو خپلې مقبوضه مځکي دي هغه به موږ له اسرائيلو څخه در ازادي کړو ته هم خپل فوجونه تر شا کړه او جنګ مه کوه، خير خو مصر دا صلحه ومنله او اسرائيلو هم مقبوضه مځکي د مصر پرېښولې او خپل فوجونه يې ځندي را وه ايستله، بيا امريکايانو يهوديان وهڅول چي د جولان لوړ غرونه چي د شام ملکيت وه او کوم فوج وغيره نه وو پکښې حمله پر وکړئ او دا غرونه له شام څخه ونسئ چي په آينده کي به دا لوړ غرونه لوی سنګر وي، د شام لپاره خو اسرائيلي حکومت هغسې وکړه او د جولان لوړ غرونه يې په اسانۍ سره قبضه کړه تر اوسه هم ددوئ په قبضه کي دي.

درويش وايي: چي په اوسنۍ زمانه کي اسرائيلي حکومت په ټوله نړۍ کي يو طاقتور حکومت او د ايتم بم د پېش رفته صلاح لوی مرکز دی.

غرض دا دی: چي امريکايانو بالخصوص او نصاری وو بالعموم اسرائيلي حکومت د عربي ممالکو لپاره بالخصوص او د نژدې ممالکو اسلاميه وو لپاره بالعموم خپل لپاره يو مضبوط سنګر جوړ کړی، نو درويش وايي چي دا ټوله تمهيد و لپاره د جواب د هغه سوال چي ددې سبب څه دی، نو حاصل د جواب دادی چي نصاری وو د اسلام او قرآن پر ضد د فعاليت لپاره د خپل نبي يعنې عيسى عليه السلام سپکاوی چي يهوديان يې کوي چي تاسي واورېدی پس پشت واچاوه او د يهوديانو سره يې د محبت لاس اوږد کړی او بيعت د دوستۍ يې ورسره وکړی.

درويش وايي: چي دا وه تاريخ چه د پاليسۍ د نصاری وو اللهم انج المسلمين في جميع الارض من مکائد اليهود والنصارى والمشرکين، په اخير کي درويش وايي

کارونه ډېر کاريګر نسته خدايه څه وکړمه زه
ملايان ډېر عامل يې نست خدايه څه وکړمه زه
تېز رفتاره خادما د قرآن ډېر دي خدايه څه وکړمه زه
د سست رفتارۍ ددې خدمت علاج به څه وي خدايه څه وکړمه

وَرَسُوْلًا اِلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ

او عیسی علیه السلام به رسول وي له جانبه څخه د خدای جل جلاله وبني اسرائیلو ته.

پوه سه: چي رسولاً منصوب دی په فعل محذوف سره چي هغه عطف دی پر "یعلمه" آه باندي، او تنوین د رسولاً لپاره د تعظیم دی، والتقدیر ونجعله رسولاً عظیم قدر الی بني اسرائیل.

اَنِّيْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ

زه رسول یم په دې سره یعنې په دې معجزه سره له جانبه څخه د ربکم یعنې د خدای ستاسي.

پوه سه: چي د "اني" سره حرف جر محذوف دی ای باني، او حرف جر یې متعلق په رسولاً پوري دی ای رسولاً باني آه، او تنوین د آیة لپاره د تعظیم دی ای بآیة عظیمة چي دستي پسي را روان دی، او یا اني معطوف دی پر احوالو سابقه باندي بتضمنه معنی النطق ای ناطقاً باني کذا في روح البیان.

سوال: عیسی علیه السلام ولي آیة مفرد ووایه او سره ددې چي دا خو آیات متعدده وه؟

ځواب: دا ټوله آیات په سبب د دلالت پر صدق دده لکه آیت واحده وه.

اَنِّيْٓ اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًا ۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ

پوه سه: چي نافع "اني" په کسره د همزه وایي، نو جمله مستانفه یې بولي، او نور قاریان یې په فتح د همزه وایي، نو منصوب دی بدل دی د "اني" سابق څخه، او یا مرفوع دی په تقدیر د مبتداء ای هي اني.

ترجمه: هغه آیت دادی چي زه تاسي ته صورت د یوه مرغه له ختو څخه درته جوړوم او بیا پر پوه کوم، نو هغه د ختو مرغه به بیا والوځي په اذن او اراده د خدای جل جلاله

پوه سه: چي عیسی علیه السلام داسي وویل "باذن الله" اشاره یې ودې ته وکړه چي ددغه ختو د مرغه حیوة د خدای جل جلاله کار دی زما له خوا نه دی لان الله هو الذي خلق الموت والحیوة فهو یخلق الحیوة في ذالک الجسم المصور من الطین، وانما الاحیاء من المعجزات.

پوه سه: چي عيسی ﷺ چي دعوه د نبوت وکړه، نو بني اسرائيلو ورته وويل چي موږ ته له ختهو څخه شوپرک جوړ کړه او بيا پر پوه کړه چي طيران وکړي او موږ يې هم په سترګو ووينو، نو عيسی ﷺ همدغسي وکړه، وهب بن منبه رحمه الله وايي چي شوپرک په هواء سو تر هغو چي خلګو ورته کتل په طيران کي او له سترګو د خلګو چي غائب سو سقط ميتاً لاجل التميز بين خلق الله وفعل الخلق.

پوه سه: چي دوئ ولي طلب د خفاش وکړی باعث دا و چي خفاش اعجب د مرغانو دی او اتم د مرغانو دی خلقاً واعضاءً، اول دا چي ټوله مرغان چي الوځي په بڼکو او وزرو الوځي او شوپرک پر صرف غوښو پرواز کوي، او دوهم دا چي ټوله مرغان د هګيو په ذريعه پيدا کېږي او شوپرک لکه ښځي د حيواناتو د رحم په ذريعه لنګېږي، او دريم دا چي شوپرک غولانځه لري او خپل بچي ته تی ورکوي او په شيدو د تي يې لويوي، او شوپرک د خدای جل شانه په قدرت خارق للعادت شی دی نه د ورځي په رڼا کي شی ويني او نه د شپې په تاريکه کي شی ويني بلکه په شبانه روز کي دوه ساعت دی په سترګو شی ويني بعد غروب الشمس د شفق ابيض تر لوېدو پوري، او وروسته تر سپېدو بيا چي ښه رڼا کېږي، او څلورم دا چي خاندي لکه انسان چي خاندي، او پنځم دا چي غاښونه لري او په غاښو شی خوري، شپږم دا چي حيض ورځي لکه د انسانانو ښځو ته چي ورځي.

فائده: چونکه عيسی ﷺ په نفخ د جبرئيل ﷺ په رحم کي د مور پيدا سو، نو خدای ﷻ نفخ د عيسی ﷺ سبب د حيوة د شوپرک وګرځول وهذا معجزة باهرة له ﷺ.

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ

او زه جوړوم مور زاده ړوند يعنې په قدرت د خدای ﷻ کما سيئاتي.

درويش وايي: چي دغه تفسير د اکمه ډېر په زړه پوري دی، ولي چي د مور زاده ړانده جوړېده د ټولو اطباؤ له طاقت څخه وتلی شی دی الی يوم القيامة وهو قول ابن عباس رضي الله عنه، او حسن بصري او سدي رح وايي چي اکمه مطلق ړانده ته وايي که څه هم عارضي وي، او عکرمه رحمه الله وايي اکمه اعمش ته وايي يعنې ضعيف

البصر چي تر سترګو يې اوښکي ډېري بهېږي.

درویش وايي: چي ددې جوړېده د طاقت بشري څخه خارج نه دی، او مجاهد رحمة الله عليه وايي چي اکمه هغه سړي ته وايي چي د ورځي ويني او د شپې نه ويني ولايخفى ان تداوي هذا الشخص ليس بخارج عن طوق الاطباء وان كان علىٰ سبيل الندرة.

وَالْأَبْرَصَ

او پيس هم په قدرت د خدای جل جلاله جوړولای سم، او جوړ والی د پيس هم له قدرت څخه د طبيبانو قديماً وحديثاً خارج دی.

پوه سه: چي عيسى عليه السلام ودغو دوو مريضانو بلکې شلانو ته وغيرهم ته په دغه دعاء دم کاوه اللهم انت اله من في السماء واله من في الارض لا اله فيهاغيرک وانت جبار من في السموات وجبار من الارض لاجبار فيها غيرک وانت ملک من في السماء وملک من الارض لاملک فيها غيرک قدرتک في الارض کقدرتک في السماء، سلطانک في الارض کسلطانک في السماء اسئلک باسمک الکريم ووجهک المنير وملک القديم ان تشفى هذا المريض انک على کل شئ قدير.

قال وهب رحمة الله عليه هذا الدعاء مجرب للفزع والجنون وامثال ذالک يقرء على المريض ويکتب ويسقى مائة يبرء ان شاء الله تعالى.

پوه سه: چي عادت الهي په دې سره جاري دی چي په يو زمانه کي چي يو کار و اوج ته د ترقي رسېدلی وي ونبي ته د هغې زماني خدای جل جلاله معجزه د جنس في الظاهر د هغه کار ورکوي او په هغه معجزه سره يې پر دوئ غالبه ګرځوي مثلاً په زمانه کي د موسى عليه السلام د سحر او جادو عروج و، يعنې چي ساحرانو به يو شی په نظر کي د خلګو خلاف د خپل حقيقت وروستی مثلاً لکړه يا رسی به يې د خلګو په نظر کي مار عظيم ورښکاره کړی، نو موسى عليه السلام ته خدای جل جلاله د لکړي مار کېده چي په ظاهره کي له جنس څخه د ساحرانو د کار وه معجزه ورکړه او په هغه لکړه يې دی غالب وګرځاوه پر اويا زره ساحرانو د فرعون او هغو ټولو ايمان

راوړي والقصة قد مرت بالتفصيل، او په زمانه کې د عيسى ﷺ ډاکټري او طبابت و اوج ته د عروج رسېدلي وه، نو خدای ﷻ وعيسى ﷺ ابراء الاکمه وشفاء الابرص و احياء الموتى معجزه ورکړه چې له قسم څخه د طبابت وه چې اطباء ټوله عاجزه ورته پاته سوه، حتى چې وهب بن منبه رحمه الله وايي چې په بعضې ورځو کې به عيسى ﷺ ته پنځوس زره مريضان د مختلفو مريضيو جمع کېدل او ټولو ته به دعاء د عيسى ﷺ شفاء ورکول حتى چې لږ زمانه نبوت د عيسى ﷺ خپل عروج ته ورسېدی، حتى چې جالينوس چې د هغې زمانې تر ټولو لوی حاذق طبيب و د عيسى ﷺ دغه کارنامې يو سړی ورته ذکر کړې جالينوس ورته وويل چې دا مذکوره کارنامې له محيط څخه د طبابت وتلي کارونه دي، نو عيسى ﷺ که دغه کارونه کولای سوای نو لکه چې وای نبي دي.

درویش وایي: چې عيسى ﷺ به هر مريض ته دعاء کوله په شرط د ايمان راوړلو به يې ورته کوله او هم دا سبب دی چې د عيسى ﷺ زمانه د مکث په مځکه کې که څه هم ډېره محدوده زمانه وه کمامر لکن بيا هم امت يې په دغه محدوده زمانه کې بېخي ډېر سو لمامر آنفاً چې په يوه ورځ کې به پنځوس زره مريضان هم ګاهي ورته جمع کېدل.

درویش وایي: چې په عربو کې فخر او کاميابي د دوئ په فصاحت او بلاغت او په ژبارې والي وه حتى چې يو شاعر چې يوه قصيده يعنې غزل به جوړه کړه نو پر دېوال د کعبې شريفې به يې وځړول لپاره د مقابلې د نورو شاعرانو، حتى چې په جاهليت کې اول سړی چې د کعبې پر دېوال يې خپل غزل وځړول د فخر لپاره امرء القيس الکندي او دی له ابناء الملوک څخه و، وروسته تر امرء القيس الکندي يو جګ خولی شاعر چې د طر العبد البکري په نامه يادېدی خپله قصيده وځړول، وروسته تر هغه زهير بن ابی سلمي خپل قصيده وځړول، وروسته تر هغه بيا لبيد بن ربيعة خپل قصيده وځړول وروسته تر هغه بيا عمر بن کلثوم خپله قصده وځړول، وروسته تر هغه بيا عنترة بن شداد خپله قصيده وځړول، وروسته تر هغه بيا حارث بن حلزه خپله قصيده وځړول.

درویش وایي: چي دا اوه قصیدې تولو بلغاؤ د عربو په اتفاق منلي وې یعنې په زمانه کي د جاهلیت چي دا اوس هم دغه اوه قصیدې د کتابت په شکل کي چي معلقات سبع یې بولي موجودي دي او د علم ادب عربي ماهران یې وطالبانو ته په درس وایي لکن له جهته څخه د غایت اشکال د لغاتو ددې قصیدو د هر ملا وهغو ته لار د درس نسته.

درویش وایي: چي دا و احوال د عربو د جاهلیت چي فخر یې په فصاحت او بلاغت او ژباړې یو پر بل کاوه، نو څرنګه چي آنحضرتﷺ نبي سو او د قرآن نزول شروع سو، او کفارو د مکې به ویل د قرآن مجید په باب کي چي دا یعنې قرآن قول د شاعر دی، او علیه السلام یې شاعر باله، نو خدایﷻ په رد کي ددوئ دا قول په قرآن مجید کي علان وکړی "وان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فاءتوا بسورة الی اخیر الآیة" او په بل ځای کي یې بیا داسي ورته وویل "قل لئن اجتمت الجن والانس علی ان یاتون بمثل هذا القرآن لا یاتون بمثله الخ او وروسته یې یو لنډ سورت د قرآن مبارک وځړول سو، نو فصحاؤ د عدنان او بلغاؤ د قحطان د ایتان د مثل له هغه څخه عاجزه پاته سوه لکن دا یې هم نه ویل چي عز زموږ په سبب ددې دی چي دا کلام الهي دی او محمدﷺ برحق دی د خپل کبر او ضدیت له کبله، بلکې سبب د عجز یې دا بیان کړی انهم سحروا تسحیراً یعني په موږ سحر وکړه سو یعني علیه الصلوة والسلام یې په سحر سره مهتم کړی قائلهم الله انی یؤفکون.

درویش وایي: چي ددې قصې پوره بیان او بعض سوالونه او جوابونه د سورت بقرې په اوائلو کي ددې تفسیر مطالعه کړئ هداکم الله.

وَأُحْيِ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ

او زه ژوندي کوم مړي په اراده د خدایﷻ.

پوښتنه: چي دمخه هم د عیسیٰ علیه السلام په خبرو کي د بني اسرائیلو سره باذن الله عبارت عیسیٰ علیه السلام ووایه نو بیا تکرار ته د هغه عبارت څه ضرورت و؟

ځواب: دا عبارت چي يې مکرر کړی لپاره د دفع د دعوی د الوهيت وځان ته، ولي چي احياء الموتى له جنسه د افعالو د عبادو نه ده بلکې خاصه مختصه د خدای ﷻ ده، بخلاف ابرء الاکمه والابرص فانهما من جنس افعال العباد وکانتا ههنا معجزة، قال البغوي رحمه الله برواية ابن عباس رضي الله عنه چي عيسى عليه السلام څلور نفره ژوندي کړي دي يو عازر، بل ابن العجوز، بل ابنة العاشر او بل سام بن نوح عليه السلام، د عازر د ژوندي کولو موضوع داسي و چي عازر د عيسى عليه السلام په زړه پوري دوست و، نو دی چي مريض سو او مرض يې سخت سو، نو د عازر خور و عيسى عليه السلام ته سړی را واستوی چي ستا دوست عازر په حال کي د زکندن دی، او د عيسى عليه السلام او د عازر تر منځ د درو ورځو سفر مسافت و، نو عيسى عليه السلام او دده ملګري په ډېره چټکۍ سره ځانونه را ورسول لکن دوئ چي راتله او رارسېدله عازر درې ورځي دمخه مړ سوی و، او خور يې عازر دفن کړی و، نو عيسى عليه السلام يې خور ته وويل چي درځه ما يې قبر ته ورولـه، نو خور يې د عيسى عليه السلام او ملګري دده سره روانه سوه نو دوئ يې قبر ته د عازر وروستل نو عيسى عليه السلام وخدای ﷻ ته خواست د ژوندي کولو د عازر وکړی، نو عازر له قبره را ووتى او چربي د بدن څندي څڅېدله، او عيسى عليه السلام خدای ﷻ ته دعاء د صحت او د بقاء دده وکړه نو عازر هم جوړ سو او هم ژوندی و حتى عيال يې هم وسوه.

تنبيه: د عازر مرګ تر اجل موعود مطلق دمخه و نو ځکه په دعاء د عيسى عليه السلام ژوندی سو معجزةً له.

او د سپين سري د زوی د ژوندي کېدلو قصه داسي وه، چي د عجوز زوی خلګو مړ پر جنازه اخستی و او مور يې پسي ژړل، نو د عيسى عليه السلام يې پر مور زړه وسو او ږغ يې پر وکړی چي قم باذن الله نو دا مړی پر جنازه را کښېنستی او را کښته سو له جنازې څخه مور يې کالي ورته راوړل هغه واغوستل او هغه جنازه مړي پخپله پر اوږو ورسره واخستل مخ د کور پر خوا، نو کور ته ورغلی او ژوندی پاته سو حتى چي عيال يې هم وسو.

او د ابنت العاشر قصه داسي وه چي پلار ددغې پېغلي له خلګو څخه ماليه

تولوله یعنې په اجازه د عیسی علیه السلام، نو دا بنت العاشر چي یوه ورځ دمخه مړه وه او پلار یې ډېر په خفه و، نو عیسی علیه السلام خدای جل جلاله ته خواست وکړی او هغه ژوندۍ سوه وبقیت حتی ولدلها ولد.

او هر چه ژوند و د سام بن نوح علیه السلام ژوند یې په داسي حال کي منځ ته راغلی چي یهودیانو عیسی علیه السلام ته وویل چي ته فقط تازه مړي ژوندي کوې، ته که نبي یې نو قدیم مړي ژوندي کړه یعنې سام بن نوح علیه السلام، نو عیسی علیه السلام ورته وویل ماته قبر را وښایاست نو قبر ته ورغلی او په اسم اعظم سره یې خدای جل جلاله ته خواست د احیاء د هغه وکړی، نو هغه له قبر څخه را ووتی او نیم سر یې سپین و او په هغه زمانه کي وېښتیان نه سپینېدل دده سر چي سپین و له بېري د قیامت، نو عیسی علیه السلام ته یې وویل قد قامت القیامة؟ قال لا ولکن دعوتک باسم الله الاعظم ثم قال عیسی علیه السلام مُت یعنې مړ سه سام ورته وویل بشرط ان یعیذني الله من سکرات الموت فدعاء الله ففعل فمات، راویان وایي چي له وخت څخه د موت د سام تر دغه وخته پوري د ژوند دده تر څلور زره کاله بالا تې سوي وه او سام وحاضرینو ته دا وینا تر مرگ دمخه وکړه، صدقوه یعني عیسی فانه نبي بالحق فآمن به بعضهم وقال الآخرون هذا سحر مبین.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ

او زه تاسي خبروم په هغه طعام چي تاسي یې خورئ او په هغه شي چي ذخیره کوئ یې تاسي په کورو کي خپل.

پوه سه: چي دا علم بالغیب نه دی بلکې دا علم په اعلام یا الهام د خدای جل جلاله دی، نو عیسی علیه السلام به بعضې خلگو ته وویل چي ماښام دي فلانی طعام وخوړی او نن بیا فلانی شی خورې، او فلانی طعام دي د ماښام آتیه لپاره ذخیره کړی دی، او سدي رحمة الله علیه وایي چي عیسی علیه السلام به په مدرسه کي ومتعلمانو هلکانو ته ویل چي ستاسي پلرو برایي فلانی کار وکړی چي هلکان به نه وه په خبر، او بل هلک ته به یې ویل چي کور ته ولاړ سه چي ستا په کور کي فلانی شی وخوړل سو او تاته یې فلانی خوراک ایښی دی، او دا هلکانو به ورته ویل چي تاته چا دا خبرونه در کړه،

نو عیسیٰ علیه السلام به ورته وویل چي هغه چا دا خبر راکړی چي زه یې رسول بالحق را استولی یم، په دې هلکانو کي به بعضو ایمان پر نبوت دده راوړی، باره یهودیانو خپل هلکان له مدرسې څخه منع کړه او داسي یې ورته وویل چي تاسي ددغه سحر گر سره هیڅ ملاقات مه کوئ، نو یهودیان خپل هلکان په یو سرای کي سره جمع کړي وه، نو عیسیٰ علیه السلام په طلب د هغو هلکانو هغه سرای ته ورغلی چي هلکان پکښي جمع کړل سوي وه یعنې په ښوونه د جبرئیل علیه السلام نو خلگو ته یې وویل چي ستاسي هلکان چېري دي؟ هغو ورته وویل چي هلک دلته نسته، عیسیٰ علیه السلام ورته وویل چي په دې بند سرای کي څوک دي هغو ورته وویل چي په دې بند سرای کي سرکوزان دي، نو عیسیٰ علیه السلام ورته وویل کذالک یکونون، خلگو چي دروازه ور خلاصه کړه ټوله سرکوزان وه، نو دا خبره په بني اسرائیلو کي مشهوره سوه، نو بني اسرائیلو یې قصد د مرگ وکړی، مور مریم رضی الله عنها وبېرېدل چي بني اسرائیل مي زوی عیسیٰ علیه السلام را وژني، نو یو خر یې درلودی پر هغه سره سپاره سوه او مصر ته وتښتېدله، دا و د مظهري رح او سدي رح بیان، او قتاد رحمه الله وایي چي دا آیت یعنې "وانبئکم الآیة" په هغه مائده یعنې دسترخوان کي نازل سوی دی چي له اسمان څخه پر نصاری وو یعنې پر اتباعو د عیسیٰ علیه السلام هر څېري چي به وه نازل دی لکه من او سلوی د موسیٰ علیه السلام پر یهودیانو نازلېدله هغه وخت دوئ په تیه کي وه کمامر في هذا التفسیر، او اتباع د عیسیٰ علیه السلام خدای جل جلاله په دې امر کړي وه چي په دې مائده کي په خیانت نه کوئ یعنې یو د بل حق به نه خورئ او د بلي ورځي لپاره به ذخیر هم نه کوئ، نو دوئ هم خیانت شروع کړی او هم یې ذخیره جمع کول، او عیسیٰ علیه السلام به دوئ ته د هري ورځي خیانت ورښووی چي نن مو دمره خیانت په مائده کي وکړی او دومره ذخیره اندوزي مو وکړه، او دوئ یې په سختۍ سره له دې کاره منع کوله خو ددوئ سره خپل هغه د لوږي ورځ ورسره وه او دا کار یې نه پرېښوی نو خدای جل جلاله دوئ سرکوزان وگرځول.

پوه سه: چي ټوله اتباع د عیسیٰ علیه السلام دغسي نه وه بلکې بعض کسانو دا کار کاوه، نو هغه ډله سرکوزان سوله وبس.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

په تحقیق سره په دغو خارقه د عادت الهیه دلیل دی یعني پر صدق د عیسی علیه السلام په دعوه کي د نبوت تاسي لره که چېري تاسي اراده او خواهش لرئ د ایمان یعني پر انبیاء علیهم السلام د خدا جل جلاله عموماً او پر عیسی علیه السلام خصوصاً نو ایمان راوړئ پر عیسی.

سوال: امور خارقة للعادة خو په تېرو آیتو کي ډېر ذکر سوه او ذالک خو اشاره ویوه شي ته وي؟

ځواب: امور خارقه ووته اشاره په تاویل د ما ذکر ده او ما ذکر خو مفرد دی ومثل هذا کثیر في القرآن والسنة العرب والکتب العربية، او په دغه جواب سره هغه سوال هم دفعه سوه چي مذکوره في الآيات السابقة خو ډېر دلائل وه پر صدق د عیسی علیه السلام نو ولي لآية مفرد راوړی ووجه الدفع ظاهر.

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ

او زه تصدیق کونکی یم د هغه کتاب چي زما تر مخه نازل سوی دی یعني تورات او د انبیاء علیهم السلام دا شان دی چي د ټولو کتب سماویه تصدیق کوي او یو د بل سره انبیاء علیهم السلام په عقیده د تصدیق گوري.

فائده: مصدقاً" بعض مفسرین عطف بولي پر رسولاً چي دمخه تېر سو، او بعض مفسران وایي چي مصدقاً مفعول به د فعل محذوف دی چي قد جئتکم دلالت پر وکړی یعني وجئتکم مصدقاً.

وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

پوه سه: چي حرف جر متعلق دی په قد جئتکم پوري یعني زه راغلی یم د خدای جل جلاله په حکم چي تاسي یعني بني اسرائیلو ته حلال وگرځوم بعض هغه شیان چي په تورات کي پر تاسي حرام گرځول سوي وه، لکه د بعضې حیواناتو غوښې او وازگي د ټولو حیواناتو یعني حرمت به یې منسوخ سي او په حل به بدل سي.

پوښتنه: دمخه وویل سوه چي زه مصدقاً د تورات یم نو بیا څرنگه بعض

احکام د تورات له منځه ځخه وړي؟

ځواب: نسخ خو منافي د تصديق نه دی لکه د قرآن بعض حکمونه په نورو حکمو سره نسخ کېږي، او سره ددې قرآن يصدق بعضه بعضاً.

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

پوه سه: چي دا آيت تکرير د سابق دی للتاکيد، او يا مراد له آيت ځخه آيات الانجيل دی فهو تاسيس والله اعلم بمراده، نو خدای ﷻ ځخه وېرېږئ يعنې له عذاب ځخه د خدای په ورځ د قيامت، او زما اطاعت وکړئ په دين کي د انجيل چي پر ما نازل سوی دی.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

او دغه يعنې بېره د خدای ﷻ او اطاعت زما لاره ده سمه چي ودې لاري ته شاهدي د استقامت موجوده ده.

پوه سه: چي اصحاب السنن الاربعة يعنې سنن ابي داؤد، سنن نسائي، سنن ابن ماجه او سنن ترمذي، او علاوه پر هغو احمد او بخاري په تاريخ کي روايت کړی دی چي يوه ورځ يو سړي له عليه السلام ځخه پوښتنه وکړه په دې الفاظو سره "مرني في الاسلام لا اسئل احداً بعدک" ماته امر وکړه په اسلام په داسي شي چي زه بيا سوال ونه کړم له هيځ چا ځخه وروسته تر تا، نو عليه الصلوة والسلام په جواب کي داسي يو جامع عبارت د ټولو اوامرو او د منهياتو ورته ووايه "قل آمنت بالله ثم استقم" ووايه چي ما ايمان راوړی دی پر خدای ﷻ او بيا پر هغه ايمان کلک ودرېږه.

پوه سه: چي صراط مستقيم چي موږ يې په هر لمانځه کي متعدد وارونه خدای ﷻ ته خواست کوو په سورت فاتحه کي، هغه دغه لار بولي چي سړی بېله عذابه په ورځ د قيامت وجنت دار الابرار ته ورسوي، او دا هغه لار ده چي پر هغه ټوله انبياء کرام عليهم السلام متفق دي.

فائده: ان الله ربي وربکم" اشاره ده وتصحيح ته د قوت نظريه يعنې المعتقدات، او فاعبدوه اشاره ده وه استکمال ته د جنبه عمليه لان العبادة

شامل للاوامر والمنهيات كلها يعني اداء الاوامر والاجتناب عن المنهيات، وروسته خدای ﷻ تاکید ددې لاري وکړی بقوله هذا صراط مستقیم، قال رسول اللهﷺ لايكون احدكم كالعبد السوء ان خاف عمل ولا كالاجير السوء ان لم يعط لم يعمل" ددې معنا داده چي عبد اديب د خدای ﷻ هغه څوک دی چي على الدوام پر دوازه د طاعت الهي ولاړ وي من حيث انه مولاه ولا ينظر الى شئ سواه لا الى الجنة ولا الى النار.

درویش وایي: چي دا تجرد شان د عالي همة بندگانو د خدای ﷻ دی اللهم اجعلنا منهم، مولانا جلال الدين الرومي وايي

سالها باید که اندر افتاب لعل یابد رنگ ورخشان وتاب

فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِيٓ إِلَى اللَّهِ

او هغه وخت چي د عيسى علم راغلی، علم يقيني لا شبهة فيه لكه د محسوساتو علم چي پر ضرورياتو او بدهياتو دی له یهودیانو څخه پر كفر ددوئ نو يې وویل چي څوک دی زما کومک کونکی په تبلیغ کي د دين مبين عيسوي.

پوه سه: چي لما ظرف زمان دی متضمن معنا لره د شرط دی، او جواب يې من انصاري الى الله، او كلمه د "فا" لپاره د اظهار له تحقق څخه د جمیع ماقاله الملائكة وخروجه من القوة الى الفعل كانه قيل فحملته امه فكان كيت وكيت وقال ذيت وذيت،

فائده: د الى الله په معنا او تعلق کي اختلاف دی، روح البيان او روح المعاني وايي چي الى متعلق دی په محذوف پوري چي هغه حال دی له ياء څخه د متكلم، والتقدير من انصاري متوجهاً الى الله وملتجئاً اليه.

پوه سه: چي عيسى عليه السلام دا خبره هلته وکړه چي اصرار د یهودیانو يې پر كفر وليدی او په دې پوه سو چي د یهودیانو ليدل زما د معجزاتو نه زیاتوي مگر اصرار پر كفر، او په عين حال كي يهوديان زما د قتل بند وبست کوي، او مظهري په معنا او تعلق کي د الى الله اخيري توجيه د روح البيان کړې ده، نور يې بيا نور توجيهات قياسه کړي دي، گاهي وايي چي الى په معنی د مع ده

قياساً على قوله تعالى ولا تاكلوا اموالهم اى اليتامى الى اموالكم اى مع اموالكم، نو معنا د آيت داده من انصاري مع الله، او گاهي وايي چي الى په معنا د في ده، والمعنى من انصاري في الله اى في سبيل الله، او گاهي وايي الى په معنا د لام جاره ده، والمعنى من انصاري لله يعني لپاره د خداى ﷻ او په اخير كي يې ددې توجيهات ويلي دي چي نو الى پر دې توجيهاتو ظرف لغو دى.

درويش وايي: چي پر توجيه د روح البيان كلمه د "الى" ظرف مستقر ده، زه وايم چي دومره فراخي او مجازات په تفسير كي د قرآن عزيز لائق نه دي والله اعلم بمراده في كلامه المجيد.

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ۚ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

وويل په جواب كي د عيسى عليه السلام حوارييونو چي موږ كومكيان يو د خداى ﷻ يعني انصار دينه ونبيه موږ ايمان راوړى دى يعني پر خداى ﷻ او پر رسول د خداى ﷻ چي عيسى عليه السلام دى او ته شاهد اوسه په دې سره چي مسلمانان يو، يعني په ورځ د قيامت چي رسولان شاهدي اداء كوي د خپلو امتيانو لپاره په ايمان او اسلام سره ولعلهم علموا هذه الشهادة من عيسى عليه السلام، حواري هغه سړي ته وايي چي مخلص تام وي مشتق دى له حور څخه وهو البياض الخالص.

فائده: په قاموس كي وايي چي د حواري يوه معنا مطلق كومكي ده، او بله معنا يې ناصر الانبياء ده، او دوبي ته چي د خلگو كالي په مزدورۍ له خيرو څخه ورپاكوي هم وايي، او حميم يعنې دوست مخلص ته هم وايي.

پوه سه: چي اصحاب د عيسى عليه السلام د څه سببه د حوارييونو په نامه نامزد سوه؟ بعض مفسران وايي لخلوص نيتهم في الدين يعني له نفاق او رياء څخه خالي وه، او څوک وايي چي دوئ ناصران د عيسى عليه السلام وه په ترويج كي د دين دده، او حسن بصري او سفيان ثوري وايي چي دوئ ملوک وه چي كومک غوښتى عيسى عليه السلام پر يهودو باندي، او دوي عادةً سپين كالي اغوستل، او ابن جرير له ارطات څخه روايت كړى دى چي دوئ دوبيان وه چي د خلگو كالي به يې ور پاكوله كمامر، او ضحاک وايي چي سموا به لصفاء قلوبهم من الذنوب،

او عبدالله بن المبارک رحمه الله وایي چي په دې یې حوارین بلل چي اثار او انوار د عبادت به ددوئ په مخانو کي بربنبدل، او کلبي اوعکرمه وایي چي دوی دولس (۱۲) کسه وه چي په اعلی درجه کي مخلصین د عیسی وه، او روح بن قاسم وایي چي ما له قتاده رحمه الله څخه سوال وکړی د حوارینو د معنا فقال هم الذین یصلحون للخلافة، او بعض وایي چي د حوارینو معنا وزراء ده، او مجاهد او سدي وایي چي دوئ د ماهیانو ښکار کونکي وه، د مظهري د عبارت پښتو ژباړه.

درویش وایي: چي روح البیان ډېر په زړه پوري تفسیر د حوارین کړی دی، حیث قال یقال فلان حواري برگزیده من است، او دی وایي چي دولس کسه وه چي بعض یې ملوک وه او بعض یې صیادی السمک وه، او بعض یې دوبیان وه، او بعض یې رنگرېزان وه، لکن دی په اخیر کي وایي چي دوئ چي حوارین مسمی سوه په دې سبب چي دوئ انصار د عیسی علیه السلام وه او مخلصان یې وه او صادق المحبة وه، د روح البیان مطلب دادی چي په قرآن مبارک کي تسمیه د دوئ په حوارینو سره د بعض مذکوره معاني لغویه په سبب نه ده لعدم المدح في تلک المعاني بلکې په معنا مذکوره سره یې په قرآن کي حواریون وبلل لکونه اسم مدح لهم.

درویش وایي: چي ددې تائید هغه حدیث نبوي کوي چي علیه الصلوة والسلام د یوه کار مهم لپاره درې واره خلگو ته دعوت ورکړی نو قبول د دعوت هره پلا زبیر رضی الله عنه وکړی، نو علیه الصلوة والسلام وویل "لکل نبي حواریاً وحواري الزبیر" بخاري مسلم.

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۵۳﴾

ای زموږ خدایه ایمان موږ راوړی دی په هغه کتابو ټولو سره چي تا نازل کړي دي عموماً وخصوصاً بالانجیل، او موږ متابعت کوو د رسول چي عیسی دی، یعني په ټوله ما امرنا به ونهاناعنه، نو تفریعاً علی ما سبق دوئ دا دعا وکړه نو موږ نوشته کړې په جمله د شاهدانو یعني په وحدانیت سره ستا او پر نبوت د

انبیاء علیهم السلام او ابن عباس ﷺ وايي چي مراد له شاهدين څخه محمد ﷺ امت دده دي لانهم يشهدون للرسل بالبلاغ يعنې هغه ورځ چي امتيان د انبياء عليهم السلام منکره سي له تبليغ څخه ددوئ کماجاء في الحديث الطويل للبخاري ومسلم وغيرهما ، او عطاء رحمة الله عليه وايي چي له شاهدين څخه ټوله انبياء مراد دي لان کل نبي شاهد لامته انکروا او لم ينکروا

پوه سه: چي مع الشاهدين حال دی له مفعول څخه د "فاکتبنا" ای کائنين بالشاهدة مع الشاهدين، او چونکه خدای پاک په بل ځای کي د قرآن ويلي دي "کلا ان کتاب الابرار لفي عليين" او عليون په اسمانو کي د يو کتاب نوم دی په هغه کي له انبياوُ څخه علاوه د ټولو ابرارو نومان ثبت دي او هغه کتاب د ملائکه وو مقربينو سره دی نو چي د سړي نوم په هغه مبارک کي نوشته وي، نو نوم د هغه سړي په ملاء الاعلی کي مشهور او مشهود وي.

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾ ع

او دغو يهوديانو چي عيسی عليه السلام له دوئ څخه احساس د کفر وکړی چم يې وکړی وقتل ته د عيسی او خدای پاک ودوئ ته مکروه کړی او خدای خير او قوي د ماکرينو دی.

درويش وايي: چي دا صرف لفظي ترجمه د آيت ده، بيان د مراد به وروسته موږ ذکر کړو.

پوه سه: چي مکر او خديعة چم ته وايي، او مکر خو وبندګانو ته هم حرام دی، نو نسبت يې وخدای جل جلاله ځرنګه وسو؟ ددې سوال په جواب کي بعض مفسرين وايي چي معنا د مکرالله جازاهم الله علی مکرهم يعنې جزاء ته مکر يي مکروه ووايه فهو من قبيل قوله تعالی وجزاء سيئة سيئة قاله الزجاج رحمة الله عليه ، او بعض مفسران رح وايي چي له جهته څخه د ازدواج د مکروا يې لفظ د مکر منسوب کړی وخدای جل جلاله ته کما في قوله تعالی صبغة الله ومن احسن من الله صبغة"

درويش وايي: چي د مکر د يهوديانو مختلفي قصې مفسرين بيانوي، مظهري وايي چي کلبي رحمة الله عليه د ابو صالح هغه له ابن عباس ﷺ څخه له لنډه توګه داسي وايي چي عيسی عليه السلام يوه ورځ روان و چي يو جماعت د يهوديانو په مخه ورغلی، نو چي

دغه جماعت د یهودو دی ولیدی داسي یې وویل جاء الساحر بن الساحرة، نو ده او مور دواړو ته یې دغه ښکنځل وکړه، نو عیسی علیه السلام پر دوئ لعنت ووایه او ښېرا یې ورته وکړه نو دغه ټوله سرکوزان سوه، نو یهوداء چي د ټولو یهودیانو رئیس و وبېرېدی چي بیا ښېرا ونه کړي چي نور یهود به هم سرکوزان سي، نو یې اتفاق پر دې وکړی چي عیسی علیه السلام به حتماً وژنو، نو په ډېر تلوار وعیسی علیه السلام ته را روان سوه چي قتل یې کړي نو جبرائیل راغلی او عیسی یې په یوه خونه ځندي دننه کړی چي هغې خوني روښن دان درلودی، نو د یهودیانو دا خیال سو چي عیسی پخپله په دې خونه ننوتی، نو یهوداء رئیس الیهود یو سړی چي نوم یې طیطیانوس و امر کړی چي په خونه پسي ور ننوزه او عیسی قتل کړه، او جبرائیل علیه السلام عیسی علیه السلام تر هغه دربچه د بام ځندي پورته کړی آسمان ته، او سبهه د عیسی علیه السلام یې پر هغه سړي واچول یعني د هغه سړي صورت د عیسی وگرځېدی، نو هغه سړی چي را ووتی ددوئ په نظر عیسی ورغلی باره یې مړ کړی.

درویش وایي: چي تر دې ځایه پوري د مظهري رحمه الله بیان و، او روح البیان تر دې ځایه ورسره موافق و تقریباً، وروسته یې دا زیاته کړې ده چي عیسی علیه السلام چي جبرائیل واسمانو ته پورته کړی، نو هوري خدای جل جلاله لکه د ملائکو وزر ورکړه او د نور په لباس یې ملبوسه کړی او له ده څخه یې د خوراک او څښاک شهوت قطع کړی لکه له ملکو څخه وطار مع الملائکة حول العرش، روح البیان وایي فکان انسیاً ملکیاً سماویاً وارضیاً، وروسته هغه سړی چي یهوداء ور واستوی چي ورسه عیسی قتل کړه او خدای جل جلاله د عیسی علیه السلام صورت او شبهه ورکړې وه نو هغه سړی چي را ووتی چي دی ووایي چي عیسی په خونه کي نه و، نو هغه سړی یې په سبب د شبهه د عیسی قتل او په دار یې کړی چي وروسته یې هغه مصلوب وکتی له مخه څخه نیولې تر نامه پوري بدن د عیسی و، او تر نامه لاندي بدن یې ددوئ د استول سوي سړي و، نو حیران سوه او بل په دې حیران سوه چي که دا مصلوب عیسی وي نو هغه زموږ سړی څه سو او که دا هغه زموږ سړی وي نو عیسی څه سو، ولهذا قال الله تعالی وما قتلوه وماصلبوه ولکن شبه لهم، دوئ مصلوب په

دار کړی د عیسی مور مریم او یوه بله ښځه ورسره وه چي هغه د مخه لېونۍ وه او په دعاء د عیسی علیه السلام له جنونه جوړه سوې وه راغلې نو دواړو ژړل د مریمي او د هغې ښځي په سبب د شبهه د عیسی پر مصلوب باندي دا خیال و چي عیسی په دار ځړېږي نو یې ځکه ژړل، نو خدای پاک عیسی علیه السلام ته وویل چي بیرته ورسه او مور او هغه بله ښځه چي ژاړي خبري یې کړه، نو عیسی علیه السلام چي راغلی نو مور او هغه بلي ښځي ته یې وویل علی من تبکیان؟ پر چا ژاړئ، مور او هغه بلي ښځي ورته وویل چي پر تا ژاړو عیسی علیه السلام ورته وویل چي زه یې نه یم په دار کړی زه خدای جل جلاله اسمانو ته پورته کړم، دا یوه اشتباه وه د یهودیانو چي خپل سړی یې په دار کړی، وروسته تر اوو ورځو خدای پاک وعیسی علیه السلام ته امر ورکړی چي ته مجدلانیة چي د یو ځای نوم دی او په دې ځای کي یو غر دی پر هغه ورکښته سه، ولي مجدلانیه پر تا دومره ژړلي دي چي هیڅ چا په تا پسي دومره نه دي ژړلي، او بیا یې حواریین سره جمع کړل نو په اطرافو کي د مځکي یې سره متفرق کړل چي خلګ وخدای جل جلاله ته راوبولي، نو خدای جل جلاله پر مجدلانیه پر هغه غره عیسی علیه السلام راکښته کړی نو چي دی پر راکښته سو، نو غر خالص نور وګرځېدی، نو حواریین پوه سوه چي عیسی علیه السلام بیرته راکښته سو، نو ټوله حواریین ورته راجمع سوه، نو عیسیٰ علیه السلام هر یو له حوارینو پر یو طرف د دعوت الی الله لپاره مقرر کړه او عیسی علیه السلام بیرته اسمانو ته ولاړی، چي سهار سو هر حواري د هغو خلګو ژبه چي دی پر مقرر و زده به وه په قدرت د خدای جل جلاله فذالک المذکور کله معنی قوله تعالی ومکروا ومکرالله والله خیر الماکرین.

درویش وایي: چي تر دې ځایه پوري د روح البیان بیان پای ته ورسېدی والله اعلم بالصواب، پر بنده تصحیح د نقل لازمه ده او په صحت د منقول خدای جل جلاله علم لري.

درویش وایي: چي حوالې د هر تفسیر زه کوم د حاسدانو خوله له ځانه کاږم لکن کاشکي دوئ خوله د حسد پټه نیولې وای لکن دوئ خو وایي چي عبیدالله خو صرف ناقل دی، زه ورته وایم چي نعم لکن ته دومره مهرباني وکړه عربي عبارتونه دونه فصیح ژباړې ته په پښتو په وطني ژبه را واړوه ومن الله التوفیق.

درویش وایي: چي روح المعاني یو ډېر لوی تفسیر کړی دی، او دی وایي چي عیسی علیه السلام په یوه ورځ کي حواریین سره راجمع کړه، او دوئ ته یې وصیت وکړی، او بیا ده دوئ ته وویل چي یو له تاسي څخه به کافر سئ دمخه د چرګ تر اذان او ما به پر یهودو خرڅ کړي په یو څو درهمه، یعنې یهودو ته به مي ورښیي، نو حواریین ووتل او سره متفرق سوه، او حیران په دې کي وه چي کوم یو حواري به وي چي دا کار وکړي او یهودیان په طلب کي د عیسی علیه السلام وه، نو یو له حواریینو څخه چي نوم یې نه دی ذکر سوی یهودیانو ته ورغلی چي ماته څو روپۍ راکوئ چي زه عیسی در وښیم؟ هغو ورته وویل دېرش (۳۰) درهمه درکوو، نو هغه روپۍ له یهودیانو څخه واخستلې او هغه خوني ته ورغلی او ده وویل چي عیسی خو په دغه خونه کي پټ سو چي اوس سته و که وتلی دی، نو هغه حواري چي په خونه ور ننوتی خدای جل جلاله شبهه د عیسی علیه السلام پر هغه واچول، او جبرائیل علیه السلام راغلی او عیسی علیه السلام یې د بام له خوا څخه آسمان ته پورته کړی، هغه سړی چي را ووتی چي دوئ ته ووایي چي عیسی په خونه کي نه و، یهودیانو په سبب د شبهه د عیسی هغه ټینګ کړی چي په دار کاوه یې هغه ناري کړې چي زه خو هغه سړی یم چي دلالت د عیسی علیه السلام وتاسي ته وکړم، نو خلګو یعنې یهودیانو دده خبري ونه منلې او قتل یې کړی.

درویش وایي: چي وروسته روح المعاني د روح البیان خبري راوړي دي، چي عیسی علیه السلام ښېرته راکښته کړه سو او باقي حواریین یې سره جمع کړه او یوې خوا او بلي خو ته یې د دعوت لپاره مقرر کړه، الخ.. او بیا روح المعاني یو بل روایت داسي راوړی دی چي څه وخت چي یهودیانو اراده د قتل د عیسی علیه السلام وکړی، نو دی او حواریین په یوه خونه کي سره جمع سوه، نو ابلیس وجماعت ته د یهودو وویل چي عیسی او حواریین یې په دغه خونه کي دي، نو څلور زره یهود سره جمع سوله او هغه خونه یې تر محاصرې لاندي ونیوله، نو عیسی علیه السلام و وحواریین ته وویل چي کوم یو به ستاسي څخه تیار سي چي زما شبهه پر ولوېږي، او یهود یې زما په ګمان قتل کړي، او زه آسمان ته ولاړ سم او هغه

سړی به زما سره په جنت کي ملګری وي، نو یوه حواري دا خبره قبوله کړه، نو عیسیٰ علیه السلام د وړیو قمیص په واغوستی او لکړه یې په لاس کي ورکړه، لکه د عیسیٰ علیه السلام چي به هم داغسي لباس او لکړه وه. او نوره شبهه صوري د عیسیٰ علیه السلام پر وه او له دروازې څخه د خوني پر یهودو را ووتی یهودو نارې کړې چي هغه دی عیسیٰ را ووتی، نو هغه دده د قتل په موضوع اخته سوه. نو یو وار یې قتل کړی او بیا یې په دار وځړاوه. خیر وروسته پاته نصاری درې ډلي سوه یوې ډلي وویل چي عیسیٰ خو خدای و او له موږ څخه اسمانو ته ولاړی، او بلي ډلي وویل چي عیسیٰ خو ابن الله و خدای خپل زوی له موږ څخه اسمانو ته بوتلی، او بلې ډلې وویل چي عیسیٰ عبدالله او رسول د خدای و ماشاء الله زموږ سره و، نو بیا خدای جل جلاله اسمانو ته پورته کړی وهذا الفریق کانوا علی الحق في دین عیسیٰ، وروسته هغه دوو کافرو ډلو پر مسلمانه ډله باندي برید وکړی نو هغه مسلمانه ډله یې تقریباً ټوله په شهادت ورسول، نو دین اسلام د عیسیٰ علیه السلام مخ پر زوال و، او د یهودیانو هغه نارې جاري وې چي عیسیٰ نبي نه و بلکې ساحر و تر هغو پروي چي خدای جل جلاله محمد ﷺ مبعوث کړی او قرآن منزل پر ده شاهدي ورکړه یعنې پر نبوت د عیسیٰ او د مریمې پاک دامني یې بیان کړه لکه چي په دمخه آیتو کي مفصل ذکر تېر سو، او بیان د عیسیٰ علیه السلام به هم راسي په وروسته آیتو کي.

درویش وایي: چي له ابن اسحق رحمه الله څخه روایت دی چي یهودیانو وروسته تر رفع د عیسیٰ حوارینو ته ډېر عذابونه ورکول او په ډېر تکلیف یې اخته کړي وه فبلغ ذالک ملک الروم او د یهودیانو ملک د هغه تر حکم لاندي و، او د ملک الروم نوم داوُد بن نوز و، نو ملک الروم ته تفصیلي احوال د تعذیب د حوارینو یو سړی داسي بیان کړه چي یو سړی د بني اسرائیلو چي ستا تر امر هم لاندي و او نوم د هغه سړي عیسیٰ و دعوی د نبوت یې وکړه او بني اسرائیلو ته یې معجزةً احیاء الموتی او ابراء الاکمه والابرص وربنکاره کړه وفعل کذا وکذا، نو هغه رسول چي بني اسرائیلو یې اراده د قتل درلوده واسمانو ته خدای

پاک پورته کړی او د هغه نمائیندګان د دعوت الی الله چي په نامه د حواریون یادېدل هم دا اوس د بني اسرائیلو له خوا څخه تر سختو عذابو لاندي دي، ملک الروم وویل چي که زه دمخه خبر وای مابه بني اسرائیل ددغه مدعي النبوة له قتل څخه جداً منع کړی وای بیاملک الروم وملک الیهود ته امر وکړی چي دغه حواریون دلته را واستوه، نو ملک الیهود مجبور سو حواریون یې روم ته واستول، نو ملک الروم د عیسیؑ په باب کي تفصیلي حالات وپوښتله نو حوارینو هم په ذره ذره د عیسیؑ احوال ورته بیان کړه، نو ملک الروم ایمان راوړی پر عیسیؑ، او د حواریونو سره یې بیعت د اسلام وکړی، وروسته ملک الروم پر بني اسرائیلو حمله وکړه فقتل منهم خلقاً کثیراً ومن ثم ظهر اصل النصرانیة في الروم، وروسته تر نام برده ملک الروم یعنې چي دی مړ سو د رومیانو بل بادشاه په نامه د طیطوس د بادشاهي پر تخت کښېنستی او ده بني اسرائیلو سره یې غزاء شروع کړه، او پر بیت المقدس یې حمله وکړه چي د رفع د عیسیؑ او ددغې حملې تر منځ څلوېښت کاله تېر سوي وه، نو ډېر یهودیان یې په قتل ورسول او ښځي او کوچنیان یې په سبي ونیول او په بیت المقدس کي یې یوه ډبره پر بله پرته نه پرېښول، نو بني النضیر او بني قریضه چي د یهودیانو دوه قوم وه مخ پر لوري د حجاز فراره سول، وهذا تمام القصة التي نقلها صاحب روح المعاني في الجزء الثالث ص ١٧٨.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ

پوه سه: چي "اذ" ظرف دی د ومکر الله فالمعنی چي دغه مکر الله په هغه معنا چي ذکر سوه هغه وخت وه چي خدای پاک وویل وعیسی ته چي تازه قبض کوم له دنیا څخه یعنې بېله مرګه او.زه تا پورته کوم وځان ته یعنې وځای ته د عزت زما او و ځای ته د ملکو زما، او روح البیان عامل د "اذ" مقدر بولي یعنې اذکر وقت قوله تعالی، او هغه معنا د متوفیک داسي کړې ده، چي زه پایه د تکمیل د اجل رسوم یعنې بېله دې چي کافران تا مړ کړي او زه تا ځنډوم تر اجل مکتوب پوي یعنې بیا به لګه نور انسان د غسي مري عند انتهاء اجلک لا

قتلاً بايدي الكفار، لكه چي يهودانو مرام د قتل ستا پر مخ بيايي، او زه پورته كوم اوس تا ومحل ته د كرامت.

سوال: دا پورته كول وځاى ته د كرامت نو ولي رفع وخداى ﷻ ته وبلل سول؟

ځواب: دايه رفع وخداى ﷻ ته تعظيماً وبلل، لكه په دې قول د ابراهيم ؑ چې د عراق ترك او شام ته يې سفر شروع كړى نو داسي وويل، اني ذاهب الى ربي تعظيما لذالك السفر، او دغه رنگه حاجيان زوار الله بولي يعنې زيارت كونكي د خداى ﷻ تعظيماً لزيارة بيت الحرام، او يا معتكفانو ته جيران الله وايي يعنې همسايه گان د خداى ﷻ تعظيماً للاعتكاف.

درويش وايي: چي د مذكوره آيت ښځي ډېري ترجمې كړل سوي دي، او تر ټولو صحيح ترجمه هغه ده چي امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسير كي كړې ده چي عيسى ؑ خدى پاك اسمانو ته پورته كړى ښېله خوبه لكه په بعض رواياتو ضعيف السند كي چي د انس رضي الله عنه څخه مروي دي او په يو وار وفات سره وهذا هي الرواية الصحيحة عن ابن عباس رضي الله عنه واختاره المحقق الطبري، او بعض مفسرين رح چي آيت محمول پر خپل ظاهري دى يعنې له وفات څخه مرگ مراد دى، ولي چي ابن جرير له ابن وهب څخه روايت كړى دى چي عيسى بن مريم خداى ﷻ درې ساعته په ورځ كي مړ كړى او بيا يې ژوندى كړى او اسمانوته يې پورته كړى، او حاكم ابو عبدالله بيا داسي روايت كړى چي عيسى ؑ اوه ساعته خداى مړى كړى بيا يې اسمانو ته پورته كړى او دغه رنگه دى وايې چي د مريم چي عيسى ؑ په نس كېدى دا د ديارلسو (۱۳) كالو وه، او عيسى چي اسمانو ته پورته كېدى عمر يې درو دېش (۳۳) كاله و، او مور مريم يې وروسته تر رفع دده شپږ (۶) كاله ژوندۍ وه، ابن اسحاق صاحب المغازي وايي چي روايات د موت د عيسى قبل الرفع مروي دي له نصارى وو څخه، او څوك چي نسبت و ابن عباس رضي الله عنه ته كوي هغه روايت ضعيف دي، قاله الآلوسي رحمه الله

درويش وايي: چي علامه بغداد خاتمة المحققين مرجع اهل العراق ومفتيهم ابى الفضل شهاب الدين السيد محمود الآلوسي البغدادي المتوفي

سنه ۱۲۷۰ هـ ق او نن صبا سنه ۱۴۲۶ هـ ق ده، ددې آیت په متعلق اته (۸) معناوي ذکر کړي دي چې بعض له هغو معنا وو مظهري په نقل له بغوي ؒ شخه هم ذکر کړي دي، لکن په اخیر کي علامه بغدادي ؒ وایي ولا یخلو اکثر الاوجه عن بعد انتهی، او بیا علامه بغداد د نصاری قولونه او خرافات په باره کي د عیسی ؑ په دوه مخه کي راوړي دي او ټوله یې رد کړي.

درویش وایي: چي که زما د تفسیر میدان تنګ نه وای نو ما به د هغو ټولو په پښتو وطني ژبه ترجمه کړې وای. بیت

تاطبع شریفت نه پذیرد ملامتی   این به که اینجا بدعا مختصر کنیم

فائده: عیسی ؑ په اخیر د زماني له اسمانو شخه راکښته کېږي، ابو هریرة ؓ د نبي کریم ﷺ شخه داسي روایت کړی دی ژباړه پښتو "زما دي په هغه خدای ﷻ قسم وي چي زما روح د هغه په قدرت کي دی چي هر آئینه قریب دی چي ابن مریم به په تاسي کي راکښته کېږي، حاکم به وي، عادل به وي، او صلیب د نصاری وو به ماتوي یعنې چي نصاری یې اوس عبادت او تعظیم کوي، او سرکوزان به وژني یعنې چي نصاری یې هم دا اوس غوښي خوري او جزیه به نه قبلوي یعنې دده حکم یا اسلام دی او یا قتل.

پوه سه: چي د جزیې حکم چي اوس په اسلام کي سته دده په راکښته کېدو سره پای ته رسېږي فلایلزم نسخ لبعض احکام الاسلام من جانب عیسی، او علیه الصلوة والسلام وایي چي مالونه به ډېر سي حتی چي هیڅ څوک به مال له چا شخه نه قبلوي یعنې نه په زکواة کي او نه په صدقه کي.

درویش وایي: چي یا په سبب ددې چي مځکه به خپلي خزانې رابنکاره کړي نو هر سړی به په هغو خزانو مالداره وي، نو د بل زکواة او صدقه څه کوي او یا په سبب د تیقن د قرب القیامة، علیه السلام وویل چي یوه سجده به خیر وي تر دنیا ومافیها، ثم قال ابو هریره ؓ اقرئوا ان شئتم وان من اهل الکتاب الا لیؤمنن به قبل موته، یعنې دا قول د قرآن تصدیق دی د قول د علیه السلام چي تاسي واورېدی، وفي روایت اخری کیف انتم اذا نزل ابن مریم فیکم وامامکم

منکم یعني المهدي علیه السلام الی ههنا الحدیث" متفق علیه للبخاري ومسلم، وفي روایة لمسلم ولیترکن القلاص فلا یسعی علیها او پرې به ښول سي حامله اوښانې څوک به سعي نه پر کوي یعني مع انها اعز اموال العرب، ولیذهبن الشحناء والتباغض والتحاسد" او ولاړ به سي یعنې د خلګو له زړونو څخه پټ بغض او ښکاره، او یو له بله سره حسد کول، ولي دا افعال ټوله مبني پر حب د دنیا وه او په وخت کي د نزول د عیسی علیه السلام خلګو ته قیام القیامة نصب العین سي، نو د زړونو څخه به حب د دنیا ووزي ومایتفرع علی حب الدنیا من التباغض وغیره، ولیدعون الی المال فلا یقبله لمامر في الحدیث المتفق علیه وفي روایة اخری ویهلک في زمانه ای عیسی الملل کلها الا الاسلام ویهلک الدجال، او هلاک به کړه سي دجال کذاب یعني د عیسی پر لاس، نو څلوېښت کاله به عیسی علیه السلام ژوندی وي او بیا به په اجل موعود سره مړ سي، او د جنازې لمونځ به مسلمانان ورکړي هذه روایة البغوي رحمه الله، او ابن جوزي رحمه الله په کتاب الوفاء کي له عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی ینزل عیسی بن مریم فیتزوج وولد له ویمکث (۴۵) سنین ثم یموت فیدفن معي في قبري.

درویش وایي: چي په هغه حجره کي د عائشې رضي الله عنها چي د علیه الصلوة والسلام قبر انور پکښې دی او د ابوبکر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه قبرونه هم پکښي موجود دي، نژدې وقبر ته د علیه الصلوة والسلام د یوه قبر ځای ستّه په هغه ځای کي به عیسی علیه السلام دفن کېږي او هم دغه ده معنی د حدیث بنوي "فیدفن معي في قبري" او دا معنا نه ده چي قبر نبوي به لځېږي او عیسی علیه السلام به پکښي دفن کېږي کما هو ظاهر الحدیث والله اعلم بمراده علیه السلام، وانما قلت ذالک لان بنش قبر النبي صلی الله علیه وسلم خلاف الادب کما لایخفی، قال علیه السلام فاقوم انا وعیسی من قبر واحد بین ابوبکر وعمر، وعن جابر رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لاتزال طائفة من امتي یقاتلون علی الحق ظاهرین الی یوم القیامة، ای قرب یوم القیامة فینزل عیسی بن مریم فیقول امیرهم، امیر المؤمنین وهو المهدي علیه السلام تعال صل لنا فقال لا ان بعضکم عن بعض امراء تکرمة الله هذه الآمة رواه مسلم.

درویش وايي: چي پوره شرح ددې حديث په شرح كي د امام نووي على المسلم او په كشف الملهم على المسلم وغيرهما كي دې مطالعه كړل سي.

پوښتنه: اصل مقر او ځای د عیسیٰ عليه السلام په اسمانو کي په کوم اسمان کي دی

ځواب: په حديث متفق عليه كي د معراج راغلي دي چي د عیسیٰ عليه السلام اصل مقر په دوهم اسمان کي دی که څه هم عیسیٰ عليه السلام د ملکو سره په اسمانو کي هر ځای ته تر عرش پوري تلاسی سي كمامر من قبل.

وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۖ

او زه تا پاکوم له هغو کسانو څخه چي کافران دي ای من سوء جوارهم في الارض، او زه ګرځوم هغه کسان چي ستا متابعت کوي يعنې هغه کسان چي تا عبدالله ورسوله بولي فوق پر هغو کسانو چي کفر کوي او ستا متابعت نه کوي من اليهود والمشركين وغيرهم او فوقيت ددوئ به پر کافرانو جاري وي تر ورځي پوري د قيامت، په دلائلو سره او په توره سره والمعنى في غالب الاحوال.

پوښتنه: چي متابعين د عیسیٰ عليه السلام حواريون دي، او هغه کسان له بني اسرائيلو څخه د عیسیٰ عليه السلام وه، نه هغه کسان چي عیسیٰ يې خدای باله او يا يې ابن الله باله او يا يې ثالث ثلثه باله لانهم من جملة الذين كفروا دي، او بله ډله چي متبعين د عیسیٰ عليه السلام دي مسلمانان د امت محمديه ﷺ دي، يعنې بعد لبعث النبي ﷺ، ولي چي ددې امت مسلمانانو تصديق د عیسیٰ عليه السلام د نبوت وکړی او متابعت دده يې وکړی په توحيد کي او په حقيقت کي د ټولو انبياء عليهم السلام او په ټولو عقائدو دينيه وو کي، لکه ورځ د قيامت او حساب وکتاب، والجنة والنار وغيرهما من العقائد المشتركة بين الانبياء عليهم السلام، البتهً په بعض فروع دينيه وو کي بې فرق وي.

فائده: بعض جاهل نصارى د اوسنی زمانې يعني وروسته تر مبعث د نبي ﷺ په دې آيت سره دليل وايي، او وايي چي زموږ موفقيت ستاسي په کتاب

سره ثابت دی، نو مونږ پر تاسي هم فوق یو؟

جواب: هو! قرآن مباک خو ستاسي موفقیت پر الذین کفروا باندي ثابت کړی دی، او وروسته تر مبعث د نبي ﷺ چي تاسي ایمان پر نبوت دده رانه وړی نو تاسي هم له جملو څخه د الذین کفروا یاست، یو خو ستاسي دین منسوخ سو په قرآن سره نو تابعان د دین منسوخ خو کافران دي، او بل ستاسي او د یهودانو نو څه فرق دی په کفر کي، او بل دادی چي په وصیت د عیسی علیه السلام سره او په انجیل شریف سره هم کافران یاست ولي چي ستاسي په کتاب انجیل کي دا آیت سته چي عربي ترجمه یې داده کما جاء في القرانَ الکریم "ومبشراً برسول یاتي من بعدي اسمه احمد ط" او بعض مفسرین رح وایي چي مراد له الذین کفروا څخه یوازي یهودیان دي یعنې تاسي نصاری که پر حق یاست او که پر باطل پر یهودانو به فوق یاست تر ورځي د قیامت، وهي کذالک الی الیوم حیث لم یسمع الی الآن مع مرور الوف سنین غلبة الیهود علی النصاری، وذهب ملک الیهود ودولتهم فلم یبق لهم ملک ودولة.

پوښتنه: اوس بني اسرائیل په بیت المقدس او اطرافو کي نوی قوي حکومت او دولت لري؟

ځواب: دا دولت او حکومت ددوئ حقیقةً د امریکا د نصاری وو او د برطانیې د نصاری وو دی دوئ یهودیان صرف آله کار د نصاری وو دي کما لایخفی، نو پر دې تفسیر اتباع په معنا ادعا او محبت دی نه په معنی د اتباع في الدین فتامل

درویش وایي: چي صاحب د روح المعاني او قرطبي دواړه تفسیرونه ددې آیت راوړي دي، یعنې یا غلبه پر ټولو کافرانو او یا غلبه خاص پر یهودیانو باندي، دا و بیان تفصیلي ددې آیت ... ي.

ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ

پوه سه: چي مراد په ضمیر سره د مخاطب عیسی علیه السلام ومن تبعه ومن کفر به دی تغلیباً للمخاطبین علی الغائبین قاله المظهري رحمه الله.

فَاَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡ فِيۡمَا كُنۡتُمۡ فِيۡهِ تَخۡتَلِفُوۡنَ ﴿۵۵﴾

او زه حکم او فیصله کوم په موضوع کي چي ستاسي په هغه کي اختلاف کاوه یعني من امور الدین، او ددې حکم او فیصله خدای ﷻ په دې آیتو کي وکړه.

فَاَمَّا الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا فَاُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا شَدِيۡدًا فِى الدُّنۡيَا وَالۡاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمۡ مِّنۡ نّٰصِرِيۡنَ ﴿۵۶﴾

نو هغه کسان چي کفر يې کړی وي زه به عذاب ورکړم دوئ ته عذاب سخت په دنیا او په آخرت کي او نه به دوئ لره هيڅ څوک د کومک کونکو څخه وي.

وَاَمَّا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيۡهِمۡ اُجُوۡرَهُمۡ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيۡنَ ﴿۵۷﴾

او هرچه هغه کسان دي چي ایمان يې راوړی او عمل د صالحاتو يې کړی وي نو پوره به ورکړي خدای ﷻ ودوئ ته مزدوري یعنې ثوابونه په جنت کي د قرآن کریم.

فائده: په "یوفیهم" التفات دی له تکلم څخه وغیبت ته.

درویش وايي: چي اهل تاریخ وايي چي عیسی علیه السلام وروسته تر غلبې د اسکند پر سرزمین د بابل پنځه شپېته (۶۵) کله زو کړی دی، او رفع دده له بیت المقدس څخه د شب قدر په شپه د روژې د میاشتي چي عمر دده درو دېرش (۳۳) کاله و انجام پذیر سوې ده، او مور يې وروسته تر رفع دده شپږ (۶) کاله ژوندۍ وه.

ذٰلِكَ نَتۡلُوۡهُ عَلَيۡكَ مِنَ الۡاٰيٰتِ وَالذِّكۡرِ الۡحَكِيۡمِ ﴿۵۸﴾

او دغه یعنې قصه د عیسی علیه السلام او دده د مور مریم او قصه د حوارینو وسائر مامر سابقاً مونږ يې تلاوت کوو پر تاباندي، یعنې په واسطه د جبرائیل له آیاتو څخه د قرآن کریم او ذکر محکم چي هم قرآن دی چي له حکمت څخه ورسره دی، او الکتب ممنوع دی له باطل څخه او له منسوخ کېدو څخه الی

القيامة لان النبي ﷺ اخير الانبياء والقرآن الكريم اخير المنزلة من عند الله العزيز الناسخ الجميع الكتب.

پوه سه: چي ذالک په تاويل د مذكور مبتداء ده او "نتلوه" يې خبر دی، او من الآيات" حال دی له ضمير منصوب څخه په "نتلوه" کي ای حال کونه كائناً من الآيات، او بعض مفسرين رح وايي چي مراد له آياتو هغه معجزات دي چي پر صدق د نبي كريم ﷺ دلالت كوي في دعوى النبوة.

درويش وايي: چي پخپله دغه قصې چي مطابق د تاريخ او د كتب سره د يهودو او نصارى وو دي معجزه د عليه السلام ده لانه نبي امي.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ

ای شانه الغريب من الخلق بغير الاب.

عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ

لكه حال غريب د آدم ﷷ ثم بين وجه الشبه بين عيسىٰ وآدم بقوله.

خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ

ای صورة من تراب، چي د ټولې مځكي له مخه څخه عزرائيل په حكم د خدای ﷻ ټولي كړي وې او بيا يې دغه خاوري په اوبو خشتې كړي وې، او بيا له ختو څخه ملكو په ښوونه د خدای ﷻ صورت انساني جوړ كړی و، يعنې مشتمل پر ټولو اعضاءً انسانيه وو باندي. والضمير في خلقه راجع الى آدم.

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

بيا خدای ﷻ وهغه قالب بشري ته وويل چي وګرځه ژوندی انسان نو هغه ژوندی بشر وګرځېدی.

درويش وايي: چي تفصيل د كن فيكون دمخه تېر سو.

پوښتنه: د آدم ﷷ موجوديت خو تر نزول د قرآن كريم په زرو كلونه دمخه و نو د يكون په صيغه د مضارع به څرنګه معنا وي؟

جواب: مفسرين رح او نحات وداسي تعبير ته حكايت د حالت ماضيه وايي،

یعنې یو امر غریب که څه هم ماضي وي حاضر یې فرض وي لیتعجب منه الناس، ومثل هذا کثیر في القرآن الکریم ولسان العرب کما لایخفی.

پوه سه: چي تشبیه د حال د عیسی علیه السلام په حال پوري د آدم علیه السلام تشبیه د غریب او نادر په حال پوري د هغه چي هغه تر حال د عیسی ډېر غریب و یعنې حال د آدم علیه السلام، ولي چي د عیسی علیه السلام په حال کي خو صرف غرابت دا و چي بېله اب پیدا سو، نور خو مور یې درلوده او حمل د مور هم موجود و او رضاع او فطام هم موجود و، او د آدم علیه السلام په حال کي خونه اب و او نه ام، او نه حمل و او نه رضاع الی غیر ذالک فیکون هذا التشبیه تشبیه للخارق للعادة وهو خلق عیسی من غیر اب بالاخرق للعادة وهو خلق آدم نو د یهودانو شبه چي عیسی څرنگه بېله اب پیدا سو په ښه توگه دفع سي.

درویش وایي: که څه هم دا قصه د مخه تېره سوې ده لکن اعاده یې له فائدې څخه خالي نه ده کما سنبین الفائدة في الاعادة په صحیح روایت کي راغلي دي چي وفد د نجران چي نصاری وه د بحث لپاره مدینې منورې ته راغلي وه او تعداد یې شورلس کسه وه له اشرافو څخه د نصاری وو وه چي په دې شورلس کسه کي یو یې امیر و چي نوم یې اهیب و او بل یې وزیر صاحب الرای ددوئ چي نوم یې عبدالمسیح و، او بل نوم یې اسقف و یعنې مجتهد د دین عیسی چي رومیانو یې لوی تعظیم کاوه او بادشاه د روم دده پر نامه ډېر کنائس یعنې عبادت خانې د نصاری وو جوړې کړې وې او ډېر اموال او نقود به یې سالانه ده ته ورکوله چي نوم یې ابو حارثه بن علقمه و، نو مسجد نبوي ته په داسي حال کي داخل سوه چي علیه الصلوة والسلام د مازدیگر لمونځ کړی و، او ددوئ د لمانځه هم وخت و، نو چونکه نصاری چي هر ځای وي د مشرق وخواته لمونځ کوي یعنې مخالف له قبلې څخه د مسجد نبوي ﷺ نو اصحاب کرامو رضي الله عنهم وغوښتل چي دوئ منع کړي له لمانځه څخه د مشرق وخواته، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل دعوهم یعنې پرېږ یې ږدئ چي مشرق ته لمونځ وکړي.

پوښتنه: ولي علیه السلام ودوئ ته اجازه ورکړه چي وخلاف ته د مسجد

نبوي د قبلې دوئ لمونځونه وکړي؟

ځواب: ددې لپاره یې اجازه ورکړه چې لار د مناظرې او د دوئ د الزام په مناظره کي په مخاصمه في امر القبلة بدل نه سي.

پوه سه: چې دمخه تر راتلو ددوئ خدای پاک اول آیتونه د آل عمران د سورت لپاره د مناظرې د دوئ نازل کړي وه، او دروېش چي وویل چي دا قصه آه هغه په اول کي د آل عمران تېره سوې ده، نو وروسته تر لمانځه ابو حارثه او یو بل د هغو درو کسانو څخه علیه الصلوة والسلام ته پېش سوه فقال لهما رسول اللهﷺ اسلما، دوئ ورته وویل اسلمناقبلک، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي درواغ وایاست، تاسي د اسلام څخه منع کوي درې شیان، یو عبادت دی د صلیب او بل خوراک دی د سرکوزي د غوښو، او بل دا چي عیسیٰ علیه السلام د خدای جل جلاله زوی دی، دوئ ورته وویل چي ته زموږ نبي عیسیٰ ته بد وایي، نبي کریمﷺ ورته وویل ما څه بد ستاسي صاحب عیسیٰ ته ویلي دي، دوئ وویل چي تا وایه چي عیسیٰ عبد دی، علیه السلام ورته وویل هو! زه وایم چي عیسیٰ عبدالله ورسوله وکلمة القاها الی العذراء البتول مریم، دوئ ته درد ورغلی او علیه الصلوة والسلام ته یې وویل هل رئیت انساناً من غیر اب، او چي ته دا منې چي عیسیٰ علیه السلام لره خو پلار نه و په انسانانو کي وجب ان یکون هو الله او ابن الله، نو علیه السلام ورته وویل چي آدم علیه السلام لره خو نه پلار و او نه مور لکه چي دا تاسي هم منئ چي آدم خلق من تراب، او دا نه ده لازمه چي آدم دي د خدای جل جلاله زوی وي لکه تاسي چي یې هم منئ چي آدم ابن الله نه دی فکذا حال عیسیٰ علیه السلام والله جلت قدرته خوارق للعادة وحال آدم اخرق للعادة من حال عیسیٰ.

په دې آیت کي اشاره او دلالت صریحه دی چي قیاس حجت شرعي دی لان الله سبحانه تعالی قاس حکم عیسیٰ من غیر اب علی خلق آدم من تراب، ففي هذه الآیة رد علی الفرق المعلومة الحال المنکرین للقیاس کاهل ظواهر الحدیث، والوهابیة والسلفیة وغیرهم.

فائده سنیه: څونده ډېر دی جهل د نصاری و لعنهم الله حیث قالوا لرسول

اللهﷻ وقت المناظرة هل رئيت انساناً قط من غير اب، او دوئ په خپلو ځانو کي فکر نه وهي چي دوئ ته څوک ووايي چي هل رؤا انساناً يلد شاة، او هل رؤا شاةً تلد انساناً، سره ددې چي جنس د انسان او شات خو سره يو دی وهو الحيوان والاختلاف في النوع، نو دوئ څرنګه حکم کوي چي عيسی چي هم جسم دی او هم حادث مخلوق دی چي هم ډوډی خوري او هم بيدېږي او هم مري يو وخت په خاورو کي ښخېږي چي عيسی زوی د خدایﷻ دی چي هم احد دی او هم قديم لذاته دی الذي ليس کمثله شئ لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً احد، هذا ماقاله المظهري وغيره من المفسرين رحمهم الله تعالى.

اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿٦٠﴾

پوه سه: چي الحق يا خبر د محذوف مبتداء دی ای هو الحق، او يا فاعل د فعل محذوف دی ای جائک الحق، ويجوز انيکون مبتداء و من ربک خبره "من ربک" معناه الحق المذکور من جانب ربک، او پر اول دوه تقديره من ربک متعلق دی په جاء المذکور پوري او يا حال دی له ضمير څخه د في الحق، هذا ماقاله المظهري، نو ته مه ګرځه اې مخاطبه منکر له شک کونکو څخه په باره کي د عيسیؑ لکه يهوديانو چي شک کاوه حتی چي پر مور د عيسیؑ يې بهتان د زناء وايه، او نصاری وو بيا په دروغو سره ابن الله باله يعني يهوديانو تفريط کاوه په عيسیؑ کي او نصاری وو افراط کاوه، او د اسلام دين متوسط بين الافراط والتفريط دی يعني هو عبدالله ورسوله بالحق.

او صاحب د روح البيان وايي چي خطاب د لاتکن وعليه السلام ته دی.

سوال: عليه الصلوة والسلام خو معصوم دی له شک څخه فيماقاله تعالی، نو د نهي فائده به څه وي؟

ځواب: مقصود د نهي څخه دا دی دم علی يقينک وعلی ما انت عليه من الاطمنان الی ماقاله الحقﷻ" قال امام ابو منصور الماتريدي العصمة لاتزيل المحنة ولا ترفع النهي، انتهی، والعلامة الغبدادي رحمه الله ايضاً جعل الخطاب

الى النبيﷺ والله اعلم بمراده في كتابه.

فَمَنۡ حَآجَّكَ فِيهِ

نو پسله الزامه د نصارئ وو کمامر که څوک ستا سره صرف مجادله کوي یعنې ناحقه بحث درسره کوي نو مراد له "محاجة" څخه مجادله صرفه ده، او کلمه د من شرطي ده او جواب يې "فقل" دی.

مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ

وروسته تر دې چې تاته علم یقیني در کړه سو چې عیسیؑ عبدالله ورسوله دی، ددې قید فائده داده چې مسلمان ته په کار دی چې د چا سره مباهله نه وکړي، مګر نه پسله کمال د یقین پر خپله رای باندي، نو علیه الصلوة والسلام که ځان پر حق یقیناً نه بللای او نصارئ پر باطل نو د مباهلې غوښتنه يې له نصارئ وو څخه نه کوله.

فَقُلۡ تَعَالَوۡاْ

ته ووایه اې محمدﷺ یعنې نصارئ وو ته د نجران.

پوه سه: چې معنا لغوي د "تعالوا" بلنه د سړي ده ولوړ ځای ته لانه مشتق من العلو، بیا توسع پکښې وسوه مراد څنړي مجرد طلب د راتګ دی که څه هم مکان مرتفع نه وي، لکن دلته طلب د مجئ بالاقدام هم نه دی لان اهل نجران کانوا حاضرین عند النبيﷺ بلکې مراد څنړي اقبال بالرای والعزیمة دی یعنې په ټینګ قصد راسئ، او تعالوا په اصل کي د تفاعل له باب دی.

نَدۡعُ أَبۡنَآءَنَا وَأَبۡنَآءَكُمۡ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمۡ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمۡ

پوه سه: چې ندع مجزوم دی په حذف د واو جواب د تعالوا، والمعنی موږ او تاسي به را وبولو، موږ خپل زامن او تاسي خپل زامن، او موږ خپلي ښځي او تاسي خپلي ښځي، او موږ خپل ځانونه او تاسي خپل ځانونه.

پوه سه: چې رابلل د خپل ځان عبارت د له حضور څخه دی، یعنې موږ به هم حاضر یو او تاسي به هم حاضر یاست، والحاصل چې د هري ډلې سره به

هغه ډېر ګران وده ته من الابناء والنساء ملګري وي، ددې لپاره چي عذاب د مباهلې چي پر کاذب نازلېږي ټولو ته به شامل سي.

پوښتنه: د څه حکمت لپاره یې ابناء او نساء تر انفس دمخه کړه؟

ځواب: ددې سببه چي سړی ځان له خطره سره مخامخ کوي لپاره د زامنو او ښځو، نو ګویا مقصود بالذات ابناء او نساء دي او انفس تبع د هغوی ده، او بل جواب داذی چي اصل خو داده چي داعي او مدعو به سره غیر وي نو دلته د داعي چي علیه الصلوة والسلام دی او نصاری د نجران دي له ابناء او نساء څخه تغایر بالذات لري، او داعي د خپل نفس سره خو تغایر اعتباري لري فقدم الحقیقي علی الاعتباري، روح المعاني مظهري، روح البیان، بیضاوي.

ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِیْنَ ﴿۶۱﴾

او بیا به خدای ﷻ خواست او عجز وکړو چي خدایه ستا لعنت او عذاب نازل کړې پر هغه چاچي کاذب وي په موږ دوو ډول کي یعنې علیه السلام ومن معه والنصاری ومن معهم.

پوه سه: چي فنجعل عطف تفسیري د نبتهل، او عطف بالفاء یې وکړی ولې چي نزول د لعنت او عذاب سمدستي په ابتهال پسي راځي تراخي نه لري.

درویش وایي: چي مسلم او ترمذي روایت کړی دی له سعد بن ابي وقاص ﷺ چي څه وخت چي آیت د مباهلې نازل سو، نو علیه الصلوة والسلام علي او فاطمه، حسن او حسین ﷺ راوغوښتل فقال اللهم هؤلاء اهل بیتي، او په بل روایت کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام ودوئ ته وویل چي زه دعاء کوم تاسي امین وایاست.

درویش وایي: چي اصحاب الآحادیث الصحیحة او ارباب التفاسیر المعتبرة قصه د مباهلې ددې آیت داسي بیان کړې ده چي څه وخت چي آیت د مباهلې نازل سو او علیه الصلوة والسلام نصاری د نجران را وغوښتله، او دا آیت یې ورته ووایه او ورته وه یې ویل چي راځي چي مباهله وکړو، دوئ ورته وویل چي موږ به مشوره سره وکړو صبا بیا حال درته وایو، نو ددوئ مشران یو

ځای په خلوت کي سره کښېنستل، او عاقب ته صاحب رای د دوئ د وئ ورته
وويل چي ستا څه رايه ده يا عبدالمسيح؟ هغه ورته وويل والله لقد عرفتم يا
معشر النصاری ان محمداً مرسل، او وه يې ويل مالا عن قوم نبياً قط فعاش
كبيرهم ونبت صغيرهم فان فعلتم ذالک لتهلكن، نو كه تاسي غواړئ چي موږ
پر دين عيسوي هر رنګه چي موږ عيسی بولو پاته سو، نو ددغه سړي سره
يعنې د عليه الصلوة والسلام سره د صلح او جزيې لاره غوره كړئ او خپلو
كورو ته بېغمه ولاړ سئ، نو صبا چي نصاری د نجران راغله او عليه الصلوة
والسلام حضرت حسين رضي الله عنه په غېږ كي را اخستی و او حسن رضي الله عنه تر لاس نيولی و،
او فاطمه رضي الله عنها په عليه الصلوة والسلام پسې وه او علي رضي الله عنه د فاطمې رضي الله عنها تر شا روان
و وهو يقول اذا دعوت الله فامنوا، نو اسقف د نصاری وو يعني ابو حارثه پټ
وخپلو ملګرو ته پخپله ژبه داسي وويل چي زه وينم داسي مخان كه چېري كه
چېري خدای جل جلاله ته خواست وكړي چي دا غر له منځه يوسي خدای جل جلاله به يې
خواست ومني فلاتبتهلوا تهلكوا ولا تبقی علی وجه الارض نصراني الی يوم
القيامة، نو باره وفد د نجران ورته وويل يا اباالقاسم زموږ رايه او اتفاق پر دې
سو چي موږ ستا سره تلاعن او ابتهال نه كوو او تا پرېږدو پر خپل دين او موږ
به پر خپل دين ثابت يو، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل كه مباهله نه كوئ
نو ايمان راوړئ لكم ما للمسلمين وعليكم ماعليهم، دوئ له اسلام څخه منع
وكړه، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل كه اسلام نه قبلوئ نو زه ستاسي سره
جنګ كوم دوئ ورته وويل چي موږ د عربو د جنګ طاقت نه لرو، لكن ستا سره
صلح كوو پر دې باندي چي ته به زموږ سره غزاء نه كوې او نه به موږ بېروې او
موږ به پر خپل دين پرېږدې، او موږ ته تا دوه زره جوته كالي دركوو، زر جوته په
د صفري په مياشتي كي او زر جوته د رجب په مياشتي كي، نو عليه الصلوة
والسلام صلح ورسره وكړه پر دغه دوه زره جوته كالو باندي، نو بيا عليه
السلام ورته وويل چي زما دي په هغه خدای جل جلاله قسم وي چي زما روح د هغه په
قدرت كي دی چي عذاب ډېر نيژدې سوی و واهل نجران ته او كه دوئ مباهله

او تلاعن کړی وایي دوئ به مسخه سوي وای سرکوزان او بیزوګیان او دې شېلې د مدینې به پر دوئ اور اخستی وایی، او خدای ﷻ به بېخ کندن کړی وایی د ټوله نجران او اهل نجران حتی مرغان د نجران پر درختو باندي، او علیه الصلوة والسلام زیاته کړه چي کال به نه وایی تېر سوی پر نصاری وو باندي حتٰی چي ټوله به هلاک سوي وایی، هذا ما رواه ابو نعیم في الدلائل بطریق عدیدةٍ عن ابن عباس رضي الله عنه.

فائده: دروېش وایي چي روافض قبحهم الله په دغه آیت سره دلیل وایي پر نفي د خلافت د ابو بکر او عمر او عثمان رضي الله عنهم او دوئ وایي چي خلیفه اول بعد رسول الله ﷺ امام علي رضي الله عنه دی، او دوئ ظالمان وایي چي مراد له ابنائنا څخه الحسن او الحسین رض دي، او مراد له نساء څخه فاطمة الزهراء رضي الله عنها ده او د انفسنا څخه علي رضي الله عنه دی، نو دوئ وایي چي خدای ﷻ په دې آیت کي علي رضي الله عنه خود محمد ﷺ وبولی، او دوئ ظالمان وایي چي علي رضي الله عنه برابر دی د علیه الصلوة والسلام سره په فضائلو کي او دوئ وایي چي علیه الصلوة والسلام اولی بالتصرف في الناس من انفسهم، قال الله تعالی النبي اولی بالمؤمنین من انفسهم" نو دوئ وایي علي رضي الله عنه چي خدای ﷻ نفس محمد ﷺ په دغه آیت کي وباله ددوئ په زعم فاسده سره، نو علي رضي الله عنه هم اولی الناس من انفسهم فهو الخلیفة الاول وبالحق بعد رسول الله ﷺ.

دروېش وایي: چي ددوئ فاسد دلیل چي په ونیا یې وېښتیان د مسلمان پر بدن جګ درېږي، والجواب من جانب اهل السنة والجماعة اول دادی چي په آیت کي خو نفس په صیغه د جمع راغلی دی، نو څرنګه یوازي علي رضي الله عنه څندي مراد کېدای سي، بلکې مراد له انفس څخه د علیه السلام او د من تبعه فیشمل الخلفاء الاربعة وغیرهم رضي الله عنهم، او دا دوئ څرنګه وایي چي نفس د علیه الصلوة والسلام او د علي رضي الله عنه سره یو شی دی بل یشهد ببطلان نفس الشخصین الثقلان، او بل جواب دادی چي مراد په آیت کي له ابناء څخه الحسنین بشمول ابیهما علي رضي الله عنه ولي چي په عرف کي د عربو او د عجمو زوم د سېري زوی د هغه

بلل کبری، وهذه الارادة بطریق عموم المجاز، وهو الواقع في العربية شائعاً لم ينكره احد من المعاندين المشركين، او بل جواب دادی چي مراد له انفسنا څخه دي من يتصل به عليه الصلوة والسلام نسباً وديناً فح لا يلزم المساوات بين النبيﷺ وعلي كرم الله وجهه اصلاً، او بل جواب دادی چي مساوات د عليؓ د نبيﷺ په ټولو صفاتو کي خو باطل دي زموږ او د دوئ په اتفاق سره لان من صفاته عليه الصلوة والسلام النبوة والكلام مع الله في ليلة المعراج، وكونه خاتم النبيين وسيد المرسلين الى غير ذالک من صفاتهﷺ، او روافض دا صفات په عليؓ کي نه وايي، او که مراد مساوات وي په بعض صفاتو کي مثلاً في كونها من بني هاشم والتراحم على اليتامى والمساكين وغير ذالک فهو لايفيد نفاذ حكم عليؓ على الناس كنفاذ حكم النبيﷺ على الناس حتى يكون عليؓ هو الخليفة الاول مسلطاً على الناس كالنبيﷺ كما هو مرام الروافض خذلهم الله.

پوه سه: چي علامه بغدادؒ په روح المعاني کي وايي چي اطلاق د ابن پر ابن البنت چي حسنينؓ دي هم مجاز دی في العرف العام كاطلاق الابن على الختن فهما على حد سواء في المجازية فلاحاجة الى عموم المجاز كما قلنا سابقاً، البته په دې آيت کي دليل واضح دی پر فضليت د آل الرسولﷺ ولايشک فيها مؤمن.

سوال: طبرسي او نور له علماؤ څخه د روافضو وايي چي مراد له انفسنا څخه نفس شريفه د عليه الصلوة والسلام نه دی صحيح ولي ندع په صيغه د متكلم راغلی دی والشخص لايدع نفسه، نو دا معلومه سوه چي مراد له انفسنا څخه عليؓ دی، مفتي عراق ددې په جواب کي وايي چي دا يو خلاف اللغة العربية خبره ده، ولي چي قديماً وحديثاً دا شائع او ذائع خبره ده دعته نفسه الى كذا ودعوت نفسي الى فعل كذا، وطوعت له نفسه وشاورت نفسي الى غير ذالک من الاستعمالات الواقعة في عبارات البلغاء فيكون حاصل ندعوا نفسنا نحضر انفسنا الى المباهلة وای محذور في ذالک ثم قال سلمنا فالمراد

بانفسنا هو عليﷺ لكن لانسلم ان المراد من النفس ذات الشخص ای عليﷺ اذ قد جاء لفظ النفس بمعنى القريب والشريک في الدين والملة فارادة عليﷺ من هذا لسبب يعنې چونکه عليﷺ لره اتصال و د نبي عليه الصلوة والسلام سره په نسب کي او په مصاهرت کي او اتحاد دين او ملت کي، نو څکه خدای ﷻ د عليﷺ تعبير په نفس النبيﷺ سره وکړی ولايلزم من ذالک مساوات عليﷺ لرسول اللهﷺ في نفاذ امر علي على جميع الامة بعد النبيﷺ کنفاذ امر النبيﷺ على جميع امة وهذا معنى الخلافة بعد النبيﷺ فانهدم منار استدلال الروافض بهذه الآية.

درویش وايي: چي سيد محمود آلوسي المتوفي سنه ۱۲۷۰ هـ کي و، روافضو ته يو ډېر په زړه پوري جواب داسي ورکړی دی چي د انفسنا که عليﷺ مراد سي آيا داسي مراد دی چي علي به مدت حيات امير المؤمنين وي که دا مراد وي، نو بايد امير المؤمنين عليﷺ په زمانه کي د حيوة د رسول اللهﷺ هم امير المؤمنين وي، نو دا غلطه خبره ده او تاسي هم نه ياست په قائله، او که مراد دا وي چي حضرت عليﷺ به په يو وخت کي امير المؤمنين وي فمرحباً بالوفاق ولي اهل السنة والجماعة هم وايي چي عليﷺ به يو وخت امير المؤمنين وي يعنې وخت خلافة بعد الخلفاء الثلثةﷺ.

درویش وايي: چي په دې جواب سره قد سقط جدران بيت الروافض على سقوفهم.

تنبيه: پر بطلان د مذهب د روافضو په عقائدو او په تفاسيرو معتبره وو کي بېخي ډېر جوابونه او دلائل سته وفي ماذكرنا كفايةً لمن رزق فهماً.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ

په تحقيق سره دغه قصې د عيسى او مريم حق قصې دي مطابق لما في التواريخ، تواريخ النصارى.

پوه سه: چي "هو" يا ضمير فصل په منځ کي د اسم ان او د خبر د هغه چي القصص دی لپاره د تاکيد د اسناد بعد التاکيد بان، او يا هو مبتداء دی او

قصص يې خبر دی او جمله خبر د ان ده، والمقصود ان قصة مريم وعيسى على هذا الطريق الذي بينه القرآن الكريم هو الحق المطابق للواقع دون مافي بعض تواريخ النصارى من الخرافات كما سمعت من خرافاتهم في هذا التفسير.

فائده: په منع كي د وفد نجران له مباهله څخه دليل قوي دی پر نبوت د عليه الصلوة والسلام ولي كه د وفد نجران په عقيده كه عليه الصلوة والسلام نبي نه وايی نو دوئ ولي امتناع كوله له مباهله څخه چي يو اسان كار و، او دروند بار د جزئي پر غاړه اخستی نو ددوئ ايمان و چي ضرر د مباهله ومونږ ته بلكې وټولو نصاری وو ته راجع كېږي كما اقروا بذالك فيما بينهم كمامر تفصيله عنقريب لكن د دنيا جاه او جلال او متاع ومال مانع د ايمان ددوئ وګرځي فاشتروا بالايمان ثمناً قليلاً.

وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

پوه سه: چي "من" لپاره د استغراق د نفي دی رداً على النصارى في قولهم تبليث الآلهة والمعنى، او هيڅ نسته معبود بالحق مګر الله جل جلاله او په تحقيق خدای غالب دی هرڅه چي اراده يې سي مانع يې څوک نه سي كېدای، او په ټولو مصنوعاتو او افعالو كي حكمت لري.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ ع

او كه دوئ اعراض وكړي له دلائلو څخه د توحيد د خدای جل جلاله نو په تحقيق خدای خبر دی په مفسدينو كسانو يعني په ورځ د قيامت به مجازات وركړي.

پوه سه: چي اصل د كلام دا و فان تولوا فان الله يعذبهم، لكن يعذبهم يې حذف كړی او عليم بالمفسدين يې د هغه په ځای كي راوړی اقامةً للعلة مقام المعلول وجه العلية والمعلولية داده چي خدای پاک علم لري په افساد دوئ په اطرافو كي د عالم په اشاعت د كفر او معاصي وو او نور خلګ د ايمان راوړو څخه منع كول، او پخپله هم په كفران د منعم حقيقي او په عصيان د هغه خدای او په مخالفت د رسول الله خدای اخته دي، دا ټوله سبب دی بلكې اسباب دي د عذاب وركولو د خدای جل جلاله ودوئ ته مظهري ودرويش.

فائده: في المباهلة درویش وایي چي مباهلې لره د انبیاء علیهم السلام یو لوی تاثیر سته چي سبب د تاثیر يې صاحب د روح المعاني او صاحب د روح البیان په تفصیل بیان کړی دی چي عربي الفاظ يې د مطالعه کونکو سره ددې تفسیر مناسب نه دی او هغه عربي عبارت يې په پښتو ژباړه کي نه سي پیاده کېدای من اراد ذالک فلیرجع الی التفسیرین المذکورین.

دوریش وایي: چي دعاء بالخیر او ښرا لره د اولیاء الله هم په حکم د خدای جلاله لوی تاثیر سته، په روایت کي راغلیدي چي شاعر بسطامي چي لوی ازاري شاعر و یوه ورځ يې شیخ کمال الدین الخجندي رحمه الله چي یو لوی ولي له اولیاؤ څخه د خدای جلاله و په مجلس کي يې د شعراء ولیدی نو ازاري شاعر وویل، از کجایي از کجایي ای لوند . فقال الشیخ في جوابه از خجندم از خجندم ازخجند ، لکن شیخ مذکور دده له بې ادبۍ څخه ډېر متاثر سو، او شیخ دا محمول پر حال د سکر دده کړه، نو شیخ وویل چي غالبه داده چي ځوان سکران دی، بسطامي شاعر واورېدل، وقال بالبداهة

سیه چشمیت مردم کش خراب غمزه اویم
از ان درعین هشیاری سخن مستانه میگویم

وروسته بسطامي شاعر په هجو د شیخ خوله پوري کړه او وه يې ویل

ای ملحد خجندی ریش بزرگ داری
کزغایت بزرگی د ریش میتوان گفت

نو شیخ چي دا شعر د بسطامي واورېدی ډېر متالم سو، نو ښرا يې ورته وکړه فمات في ذالک المجلس.

وصیت: هوښیار سړي لره پکار دی و صلحاؤ ته د امت محمدي دي ازار نه رسوي، ولي نتیجه د ازار وده ته راجع کېږي، قال الله تعالی "ولا یحیق المکرا لیسي الاباهله" بیت

نای کند ناله بدین قول است از نفس پیر بترس ای جوان

درویش وایي: چي محقق برسوي المتوفي "۱۱۳۷ھ" د جلد دوهم ص ۴۶ کي وایي عقوق الاستاذین لاتوبه له قاله المشائخ.

درویش وایي: چي ما په شرح پښتو کي د کنز الدقائق په باب کي د حقوق الاستاذین یو فصل په عنوان د فصل فهم ایښی دی، په حواله د تفاسیر کثیره او په نقل له کتابو څخه د فقهاؤ رحمهم الله او ډېر مفصل بحث مي په هغه کي کړی دی او د ډېرو سختو الفاظو د بعض تفاسیرو مي تاویل او نرم والی بیان کړی دی لکن تلامذة الیوم کثیر منهم لایخلون عن عقوق الاستاذین بل اکثر منهم د استاذانو شدید غیبت کوي، بلکې بعض شاګردان پر استاذانو بهتان وایي فامرهم الی الله ﷻ ان شاء غفرلهم وان شاء عذبهم من شاء التفصیل فلیطاع شرح الکنز.

قُلْ يَآهْلَ الْكِتٰبِ

ووایه اې محمد ﷺ واهل کتابو ته چي مراد ځندي یهود او نصاری دواړه دي

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله یو بې ځایه شان نزول بیان کړی دی، دی وایي چي دا آیت نازل دی په یهودو کي چي دوئ ویله ابراهیم یهودي و او موږ پر دین د ابراهیم یو، او په نصاری وو کي چي دوئ ویله ابراهیم نصراني و او موږ پر دین د ابراهیم یو الخ.

درویش وایي: چي دا شان نزول د هغه آیت سره ډېر مناسب دی "قل یا اهل الکتاب لم تحاجون في ابراهیم الآیة" او صاحب د روح المعاني وایي چي دا آیت په وفد کي د نجران نازل سوی دی، قاله السدي والحسن ومحمد بن جعفر، او له قتاده او ربیع او د ابن جریح څخه روایت دی چي دا آیت په یهودو کي د مدینې نازل سوی دی، او ابو علي الجبایي وایي چي په دواړو کي نازل دی، وعلیه اتفاق اکثر المفسرین رح، قال البیضاوي رحمه الله یعم اهل الکتابین، او مظهري وایي الخطاب یعم اهل الکتابین، او روح البیان وایي ای الیهود والنصاری والیه ذهب الامام الرازي والقرطبي.

درویش وایي: ولله در صاحب روح البیان، دوئ وایي چي علیه الصلوة والسلام ډېر حریص و پر ایمان د یهودو او د نصاری وو، ولي چي دا دوې لوی دلي وې د کفارو د عصر نبوي ﷺ، نو خدای ﷻ دی امر کړی چي د احتجاج او دلائلو له لاري څخه احتجاج عدول وکړه او داسي لاري ته چي عقل سلیم والا دا

ووايي چي خبري د محمد ﷺ مبني پر انصاف دي او پر ترک د جدال دي لاميل فيه الى جانب، او له تعصب څخه خالي خبري دي او دا يو داسي خبري دي چي پر اصل مركز ولاړي دي او دا خبري نسبت يې موږ او مسلمانانو ته برابر دى كمركز الكرة والدائرة، انتهى ببعض الزيادة والتوضيح.

تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

راسئ ويوې خبرې ته چي هغه كلمه برابره ده زموږ او ستاسي تر منځ.

پوه سه: چي "سواء" مصدر دى دلته په معنا د مستوية.

سوال: كلمه خو لفظ موئث و نو سواء يې ولې موئث نه راوړى؟

ځواب: مصدر نه تثنيه كېږي او نه جمع كېږي او نه موئث كېږي كما تقرر في النحو، او موږ تاويل په "مستوية" وكړى ليصح توصيف الكلمة به، او ممكنه ده چي سواء پر خپل معنا مصدري پاته سي او توصيف د كلمة په سواء سره دي مبالغةً وي نحو زيد عدل.

پوه سه: چي "بيننا وبينكم" ظرف د سواء دي، والمعنى التسوية انه لايختلف فيها القرآن والانجيل والتوراة.

فائده: پوه سه چي د كلمة معنا په لغت كي جمله مفيده ته وايي، نحو كلمة الله هي العليا اى لا اله الا، او قصيدې ته هم وايي، نحو كلمة لبيد اى قصيدته او په منطقو كي فعل ته وايي او په نحو كي لفظ وضع لمنى آه وهما عرفان متحدثان.

درويش وايي: چي آلوسي رحمه الله مع علو كعبه في اللغة العربية والاطلاقات العرفية فسر كلمة ھ بالكلام ونسبه الى الزجاج، ثم قال واطلاقها على ذالک في كلامهم من باب المجاز المرسل وقيل انه من باب الاستعارة آه ولعل لكلام وجه لست اجعله فتامل في ذالک.

أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا

چي هغه كلمه داده چي موږ به عبادت نه كوو مگر دخداى جل جلاله يعني شريک في العبادة د خداى سره نه گرځوو هيڅ شى نه انسان او نه بت او نه ملكه او نه شيطان.

پوه سه: چي ان لا نعبد" په محل کي د رفع دی ای هو او یا بدل له کلمة څخه دی، نو محل يې د جر دی، او بعض مفسرين وايي چي منصوب په نزع د حرف جر دی ای بان لانعبد او موږ به شريک نه گرځوو په وجوب الوجود کي هيڅ شی لکه يهود چي وايي عزير ابن الله او يا نصاری وايي چي عيسی ابن الله دی، او یا ثالث ثلثة دی، نو خدای ﷻ چونکه واجب الوجود دی زوی يې هم باید واجب والوجود وي فهذا اشتراک منهم في الوجوب.

وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ

او نه به گرځوي بعض د انسانانو نور بعض رب خپل يعنې اطاعت به نه کوي البعض لبعض من دون اذن الله کما امرنا الله باطاعة الرسول ﷺ حيث قال اطيعوا الله واطيعوا الرسول الآية" وقال في موضع آخر ومن يطيع الرسول فقد اطاع الله.

پوه سه: چي ترمذي له عدي بن حاتم رضی الله عنه څخه داسي يو روايت راوړی دی چي ده وعليه الصلوة والسلام ته وويل ماکنا نعبدهم يا رسول الله ﷺ؟ نو عليه السلام ورته وويل اليس كانوا يحلون لكم ويحرمون فتاخذون بقولهم قال نعم قا هو ذاک" قال الترمذي حديث حسن.

پوه سه: چي اطاعت د علماؤ او د اولياؤ او يا د مسلمان امير چي موافق د شرع شريفي سره وي هغه په اجازت د خدای ﷻ دی، نو هغه هم طاعت الله دی قال الله تعالى اطيعوا الله واطيعوا لرسول واولى الامر منكم" او که ښوونه او امر د علماؤ او يا د اولياؤ او يا د سلطانانو خلاف الشرع و نو د هغه اطاعت کول په اتخاذ بعضنا بعضاً کي داخل دی، د امير المؤمنين علي رضی الله عنه څخه روايت دی لاطاعة لاحد في معصية الله وانما الطاعة في المعروف رواه الشيخان.

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۶۴﴾

او که اعراض وکړي اهل کتاب يعنې اليهود والنصاری ددغه کلمه حقه عادله المستقيمة المستوية المتفق عليها الكتب المنزلة والرسل المبعوثين،

نو ته او مؤمنان وویاست ودوئ ته اې اهل کتابو تاسي شاهدان اوسئ پر دې چي موږ يعني عليه الصلوة والسلام او امت ايمان لرو پر ټولو کتب سماويه او پر ټولو انبياء کرامو يعني نه تاسي، ولي يهوديان فقط تورات او موسیٰ منې، او نصاری فقط عيسیٰ او انجيل مني فنحن اوسع همةً وايماناً منکم.

فائده: ابن عباس له ابو سفيان بن حرب څخه داسي روايت کړی دی چي هرقل چي ملک الروم و، ابو سفيان بن حرب ته يې سړی ورواستاوه چي دی او اقريش وشام ته د تجارت لپاره تللی و او دا هغه وخت و چي رسول الله د ابو سفيان او د کفارو سره د قريشو صلح کړې وه چي موږ به په خپل منځ کي جنګ نه سره کوو، نو ابو سفيان وايي چي زه او زما ملګري ايليا ته ورغلو چي هرقل په ايليا کي و نو هرقل موږ خپل مجلس ته وروغوښتلو چي په مجلس کي د هرقل ټوله ملکي او نظامي غټ غټ افسران حاضر وه، او بيا هرقل د عليه الصلوة والسلام هغه مکتوب چي لپاره ددعوت د هرقل و اسلام ته په لاس د دحية بن خليفة ورکړی و او هغه خط دحية و والي ته د بصرې له طرفه څخه د هرقل ورکړی و او هغه والي و هرقل ته استولی و، نو ابو سفيان وايي چي مکتوب د نبي په دې ډول و "بسم الله الرحمن الرحيم من محمد بن عبدالله، عبدالله ورسوله الی هرقل عظيم الروم سلام علی من اتبع الهدی، اما بعد فاني ادعوک بدعاية الاسلام اسلم تسلم يوئيک الله اجرک مرتين، فان توليت فان عليک اثم الاريسين، ويا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بيننا وبينکم، ان لا نعبد الا الله ولانشرک به شيئاً ولايتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله فان تولوا فقولوا اشهدوا بانا مسلمون.

درويش وايي: چي دا حديث په بخاري او مسلم کي ډېر طويل دی چي د بخاري تقريباً يو نيم مخ يې ښائسته کړئ دی لکن د موضع د حاجت تر دې ځايه مختصر کړه سو.

فائده: مظهري وايي چي عليه الصلوة والسلام چي دا آيت وفد ته د نجران ووايه، او بيا يې دغه آيت په مکتوب شريف کي خپل و هرقل ته نوشته

کړی، او هرقل او وفد د نجران یې داسي ردونه ویل چي دا کلمه زموږ په کتابو کي نسته، دلیل قاطع دی پر نبوت د علیه الصلوة والسلام او پر دې باندي چي دا کلمه مجمع علیها ده بین الکتب المنزلة والرسل، نو دا خبره واضح سوه چي یهودیان چي وایي عزیر ابن الله دی، او نصاری وایي عیسی ابن الله دی دا مبني دی پر افکار فاسده وو د دوئ او پر تقلید د آباء او اجداد، وبدون الاستناد الی الکتب الالهیة، نو که په کتب کي ددوئ یو شی وایی نو دوئ به هغه وعلیه الصلوة والسلام ته پېش کړی وایی، اما دوئ صرف عقلي دلیل پېش کړی یعنې قولهم هر رئیت انساناً من غیر اب.

پوه سه: چي قاضي بیضاوي رحمه الله وایي چي په دې قصه کي د عیسی علیه السلام باید سړی فکر وکړي چي خدای جل جلاله په لار ښوونه کي د نصاری وو درجه پر درجه دلیلونه ویلي دي، اول دا چي خدای پاک احوال د عیسی علیه السلام بیان کړه چي د مریم په رحم کي و او بیا مریم لنګه سوه لکه نوري ښځي چي لنګېږي او عیسی پیدا سو او عیسی علیه السلام د غذا محتاج و د مور له شیدو څخه او وروسته تر فطام بیا غذا ته د ډوډۍ محتاجه وو چي دا ټوله احوال منافي دي له الوهیت سره د عیسی، نو څرنګه یې نصاری اله بولي او یا یې ابن الله بولي، او یا یې ثالث ثلثه بولي، وروسته بیا خدای پاک هغه د دوئ وشبهې ته چي دوئ علیه الصلوة والسلام ته وویل چي رئیت انساناً یولد من غیر اب په داسي الطف وجه ور زائل کړه فقال الله تعالی ان مثل عیسی کمثل آدم الآیة، یعنې عیسی که څه هم پلار نه درلودی مور خو یې درلوده، او د آدم خو نه مور وه نه پلار بلکې له خاورو څخه خدای پاک پیدا کړی چي دا موضوع نصاری هم مني، نو بیا ولي دوئ وایي چي رئیت انساناً آه.

بیا خدای جل جلاله ددوئ ټینګ والی پر خپل عقیده په باره کي د عیسی علیه السلام ولیدی بیا یې نو دوئ دعوت کړه ومباهله ته په ډېر الطف وجه د اعجاز القرآن، بیا چي خدای جل جلاله ددوئ انکار له مباهله څخه او راضي کېدل ددوئ په ورکولو د جزیه کما مر کل ذالک في بیان حال نصاری النجران، او چونکه د نصاری

انکار في الجملة نرم سو بقبول الجزية بيرته خدایﷻ په ارشاد ددوئ شروع وکړه په ډېره اساني سره او په عين حال کي ودوئ ته لوی الزام هم و نو دوئ ته يې دعوت ورکړی و داسي شي ته ای التوحيد چي پر هغه باندي عيسیؑ او انجيل او ټوله انبياء عليهم السلام او ټوله کتب الهيه متفق دي بقوله تعالی "تعالوا الی کلمة الآية" وروسته تر هغه چي دې ارشاد هم فائده ونه کړه، نو مناظره او ارشاد خدایﷻ قطع کړی او عليه الصلوة والسلامَ او مسلمانانو ته يې وويل "اشهد بانا مسلمون"

درویش وايي: چي دا وه د بيضاوي د مختصر بيان ژباړه په پښتو کي، نو حاسدان بايد سر په گرېبان د فکر کي ننباسي او له حسد څخه توبه وکاږي لکن هيهات.

فائده: هغه مکتوب چي عليه الصلوة والسلا و هرقل ته استولی و او وراندي يې يوه حصه تېره سوه په يوه بله برخه کي د هغه حديث داسي راغلي دي چي هر قل له ابو سفيان څخه په باره کي د رسول اللهﷺ ډېري پوښتني وکړې کما في صحيح البخاري نو هرقل وويل لو کنت عنده لقبلت قدميه، دا له دې سببه چي هرقل ته صدق د نبيﷺ معلوم سو من سواله عن ابی سفيان وجواباته من علاماته في الکتب القديمة ولکن خاف من ذهاب الرياسة، وروسته هرقل په جواب کي د مکتوب د عليه الصلوة والسلام داسي نوشته کړه انا نشهد انک نبي ولکنا لانستطيع الی نترک الدين القديم الذي اصطفاه الله لعيسیؑ، نو آنحضرتﷺ دده مکتوب ته تعجب وکړی او وه يې ويل لقد ثبت ملکهم الی يوم القيامة ابداً.

درویش وايي: چي په دې قول د عليه الصلوة والسلام معجزه باهره ده، ولي چي د نصاری وو له لاسه يکلخته سلطنت نه دی وتلی بلکي په ډېره کره د مځکي کي اوس هم قوي رياستونه لري، سنه ۱۴۲۶ هجري قمري.

دریش وايي: چي مثل د مکتوب د هرقل يو مکتوب د فارس بادشاه يعني خسرو پروېز کجکلا ته نوشته کړی و خسرو چي مکتوب د عليه الصلوة والسلام ووايه مکتوب يې ټوک ټوک کړی نو عليه الصلوة والسلام ته چي دا

حال ورسېدی داسي يې وويل اللهم مزقهم كل ممزق او دا يې زياته كړه چي قد خرق الله ملكهم ابداً.

درويش وايي: چي قصه د زوال د ملک د کسری او بيا عدم سلطنت د مجوسيانو فارسيانو الى يومنا هذا بل الى يوم القيامة چونكه ډېره اوږده قصه ده اُو په يو مناسب ځای کي ددې تفسير به راسي ان شاء الله تعالى هم معجزه ظاهره د عليه الصلوة والسلام ده كما لايخفى.

پوه سه: چي يوه ورځ په مجلس کي د نوشيروان درې کسان د پوهانو سره جمع سوه، نو ددوئ بحث ودې ځای ته را ورسېدی چي سخت ترين د سختۍ د ژوند څه شی دی نو حكيم رومي وويل هو الشيخوخة مع الفقر، او هندي پوهاند وويل هو المرض وعلة البدن مع كثرة الغموم، او بزرجمهر چي د نوشيروان وزير و هغه وويل هو قرب الاجل وسوء العمل، وروسته هغه نورو دوو حکيمانو په قول سره د بزر جمهر فتوى وركړه ازقنا الله واياكم حلاوة الطاعات الى يوم الممات وايدنا الله ﷻ بالعصمة عن سوء الاعمال الى وقت مجئ هاذم اللذات آمين، والى قول هؤلاء الحكماء قد اشار العارف الجامي

پیش کسری زخرمند حکیمان میرفت
سخن از سخت ترین موج درین لجه غم
آن یکی .گفت که بیماری و اندوه دراز
وآن دیگر گفت که ناداری وپیرستی بهم
سو یمین گفت که قرب اجل و سوء عمل
عاقبت رفت بترجیح سوم حکم حکم

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمَآ أُنزِلَتِ ٱلتَّوۡرَىٰةُ وَٱلۡإِنجِيلُ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٦٥﴾

پوه سه: چي ددې آيت شان نزول ابن اسحاق رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي بيان کړی دی، او مظهري دغه شان نزول دلته هم بيان کړی دی، او په دمخه آيت کي يې هم دغه شان نزول راوړی دی لکه درويش چي دمخه هم اشاره ورته وکړه

چي مناسب ځای ددې شان نزول وروسته یعنې دا اوسنی آیت دی، ابن عباس رضي الله عنه وایي چي نصاری د نجران چي مدینې منورې ته راغله د علیه الصلوة والسلام سره د بحث په باره کي د عیسی علیه السلام کمامر تفصیله، نو احبار د یهودیانو یعنې ملایان ددوئ هم مجلس ته ورغله، نو ملایانو د یهودیانو وویل چي ابراهیم یهودي و او موږ پر دین د هغه یو، او نصاری وو د نجران وویل ماکان ابراهیم الا نصرانیاً ونحن علی دینه، نو خدای پاک په رد کي د دواړو ډلو دا آیت نازل کړی، ترجمه: اې اهل کتابو خطاب دی ویهودیانو او نصاری وو دواړو ته، ولې تاسي خصومت او بحث کوئ د ابراهیم په دین کي، او نه دی نازل سوی تورات چي له نزول څخه د تورات یهودي دین منځ ته راغلی دی، او انجیل چي د نصرانیت دین د هغه له نزول څخه وروسته پیدا سوی دی، مګر نه وروسته تر ابراهیم علیه السلام یعنې ډېره زمانه وروسته چي د تاریخ په پاڼو کي وایي چي په منځ کي د ابراهیم او د موسی زرکاله تېر سوي وه، او په منځ کي د موسی او عیسی چي اخیر نبي و د اسرائیلو هم زر کاله فاصله وه، آیا تاسي دواړې ډلي عقل نه لرئ چي ابراهیم ته یا د یهودیت نسبت کوئ یا د نصرانیت.

فائده: اصل د "لم" لما و او ما استفهامیه ده او استفهام لپار د تعجب او انکار دی او سبب د حذف د الف د ما په دخول د حرف جر سره فرق دی په منځ کي د ما موصوله او استفهامي، کذا قال البحر البغدادي رحمه الله.

پوښتنه: یهودیان دعوه د محبت د موسی علیه السلام او د تورات کوي، آیا دا دعوه ددوئ حقیقت لري او که صرف د خولې خبري دي؟

ځواب: دوئ په حقیقت کي یعنې علماء د دوئ محبت د موسی او د تورات نه لري والا لقبلوا وصیة موسی والتوراة لکه عبد الله بن سلام رضي الله عنه چي ددوئ یو ستر حق بین عالم و د موسی او د تورات وصیت یې قبول کړی او پر علیه السلام یې ایمان راوړی حیث ورد في التوراة بلفظه ینابئ مقربخ الی وتسماعون الخ بلکې دوئ په حقیقت کي حب المال والجاه والجلال والریاسة کوي کما حکی الله تعالی عنهم اشتروا بآیاتي ثمناً قلیلاً.

پوښتنه: نصاری هم دعوی د محبت د عیسیٰ علیه السلام او د انجیل کوي آیا دا حقیقت لري؟

ځواب: لا! ولې که دوئ رشیتا محبان د عیسی او د انجیل وایی لآمنوا بمحمد ﷺ لانه تعالی حکی عن قول عیسی والانجیل ومبشراً نبي یاتي من بعدي اسمه احمد، بلکې ددوئ محبت اصلاً هم د جاه او جلال سره دی لکه مونږ چې دمخه حال د لوی اسقف د نصاری وو ابو حارثه بن علقمه بیان کړی چې خپل ورور کرز ته یې ووایه چې شاهان د روم زمونږ دېر عزت کوي الی اخیر او د نصاری د نجران د پتهو مشرو څخه هم صراحةً حب الجاه والجلال معلوم سو کمامر تفصیله.

درویش وایي: چې مناسبت د حقیقت محبت دا بتونه درته وړاندي کوم چې په هامش کي د مکتوبات شریف دفتر اول ص ۱۶ کي نوشته دي

روزی اعرابی نجدی بآواز خوش ودل کش این ابیات میسر آید.

کل صبح و کل اشرا قی — تبکی عیني بدمع مشتاقي
قد لثعت حیة الهوی کبد ي — فلا طبیب لها و لا راقي
الا الحبیب الذي شغفت به — فعنده رقیتي و تریا قي

چون آنحضرت ﷺ این ابیات بشنیدند محظوظ گشته وبتکرار آیات مذکوره أمر فرموده.

درویش وایي: چې دا قصه که څه هم په کتابو کي د احادیثو شریفه وو نه ده راغلي لکن امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره په خپل مکتوب کي داسي اشاره ورته کړې ده فلا طبیب لها ولاراقي، او هامش والا پوره قصه بیان کړې ده، او ټوله بیتونه یې راوړي دي، نو ځکه درویش بناءً علی حسن الظن بالمجدد قدس سره دا موضوع دلته درج کړه، والعلم عندالله.

تنبیه: حضرت المجدد الالف الثاني هغه مقبول شخصیت دی بین العرب والعجم او صاحب د شریعت او طریقت او حقیقت دی او عالم بالعلوم کلها من التفاسیر القرآنیة والآحادیث النبویة والفقه بل جمیع العلوم العربیة بل جمیع

المعقولات والمنقولات او صاحب الفصاحة والبلاغة دی في اللسان العربية واللغة الدرية، وکتابه المکتوبات الشریف ایضاً کتاب مقبول في جمیع الدول الاسلامیة لکن قل من یفهم مقاصد ذالک الکتاب ومار به، البته غیر مقلدین چي په نامه د اصحابو د ظواهر الحدیث یادیږي او سلفیان وغیرهم من الفرق المعلومة الحال و مجدد علیه الرحمة او وکتاب ته د مکتوبات په کږو سترګو بلا نور ورته ګوري، او خفت انګیز وېناوي ددوئ تر خوله وزي وهذا لایضر بکماله وکمال کتابه لمر خو هغه روښان لمر دی نو چي خفاش نه وي نو لمر ته څه تاوان دی.

حکمت: خدای ﷻ د درواغو د انکار او دښمنۍ دروازه پر څان نه ده تړلې حتی دښمنان د خدای ﷻ قدیماً وحدیثاً تر هر چا ډېر دي او هم دا دروازه یې پر مقربینو بندګانو خپل چي انبیاء کرام علی نبینا وعلیهم السلام دي هم نه ده تړلې حتی چي قرآن مبارک ددې شاهد دی، ثم الصحابة ﷡ کلاً او بعضاً تر دښمنۍ د خلګو لاندي دی، ثم التابعین رحمهم الله ثم وثم الی یومنا هذا ثم اولیاء الله تعالی من اولهم الی اخیرهم تر فشار د دښمنانو د خوا قرار لري، والی الله المشتکی من صنیع هؤلاء الاعداء.

پوښتنه: د عقائدو په کتابو کي وایي چي تحقیق مذهب په باره کي د ایمان دادی چي ایمان یوازي تصدیق قلبي دی، او اقرار په شرط لپاره د اجراء د احکامو د اسلام دی، او مشهوره مذهب دادی چي ایمان اقرار او تصدیق دواړه دي، لکن اقرار رکن غیر لازم دی ومآل المذهبین واحد في الحقیقة، نو پوښتنه داده چي د یهودیانو د ملایان خو پر نبوت د علیه الصلوة والسلام تصدیق و کما حکی الله تعالی عنهم یعرفونه کما یعرفون ابنائهم، او داغه رنګه د نصاری وو د نجران خو هم پر رسالت د علیه السلام تصدیق کامل و کما یظهر من قصصهم السابقة في هذا التفسیر، آیا دغه د یهودیانو د ملایانو تصدیق او د نصاری وو د ملایانو تصدیق به ودوئ ته فائده ونه کړي په ورځ د آخرت او که څرنګه؟

څواب: یا نه یې کوي ولي چي ایمان له "امن" څخه ماخوذ دی یعني خدای

او رسول دده له تکذیب څخه بېغمه کوي یعنې اختیاري شی دی، او په ملایانو کې د یهودیانو او د نصاری وو دا شی نه و، البته په دوئ کې معرفت اضطراري و، هغه معرفت د نجات لپاره کافي نه دی ولاجل هذا قال الله تعالی في حق علماء الیهود یعرفونه کما یعرفون ابنائهم والفرق دقیق فتامل فیه.

هَاَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾

پوه سه: چې کلمه د "ها" حرف تنبیه ده، او "انتم" مبتداء ده او "هؤلاء" یې خبر دی او "حاججتم" جمله مستانفه ده چې تنبیه ده پر کمال غفلت د دوئ، وترجمة الجملة الاولی تاسي دغسي بې عقلان خلگ یاست چې ستاسي د بې عقلی بیان دادی چې تاسي خصومت کوئ په هغه شي کي چې تاسي پر هغه شي علم لرئ من التوارة والانجیل ومن نبوة محمد ﷺ نو تاسي ولي خصومت کوئ په هغه شي کي چې تاسي پر هغه علم نه لرئ من دین ابراهیم، ولي د دین د ابراهیم ذکر نه په تورات کي سته او نه په انجیل کي، او خدای خبر دی په هر شي خصوصاً په دین د ابراهیم او تاسي نه یاست خبر، والمفعول محذوف، او د خدای پاک معلومات په باره کي د ابراهیم او دده دین دادی.

مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۶۷﴾

نه و ابراهیم یهودي المذهب او نه نصراني المذهب، لکن ابراهیم حنیفاً و یعنې مائل و له مذاهبو باطله وو څخه او د عقائدو زاغه وو څخه لکه تاسي یهود چې په هغو باطلو عقائدو کي مبتلاء یاست چې عزیر ابن الله، او یا دا چې لن یدخل الجنة الا من هوداً، او یا نصاری چې مبتلاء دي چې عیسی ابن الله دی، او یا دا چې لن یدخل الجنة الا من کان نصاری، او بعض مفسرین وایي چې د حنیف معنا دا ده چې مائل په لمانځه کي وکعبې ته وي، او د مسلم معنا دا ده چې متابعت یې کاوه د هغو شیانو چې خدای به امر کړی و، او

متابعت د خواهشاتو نفسیه وو یې نه کاوه لکه تاسي یهود او نصاری چي لپاره د حب الریاسة او جمع المال والمنال کوي، او د نبي امي چي علیه الصلوة والسلام دی متابعت نه کوي او ایمان نه پر راړي مع انکم تجدونه مکتوبا في التوارة والانجیل، او په عین حال کي تاسي مشرکان هم یاست، ولي چي عزیر ابنُ الله بولئ او عیسی ابن الله بولئ، نو داسي څرنګه دا دعوې کوئ چي موږ پر دین د ابراهیم یو، او نه و ابراهیم له مشرکانو څخه یعنې که څخه هم مشرکان د مکې وایي چي موږ پر دین ذ ابراهیم یو، او بعض مفسران وایي چي وماکان من المشرکین تعریض دی پر یهودو او نصاری باندي یعنې تاسي خو مشرکین یاست کمامر آنفاً سبب شرکهم بعزیر وعیسی ع

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

په تحقیق سره اقرب او نژدې د خلګو و ابراهیم ته مشتق من الولي بمعنی القرب، هر آینه هغه کسان دي چي دده متابعت به یې کاوه یعنې د دین دده په هغه زمانه یا وروسته تر زمانې دده بالاخلاص والاحسان، او بل دغه نبي دی یعنې محمد ﷺ، او هغه کسان دي چي یې پر دغه نبي ایمان راوړی وي، ولي چي مؤمنان په اکثرو شرائع وو کي د ابراهیم سره شریکان دي کالتوحید في اصول الدین او اضحیه، او ختنه، او صلوة الی الکعبة، والحج والعمرة، او خدای ﷻ قریب او دوست دی د مؤمنانو.

فائده سنیه: وقصة عجیبة ومعجزة باهرة، بغوي رح وایي چي کلبي رح د ابي صالح رح او هغه د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي حضرت جُعفر بن ابي طالب سره د نورو ملګرو اصحابو رضی الله عنهم د علیه الصلوة والسلام چي حبشې ته یې هجرت کړی و، او بیا علیه الصلوة والسلام ومدینې ته هجرت وکړی او واقعه د بدر پېښه سوه یعنې چي اویا سرکرده د قریشو د مکې پکښي ووژل سول، نو قریشو په دار الندوة یعنې چي ددوئ د قومي مشورې سرای و سره جمع سول چي موږ باید خپل کسات د مړو د هغو مسلمانانو څخه واخلو چي په حبشه کي

ژوند کوي، یعنې جعفر او ملګري اصحاب د نبي، نو اخیر دوئ فیصله پر دې وکړه چي یو قومي پنډ به سره جمع کړو او په هغو روپو به هدایا را نیسو او نجاشي ته به یې ور واستوو او دا پیغام به ورواستوو چي ستا په مملکت کي چي کوم مسلمانان دي موږ ته یې په لاس راکړه، او ددې کار لپاره یې دوه سنجیده کسان مقرر کړه چي د یوه نوم عمرو بن العاص او د بل نوم عمارة بن ابي معیط و، او تحفې او هدایا یې د نجاشي لپاره په لاس ورکړې، نو دا دوه کسان په کښتۍ کي سپاره سوه مخ د حبشې پر خوا او حبشې ته ورسېدل او د نجاشي په دربار کي یې اجازه واخستل څرنګه چي دوئ نجاشي ولیدی نو سجده یې ورته وکړه، او دوئ ورته وویل چي زموږ قوم یعنې قریش ستا خیر خواه دي، او ستا د سلامتیا محبان دي، او دوئ یعنې قوم زموږ ددې لپاره تاته راواستولو چي تا وبېره و له دغو کسانو څخه چي چي له مکې څخه ستا وملک ته راغلي دي، وي دغه کسان د دوئ په خوله قوم یعنې خپلوان د یوه کذاب سړي دي چي په موږ کي پیدا سو او دعوه د نبوت یې وکړه، او دده متابعت نه دی کړی مګر زموږ د قوم بې عقلانو، نو موږ پر دوئ مځکه د مکې تنګه کړه او دوئ مو و یوې شېلې ته وشړل چي د مکې د ښار د باندي واقع ده نه څوک دوئ ته ورتلای سي او نه څوک له دوئ څخه د هغې شېلې څخه را وتلای سي او دوئ په شعب کي د لوږي او د تندي ډېر پکښې مړه سوه.

درویش وایي: چي دا خبره یې درواغ په ګډ کړه، خیر چي سختيَ پر ډېره سوه نو یې خپل د اکا زوی سره د څو کسو ستا مملکت ته راواستول چي پر تا باندي ستا د نصرانیت دین فاسد کړي او یا دوئ شاهي ستا د لاسه وباسي او رعایت درته باغي کړي، نو له دې کسانو څخه ته وبېرېږه او موږ ته یې په لاس راکړه، موږ دي ځندي خلاصوو او موږ یې دستي وژنو او تا ددې فتنې څخه خلاصوو، دوئ ورته وویل چي علامه ددوئ داده چي ستا سره محبت نه لري دوئ چي ستا دربار ته راسي تاته سجده نه کوي او تاته داسي سلام نه اچوي لکه نور کسان بغضاً لدینک وسنتک، نو نجاشي په جعفر او ملګرو پسي

عسکر واستول، نو جعفر چي دروازې ته د دربار د نجاشي راغلی نو نعره یې وکړه او وه یې ویل یستاذن علیک حزب الله، نو نجاشي وعسکرو ته وویل چي دغه صائح ته ووایه چي ته بیا هغه نعره وکړه جعفرﷺ بیا خپله نعره تکرار کړه، نو نجاشي وویل فلیدخلوا باذن الله وذمته نو عمرو بن العاص وخپل ملگري ته وکُتل او وه یې ویل الا تسمع کیف یرطنون یعنې خبري کوي د حزب الله په نامه او نجاشي ودوئ ته څه نه وویل نو دوئ دوه ډېر غمجن سوه یعنې چي نجاشي زموږ وخبري ته هیڅ اهمیت ورنه کړی، نو عمرو بن العاص بیا واری پیدا کړی او نجاشي ته یې وویل چي ته نه وینې دا داسي متکبر خلگ دي تاته یې سجده ونه کړه، نو نجاشي ودوئ ته وویل مامنعکم ان تسجدوني، او تاسي وماته هغه تحیه ونه کړه چي د افاقو څخه چي ماته خلگ راسي ماته هغه تحیه کوي وغرضه السجدة، جعفرﷺ ورته وویل چي موږ هغه چاته سجده کوو چي ته یې پیدا کړی یې او تاته یې سلطنت درکړی دی یعنې اللهﷻ، جعفر ورته زیاته کړه چي موږ دا تحیه یعنې سجده هغه وخت کوله چي موږ د بتانو عبادت کاوه، نو بیا په موږ خدایﷻ نبي صادق راواستوی وامرنا بالتحیة التي رضبها الله چي السلام علیکم چي هغه تحیه د اهل الجنة ده، نو نجاشي پوه سو چي دا خبره خو یې حق وکړه وانه في التوراة والانجیل، بیا نجاشي ورته وویل چي کوم سړی و په تاسي کي چي دا نعره یې وکړه یستاذن علیک حزب الله، جعفرﷺ ورته وویل زه وم، نجاشي ورته وویل جي خبري نوري وکړه جعفرﷺ ورته وویل چي یو بادشاه یې له بادشاهانو څخه د مځکي او ستا په دربار کي ډېري خبري مناسبي نه دي او نه ظلم، جعفرﷺ ورته وویل زموږ خبره به پر داغه ځای بس کړو، ته ددغو دوو کسانو یعنې په طور د هشت تاته راغلي له مکې څخه یعنې عمرو بن العاص او عمارة بن ابي محیط نو یو له دوئ دي خبري وکړي او هغه بل دي پټه خوله کښېني، نو زموږ او دده خبري به ته واورې، فقال عمرو بن العاص وجعفرته چي ته خبره وکړه نو جعفرﷺ ونجاشي ته وویل چي ددې دوو کسو څخه پوښتنه وکړه چي موږ مریان یو او که حر، نو عمرو ورته وویل احرار

یاست او کرام خلګ یاست، قال النجاشي نجودتم من العبودیة، بیا جعفرﷺ نجاشي ته وویل چي ته له دوئ څخه پوښتنه وکړه چي موږ ددوئ وینځ ناحقه توی کړي دي چي دوئ زموږ قصاص واخلي، عمرو ورته وویل لا ولاقطرةً، جعفرﷺ ونجاشي ته وویل چي له دوئ څخه پوښتنه وکړه چي موږ یعنې د حبشې مهاجرو د خلګو مالونه ناحقه اخستي دي فعلینا قضائه، نجاشي ورته وویل که یې قنطار در څخه اخستي وي یعنې ښخي ډېر مال زه یې درکوم، عمرو بن العاص وویل لا ولا قراطاً یعنې سدس الدرهم یې زموږ نه دی اخستی، نو نجاشي ورته وویل چي تاسي له دوئ څخه څه شی غواړئ عمرو بن العاص ورته وویل چي موږ او دوئ پر یوه دین و چي زموږ د اباء او اجداد دین و یعنې بت پرستي، نو دوئ هغه دین پرېښوی او متابعت د بل دین یې شروع کړی، یعنې التوحید الذي بعث الله محمداًﷺ به، نو موږ مکې والو را استه ولي یو چي ته موږ ته دوئ په لاس راکړه، نو نجاشي جعفرﷺ ته وویل چي هغه دین چي تاسي پر هغه واست او تاسي یې متابعت کاوه هغه څرنګه دین و او رشتیا به راته وایې اوسنی دین څرنګه دین دی، نو جعفرﷺ ورته وویل چي زموږ پخوانی دین د شیطان دین و و موږ خدایﷻ ته شریکان په عبادت کي نیول او د ډبرو عبادت به مو کاوه او هر چه اوسنی دین دی هغه دین د اسلام دی موږ ته له جانبه څخه د خدایﷻ پر رسول باندي یعنې محمداًﷺ او موږ ته کتاب راغلی دی لکه کتاب د ابن مریم یعنې انجیل موافقاً له، یعنې في اصول الدین، ثم قال له النجاشي تکلمت بامر عظیم، نو نجاشي ناقوس چي نصاری یې په وخت کي د ضرورت وهي وه یې واهه نو دده په دربار کي چي وه هر قسیس او راهب یعنې هر عالم او صوفي د دین عیسوي ورته راجمع سول، نو چي ټول دده حضور ته راغله نو نجاشي ودوئ ته داسي وویل چي قسم درکوم تاسي په هغه خدایﷻ چي انجیل یې پر عیسیﷺ نازل کړی دی چي تاسي ته په منځ کي د عیسیﷺ او د ورځي د قیامت بل نبي مرسل درمعلوم دی، قالوا یعنې بالاتفاق اللهم نعم، او دوئ وویل چي موږ ته په انجیل کي عیسی زېری د

بل نبي راکړی دی یعنې چي نوم یې احمد دی، او عیسی علیه السلام دا هم ویلي دي
چي من آمن فقد امن بي ومن کفر به فقد کفربي، نو نجاشي وجعفر رضی الله عنه ته وویل
چي داستاسي نبي تاسي په څه شي امر کوي، او له څه شي مو منع کوي، جعفر
ورته وویل چي موږ ته کتاب د خدای جل جلاله وايي او موږ امر کوي په معروف سره
او نهي کوي مو له منکراتو څخه ویامرنا بحسن الجوار وصلة الرحم وبر
الیتامی ویامرنا بان نعبدالله وحده لاشریک له نو نجاشي ورته وویل چي ته
ماته قرائت وکړه د هغو آیتو چي ستاسي نبي یې وتاسي ته قرائت کوي، نو
جعفر رضی الله عنه سورة العنکبوت ورته تلاوت کړی او بیا یې سورة الروم ورته ووایه، نو
د نجاشي له سترګو څخه اوښکي وبهېدلې، او ټولو حاضرینو د نجاشي په
شمول جعفر رضی الله عنه ته وویل زدنا یا جفعر من هذا الحدیث الطیب فقرء علیهم سورة
الکهف، فاراد عمر بن العاص چي نجاشي جفعر ته په غصه کړي نو ده وویل
چي دوئ یعنې مسلمانان او ددوئ نبي وعیسی او مورته دده ښکنځل کوي، نو
نجاشي جفعر رضی الله عنه ته وویل چي تاسي د عیسی او دده د مور په باره کي څه
عقیده لرئ، نو جفعر رضی الله عنه دوئ ته سورة مریم ووایه نو چي ذکر د مریم او عیسی
راغلی، نو نجاشي لوی آه وکړی او سترګي یې له اوښکو څخه دونده کوچنی
سوې لکه څوک چي خاشه له سترګو څخه دده کاږي او نجاشي وویل ما زاد
المیسح علی مایقولون، او بیا نجاشي مخ را واړوی او ورته وه یې ویل فانتم
سیوم بارضي د سیوم ترجمه انتم آمنون زما په مځکه کي، بیا نجاشي ورته
وویل ابشروا ولاتخافوا فلادهورة الیوم علی حزب ابراهیم یعنې لاضیاع علیکم
بلکې زه مو حفاظت کوم، نو بیا عمرو بن العاص وویل یا نجاشي من حزب
ابراهیم؟ نجاشي ورته وویل هؤلاء القوم وصاحبهم الذي جاوٴا من عنده یعني
النبي صلی الله علیه وسلم، وروسته چي عمرو بن العاص چي هغه تحفه له ځانه سره راوړې وه
نجاشي ته یې پېش کړه نجاشي ور رد کړه، او ورته وه یې ویل چي دا ستاسي
هدیه رشوت دی وماته زه یې نه کوم، ولي چي خدای جل جلاله وماته سلطنت راکړی
دی او زما څخه یې رشوت نه دی اخستی، فانصرف عمرو بن العاص او دده

ملګری خائبین مکې ته ولاړه، او جعفرﷺ وايي فانصرفنا فکنا في خير دار واکرم جوار يعنې في ارض الحبشة جفعرﷺ وايي وانزل الله تعالی في ذالک اليوم علی رسولهﷺ في خصومتي في ابراهيم، او عليه الصلوة والسلام په مدينه کې و، قول اللهﷻ ان اولی الناس بابراهيم الآية"

درويش وايي: چې قصه د نجاشي اوس هم ډېره پاته ده ان شاء الله تعالی په يو مناسب ځای کې ددې تفسير به راسي، قال الله تعالی

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ

مفسرين وايي چې دا آيت په شان کې د معاذ بن جبل او د حذيفه بن اليمان او عماره بن ياسرﷺ نازل سوی دی چې دوئ ته بلنه ورکړه يهوديانو وخپل دين ته ومعنی الآية تمنی او اميد لري اهل کتاب يعنې اليهود.

لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ

چې تاسې ګمراهان کړي له خپل دين څخه او تاسي رد کړي وکفر ته.

پوه سه: چې کلمه د "لو" يا په معنا د "ان" مصدري ده چې په معنا کې عمل کوي او په لفظ کې يې نه کوي، او په محل کې د نصب ده په ودت سره، او يا لو لپاره د تمنی د بيان دی د وداد د دوئ.

وَمَا يُضِلُّوْنَ إِلَّآ أَنْفُسَهُمْ

او دوئ نه ګمراهان کوي مګر خپل ځانونه، يعنې وبال د اضلال د دوئ راجع وي ودوئ ته، نو دوئ لره دوه عذابه دي يو د ضلال خپل او بل کوشش کول له اضلال کې ستاسي او مسلمانان محفوظه دي له شر څخه ددوئ يحفظ الله تعالی جل سلطانه.

وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۶۹﴾

او دوئ په دې نه پوهېږي چې په دې اضلال کې زموږ پخپل تاوان دی.

پوه سه: چې خدایﷻ دوئ داسي کړه چې حواس يې هم کار نه کوي، ولي چې دا الحاق د ضرر ودوئ ته لکه مخسوس بالحس الظاهر دی ولذالک قال

وما يشعرون يعني داسي يې نه وويل ولا يعلمون.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمۡ تَشۡهَدُونَ ۝٧٠

اى اهل كتابو، اي اليهود والنصارى ولي تاسي كفر كوئ په آيات د خداى يعنې چي په تورات او انجيل كي موجود دي چي هغه آيتونه دال دي پر صدق د نبي ﷺ په دعوى كي د نبوت، خو فاعل الرياسة وحرصاً على الاموال، او سره ددې چي تاسي شاهدي اداء كوئ يعنې اقرار كوئ پخپل منځ كي په پټه چي دغه نبي برحق دى او نعت دده په تورات او انجيل كي سته، او دا هم احتمال سته چي شهادت دي په معنى د علم وي يعنې انتم تعلمون صدقه بالمعجزات الباهرات.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُونَ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٧١

اى اهل كتابو ولعل المراد منه اليهود خاصةً لانهم فعلوا ذالک تاسي ولي ګډوئ الحق يعنې هغه آيتونه د تورات چي په شان كي د نبي ﷺ نازل سوى دى په باطل سره چي تاسي يې په خپلو لاسو ليكئ تحريفاً لنعوته ﷺ او تاسي پټوئ حق چي نازل في التوراة دى او تاسي په دغه پوهېږئ يعنې قصداً يې كوئ وانما قال ذالک لان الجاهل قد يعذر ولذلک ورد في الحديث الصحيح النبوي للجاهل ويل وللعالم سبعين ويل.

وَقَالَت طَّآئِفَةٞ مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجۡهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكۡفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٧٢

او وويل يوې ډلي د اهل كتابو يعنې اليهود په پخپل منځ كي چي ايمان راوړئ يعنې اظهر والايمان باللسان لاجل الخداع پر هغه قرآن باندي چي نازل سوى دى پر هغو كسانو چي ايمان يې راوړى يعنون المسلمين په اول كي د ورځي او كافران سي په هغه قرآن سره په اخير كي د ورځي نو شايد مؤمنان به هم رجوع وكړي له خپل دين څخه او يا به شک ور ولوېږي پخپل دين كي په دې

گمان چي دا خو اهل کتاب وه او ایمان يې هم راوړی په اول د ورځي او په اخير د ورځي بيرته کافران سوه نو لکه دغه اهل کتابو زموږ په دين کي څه نقصان وليدی، ځکه بيرته کافران سوه، حسن بصري رحمه الله په روايت د بغوي رحمه الله وايي چي دولس کسانو د خيبر د يهوديانو ملايانو پر دې خبره اتفاق کړی و او هغه سي يې هم وکړه، او مجاهد، مقاتل او کلبي رح وايي چي څه وخت چي قبله د بيت المقدس څخه وکعبې شريفې ته واوښتله پر يهوديانو ډېره سخته پرېوتل، نو يې داسي اتفاق وکړی يعنې کعب بن الاشرف او ملګرو دده چي راځئ په اول کي د ورځي به موږ ايان راوړو پر قبلې د کعبې او لمونځونه به هم وکعبې ته وکړو او په اخير د ورځي به بيرته خپل بيت المقدس ته رجوع وکړو.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ ط

دا جمله عطف ده پر آمنوا بالذي آه باندي.

پوه سه: چي بعض مفسيرين ددې آيت معنا داسي کوي چي تاسي ايمان مه راوړئ په موافقت د زړه مګر وهغه چاته چي ستاسي ددين متابعت کوي، او بعض مفسرين وايي چي دا جمله بيان ده د کفروا اخره، او په هر حال الا لمن استثناء مفرغ ده ای لاتصدقوا لاحد الا لمن آه.

قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ لا

او ته ووايه اې محمد ﷺ وکفارو ته چي په تحقيق هدايت د خدای ﷻ دی يهدي من يشاء الی الايمان ويثبته عليه، نو اې کافرانو حيله او مکر تاسي ته فائده نه لري او مسلمانانو ته ضرر نه رسوي، قال عز من قائل يريدون ليطفئوا نورالله بافواههم والله متم نوره الآية.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ

قال صاحب روح البيان علة بتقدير اللام لفعل محذوف ای قلتم ذالک القول دبرتم ذالک الکيد لاجل ان يعطی احد يعنې محمد ﷺ والمؤمنون مثل ما اعطيتم من الکتاب ای التوار والعلم لالشئ اخر ای الدين يعنې مابکم من

الحسد صار داعياً لكم الى ماقلتم وكدتم ومكرتم مامر من قولكم ومكركم، او مظهري په مختصره توگه دغه مطلب بیان کړی دی حیث قال متعلق بمحذوف يعني مكرتم ذالک المکر حسداً.

أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ

پوه سه: چي دا فعل عطف دی یوتي باندي منصوب بان او ضمیر مرفوع په يحاجوكم کي راجع دی واحد ته.

سوال: احد خو مفرد دی او ضمیر د يحاجوكم خو جمع او ضمیر د "يحاجوكم" خو جمع دی نو څرنگه به وهغه ته راجع سي؟

ځواب: هو لفظ د احد خو مفرد دی لکن په معنا کي جمع دی، لوقوعه في سياق النفي والمعنى او مكرتم لان يغلبكم احد، او مراد د عندربكم څخه دادی چي په ورځ د قیامت په حضور د رب العزت او پر تاسي به غالبه سي الن من اتاه الوحي والكتاب وهم المؤمنون لابد ان يحاج مخالفيه وهم انتم اليهود ويغلبوا عليكم په دې معنا چي تاسي خو اهل العلم او کتاب واست نو ولي مو ایمان پر محمد ﷺ نه راوړي وهو مكتوب عندكم في التوراة، فلامحالة فيغلب المؤمنين عليكم بالحجة في يوم القيامة.

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

ته ورته ووایه ودوئ ته چي فضل یعني اعطاء العلم والكتاب والهدى والنبوة په قدرت کي د خدای دی هغه چاته يې ورکوي چي اراده يې سي او خدای فراخه دی یعنې فضله، او خبر دی په احوالو د عبادو او په استعداتو د خلگو، نو څکه نبوت وخپل لوی مستعد او اهل بنده محمد ﷺ ته يې ورکړی او مؤمنانو يې په هدی او متابعت د هغه په نصیب کړه وفضل الله لايمنع عن احد بمكر الحاسد وكيده في رد ذالک الفضل منه.

درویش وايي: چي په دې آیتو کي اشاره ودې ته ده چي حسد که څه هم په جبلت کي د انسان موجود دی لکن خاص په هغه عالم پوري دی چي علم ددې

لپاره زده کوي چي فخر وکړي په علم سره پر علماؤ باندي او علم یې وسیله گرځولې وي وجمع ته د مال وحصول ته د جاه او جلال او قبول عند ارباب الدنیا نو داسي عالم حسد کوي پر هغه عالم چي خدای ﷻ و هغه ته علم ورکړی وي او هغه نشر کوي په مسلمانانو کي تقریراً وتحریراً محضاً لرضائه تعالٰی ولافائدة اخوته المؤمنین، او حسد د احبارو د یهودو له علیه السلام سره ددغې قبیلې شخه و حافیاً اسفی علی حال عالم علماء امة محمد ﷺ لیشارک في الحسد علی غیره، من العلماء احبار الیهود اللهم احفظنا من امثال هذه المشارکة لاحبار الیهود لتحصیل النقود.

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۷۴﴾

او خاصوي په رحمت سره خدای ﷻ، چي مراد دلته ځندي نبوت دی هغه ثوک چي اراده یې ورته وسي، او خدای د فضل څښتن دی، بیت

نقصان زقابل است وگرنه علی الدوام
فیض سعادتش بهمه کس برابر هست

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

او بعض له اهل کتابو شخه یعنې عبدالله بن سلام ﷺ وامثاله.

مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

داسي کسان دي که ته دوئ امین وگرځوې پر یو مال کثیر باندي یا په طور د امانت کما هو ظاهر لفظ القرآن والشان نزول ایضاً علیه ویقاس علیه القرض وسائر الدیون والعاریات، تاته هغه امانت اداء کوي په سبب د خپلې دینداری او ایمان او تقوی، چنانچه په حدیث شریف کي د ابن عباس ﷺ شخه روایت دی چي یو سړي وعبدالله بن سلام ﷺ ته یو زر او دوه سوه اوقیې سره زر ایښي وه په طور د امانت چي یوه وقیه څلوېښت درهمه اندازه ده، نو عند المطالبة عبدالله بن سلام ﷺ هغه ټولې اوقیې ورکړې.

وَمِنۡهُم مَّنۡ إِنۡ تَأۡمَنۡهُ بِدِينَارٖ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيۡكَ

او بعض له اهل کتابو څخه لکه کعب بن الاشرف او نحاس بن عاذور او غيرهما من کفار اليهود سته، که ته دوی امين وګرځوې پر يوه دينار چي يو لږ شی دی، نو هغه يې وتاته نه اداء کوي عند المطالبة، بغوي رحمه الله وايي چي يو سړي له قريشو څخه نحاس بن عاذور ته يو دينار امانت ايښی و نو نحاس بن عاذور عند المطالبة ورته منکر سو.

إِلَّا مَا دُمۡتَ عَلَيۡهِ قَآئِمٗاۗ

مګر نه که ته همېشه وده ته ولاړ وې. يعنې ډېره سختي ورسره کوې په مطالبه کي د خپل دينار او بېروې يې هم چي حکامو ته دي بيايم او جنګ درسره کوي

پوه سه: چي ابن عباس رضي الله عنه د قائماً معنا په ملحاً سره کړې ده، يعنې په ډېري الحاح او ستختی سره دي مطالبه د خپل دينار ځندي کوله او د بېرې خبره دي هم ورته کوله چي حکماؤ ته دي بيايم که يې را نه کړې.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَالُواْ لَيۡسَ عَلَيۡنَا فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ سَبِيلٞ

دا عدم اداء او نه ورکړه د يهوديانو امانت د خلګو په دې سبب دی چي دوئ يعنې اليهود به ويل چي نسته پر موږ باندي په خوړلو د اموالو د امیین يعنې چي اهل کتاب نه وي لار د مواخذة في الآخرة، او دوئ به ويل چي مالونه د عربو موږ ته حلال دي لانهم ليسوا على ديننا ولاحرمة علينا في کتابنا، او دوئ روا باله ظلم پر هغه چا چي ددوئ په دين کي داخل نه وي.

وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ۝٧٥

او دوئ پر خدای جل جلاله درواغ وايي چي خدای موږ ته خوراک د اموالو د عربو روا کړی او دا ظلم نه دی، او دوئ علم لري چي خدای جل جلاله په تورات کي د هيڅ چا د اموالو خوړل ظلماً نه دي راوړي، نو نسبت وخدای جل جلاله ته کول درواغ دي.

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٧٦﴾

پوه سه: چي "بلی" جواب دی د نفي یعنې لیس علینا، نو چونکه نفي د نفي اثبات دی، نو معنا داده چي هو پر تاسي لار د مواخذة په خوړلو کي د اموالو د عربو سته که څه هم ستاسي په دین کي نوي داخل لکه مسلمانان د عربو چي اتباع النبي ﷺ دي.

پوه سه: چي قانون الهي اسلامي دادی چي په ایمان او یا په عقد ذمه مال د سړي محفوظ دی او خوراک یې حرام دی.

درویش وایي: چي په حدیث نبوي کي چي روایت یې ابو موسی الاشعري کړی دی او بخاري او مسلم دواړو رواړی دی راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل چي زه امر سوی یم یعنې د خدای ﷻ له خوا په دې سره چي زه به جنګ کوم د خلګو سره یعنې د کافرانو سره تر هغه وخته پوري چي دوئ شهدي اداء کوي چي لا اله الا الله او په دې سره چي محمد رسول الله، ویقیموا الصلوة ویؤتوا الزکوة، نو چي دوئ داسي وکړي نو زما څخه وینې ددوئ او مالونه ددوئ محفوظ دي الا بحق الاسلام، لکه وینه د قاتل تویول قصاصاً، او یا مال اخستل په زکوة کي وغیرها، وحسابهم علی الله، او حساب یې پر خدای ﷻ دی یعنې چي وفا وکړي پخپله وعده سره.

پوه سه: چي ضمیر مجرور راجع دی ومن ته نو یې معنا داده چي هغه دوئ د رب المال سره کړې وه په اداء کي د امانت، او یا راجع دی وخدای ﷻ ته نو معنا د آیت داده چي وفاء وکړي په وعده چي خدای ﷻ له دوئ څخه اخستې وه په تورات کي من الایمان بجمیع الانبیاء علیهم السلام خصوصاً بمحمد ﷺ والقرآن، واداء الامانات الی اربابها، او دوئ ځان وساتي له کفر او خیانت څخه نو په تحقیق سره د خدای ﷻ خوښ دي تقوی داره خلګ.

فائده: پوه سه چي المتقین وضع د اسم ظاهر ده په ځای کي د ضمیر یعنې "یحبهم" ولي چي ان الله یحب المتقین جواب دی د من شرطي یا خبر دی د من

موصوله، نو په جواب کي يا په خبر کي خو ضمير ومن شرطي يا موصوله ته غواړي، نو اعرابي حق به داسي وايي فان الله يحبهم او ضمير د هم به راجع و من ته واى باعتبار معناه لان الفظه مفرد، نو حکمت الهي څه دى چي اسم ظاهر يې په ځاى کي د مضمر راوړى؟

ځواب: حکمت دادى چي تقوى من الله مرکز دى د ټولو امور دينه وو، او تقوى عامه ده تر وفاء بالعهد او اداء ته د ټولو واجباتو او ترک ته د ټولو واجباتو او ترک ته د ټولو منهياتو ولذالک العموم ناب التقوى مناب الضمير الراجع الى من، هذا ما اتفقت عليه کلمة المفسرين رح.

فائده: جمله د من اوفى آه جمله مستانفه ده او تاکيد د هغې جملې چي بلى په ځاى کي واقع و کمامر فى اول تفسير يذه الآية.

پوه سه: چي په دې آيت اشاره ده وتعظيم ته د حال د وفاء بالعهد، ولي چي ټوله طاعات قصر پر دوو شيانو دي التعظيم لامر الله والشفقة على خلق الله والوفاء بالعهد مشتمل عليها معاً ولي وفاء بالعهد مع الناس شفقت دى على خلق الله، ولما امر الله به کان الوفاء المذکور تعظيماً لامر الله ﷻ وفي الحديث الصحيح الذي رواه عبدالله بن عمر ﷺ ان النبي ﷺ قال اربع من کن فيه (څلور خويه که په چا کي و) کان منافقاً خالصتاً (او که په چا کي يو خوى و له دغو څلورو خيو څخه نو په سړي کي يو خوى د نفاق سته تر هغه پوري چي هغه خوى پرېږدي) اذا اوتمن خان (چي څوک به امين وبولي خيانت کړي) واذا حدث کذب (او چي خبري کوي درواغ وايي) واذا عاهد غدر (او چي له چا سره قرار وکړي غدر او چم کوي يعنې وفابالعهد نه کوي) واذا خاصم فجر (او د چا سره چي يې خصومت او جنګ سي پوچ ښکنځل کوي) الحديث الى ههنا متفق عليه للبخاري ومسلمؒ.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

بخاري او مسلم د ابي واهل عن عبدالله ﷺ څخه داسي روايت کړى دى چي

علیه الصلوة السلام وویل من حلف علی یمین صبر (که چا قسم واخستی پر یو محلوف علیه چي جانب مقابل وهغه ته صبر کړی و) یقطع بها مال امرء مسلم (چي ده په هغه یمین سره قطع کوي یعنې وګټي مال د یو سړي چي مسلمان وي چونکه یمین موئث سماعي دی نو ځکه ضمیر د "بها" ورته راجع سو، لقي الله وهو علیه غضبان (هغه به ملاقي سي د خدای ﷻ سره یعنې په ورځ د قیامت او خدای ﷻ به ورته په غضب سي) نو خدای ﷻ لپاره د تصدیق د قول د رسول الله ﷺ دا آیت نازل کړی، یعني ان الذین الآیة، راوي وایي چي عبدالله بن مسعود ﷺ کنیت و، خلګو ورته ویل چي داسي او داسي، یعنې د عبدالله د حدیث مضمون یې ورته بیان کړی، کمامر، نو اشعث ﷺ ویلي دي في نزلت دا آیت زما په باره کي نازل سوی دی، کانت لي بیر في ارض ابن عم لي (چي یو ځای جوړ کړی و په مځکه کي د زوی د اکا زما یعنې د اکا زوی مي منکر سو چي دا ځای ستا نه دی فآتیت رسول الله ﷺ (نو زه ورغلم وعلیه الصلوة والسلام ته یعنې موضوع د ځان او او انکار د ابن العم مي ورته بیان کړی) نو علیه الصلوة السلام وویل بینتک او یمینه (یعنې یا به ته شاهدان راولې پر دې دعوی ستا چي ځاه زما دی او که شاهدان نه وي نو ده ته به قسم ورکوې یعنې لکه چي قانون د شرعي شریفي دی لکه په بل حدیث مشهور کي چي راغلي دي البینة للمدعي والیمین علی من انکر، نو اشعث وایي چي ما رسول الله ﷺ ته وویل اذا یحلف علیها، مطلب یې دا وو چي زه خو شاهدان نه لرم نو چي قسم وده ته سي دی خو قسم اخلي یعنې په قسم ناحقه سره پوراه نه کوي، نو رسول الله ﷺ وویل من حلف علی یمین صبراً وهو فیها فاجر، یعنې کاذب یقتطع بها مال امرء مسلم لقی الله تعالی یوم القیامة وهو علیه غضبان، هذ روایة البغوي بسنده عن البخاري، او صاحب د روح البیان وایي ان الذین یشترون ای یستبدلون، یعنې شراء پر خپل معنا یې حقیقي نه ده بلکې په معنا د استبدال یعنې الاخذ ده بعهدالله ای بدل ما عاهدوا الله علیه من الایمان بالرسول ﷺ والوفاء بالامانات وایمانهم او په قسمو خپلو من قولهم لنؤمنن به

ای بالرسول ولننصرنه او مونږ به کومک هم ورسره کوو، ثمنا قلیلاً چي اموال د دنیا دي ولي چي حطام الدنیا چي د یهودیانو ملایانو له خلګو څخه اخستله که څه هم ډېر شیان وه لکن هغه قلیل دي نسبت وهغه ته چي ددوئ له لاسه ووتل من نعیم الجنة، اولئک، دغه کسان چي دا کارونه کوي لاخلاق لهم هیڅ برخه نسته دوئ لره په اخرت کي ولا یکلمهم الله او خدای ﷻ خبري نه ورسره کوي وهو کنایة عن شدة غضبه علیهم.

أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ

دوئ لره هیڅ برخه نسته په ورځ کي د آخرت، یعنې په نعمتو کي د جنت، له ابي امامة رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل که چا قطع کړی مال او حق د مسلمان په ناحقه قسم سره، نو خدای به واجب کړي دلره اور او حرام به کړي پر ده جنت، یو سړي وعلیه السلام ته وویل که څه هم لږ شی وي یا رسول الله ﷺ، نو علیه السلام ورته وویل وان کان قضیباً من اراک، که څه هم لرګی وي د اراک د درختي یعني المسواک.

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او خدای ﷻ خبري نه ورسره کوي او نه ودوئ ته ګوري، څوک یې معنا دا بولي چي داسي خبري نه ورسره کوي چي دوئ دي په خوشحاله سي او په نظر د رحمت نه ورته ګوري لکن صحیح داده چي دوه لفظه کنایه دي له غضب څخه او او له اعراض څخه کمامر من تفسیر روح البیان.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

درویش وایي: چي ظاهره معنا یې داده چي دغه ګناه یې نه وربخښي، یعني چي د درواغو په قسم سره د مسلمان حق وخوري او وه یې ګټي، ولي چي دا خو له حقوق څخه د بندګانو دي په دې کي خوامخوا قصاص سته، عن عائشة رضي الله عنها روایت دی دې وویل چي رسول الله ﷺ وویله چي دواوین یعني

دفترونه د عملو درې قسمه دي، يو دېوان هغه دی چې خدایﷻ هیڅ باک نه په کوي يعنې که يې چاته وربخښي، او بل دېوان داسي دی چې خدای پاک هيڅ شی د هغه نه پرېږدي يعنې عفو نه ورته کوي، او بل دېوان داسي دی چې خدای پاک يې حتماً بخشنه نه کوي، نو هغه دېوان چې خدایﷻ يې گرسره نه بخښي هغهُ شرک يعنې مطلق کفر دی يعنې چې سړی پر هغه کفر مړ سي، او هغه دېوان چې خدایﷻ باک نه په کوي هغه ظلم د سړي دی پر خپل ځان فيما بينه وبين ربه من صوم ترکه او صلوة ترکه، او هغه دېوان چې خدای پاک هيڅ شی نه ځندي پرېږدي فظلم العباد بعضهم بعضاً القصاص لامحالة، نو د هغه به کسات خېژي خوامخوا، رواه الحاکم واحمد.

پوه سه: چې که دا آيت په شان کي د يهودو وي کمامر من تفسير روح البيان نو سبب د عدم مغفرت يې کفر دی.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝٧٧

او دوئ لره سخت عذاب دی په سبب د مافعلوا.

پوه سه: چې په شان نزول کي ددې آيت نور روايتونه هم سته، په روايت کي د ابن ماجه او ابو داؤد داسي راغلي دي چې اشعث ابن قيس وويل چې زما او د يو سړي له يهوديانو څخه مځکه سره گډه وه يعنې شريک مو و، نو هغه ماته منکر سو، يعنې دايې ويل چې مځکه يوازي زما ده ته حق نه پکښي لرې، نو هغه يهودي ما رسول اللهﷺ ته راوستی، نو عليه الصلوة والسلام ماته وويل چې شاهدان لرې قلت لا، نو عليه السلام ويهودي ته وويل چې ته قسم واخله، نو ما ورته وويل چې يهودي خو قسم اخلي يعنې کافران په قسم باک نه کوي، او زما مځکه را څخه گټي، فانزل الله هذه الآية او بخاري د عبدالله بن اوفی څخه روايت کوي چې يو سړي په بازار يو سلعه قيمت کړه او ده وويله چې قسم په خدای دی چې دا سلعه زما څخه په اووه روپۍ خلگو ته غوښتل مانه ورکوله او دروغ يې ويله ددې لپاره چې يو بل مسلمان يې په رانيولو اخته کړي فنزلت

هذه الآية، او ابن جرير د عكرمه ﷺ څخه روايت كړى دى چي دا آيت په حي بن اخطب او په كعب بن الاشرف وغيرهما كي نازل دى چي دوئ په ما انزل الله من التوارة في شان النبي ﷺ پټ كړى او بدل به يې كړى په نورو الفاظو وكتبوا بايديهم وغيره، او قسم به يې په خداى اخستى چي دغه من عندالله دي يعني په تورات كي، ولي چي له دوئ څخه رياست او صدقاتد د نورو يهدو له منځه څخه ولاړ ې نه سي، ابن حجر رحمه الله چي په آيت كي دا ټوله شان نزوله صحيح دي لجواز كون اسباب النزول كلها جميعاً انتهى.

درويش وايي: چي تعجب دى مظهري ته ولي چي دا واقعات چي مذكور سوي دي په رواياتو مختلفه وو سره دا خو ټوله په وقت واحد كي نه وي بلكې په اوقات مختلفه وو كي وي، نو څرنګه امكان لري چي ټوله دي جميعاً سبب د نزول د آيت وګرځي، او كه مراد د مظهري رحمه الله تكرار د نزول د آيت وي په هره واقعه كي نو سره ددې چي دده له عبارت څخه خلاف دى ولي چي دده جميعاً لفظ ووايي لكن دونه تكرار نزول الآية الواحدة په هيڅ حديث اونه په قول د صحابي ثابت دى والله اعلم بمراده.

درويش وايي: چي دغه آيت رسول الله ﷺ د نورو خلګو په باره كي هم استعمال كړى دى كه څه هم مسلمانان وي، چناچه عن ابي ذر رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال ثلاثة لايكلمهم الله ولا ينظر اليهم ولايزكيهم ولهم عذاب اليم، ابو ذر رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوة واسلام درې واره دغه آيت قرائت كړى.

نو ابو ذر رضي الله عنه وويل خابوا وخسروا من هم يا رسول الله قال المسبل ازاره، چي لنګ يې پر پښو څرېږي.

درويش وايي: چي په پرتاګه يې بجلكي پټي وي، والمنان الذي لايعطى شيئاً الاصلةً چي منت پر چا اچوي چي نه وركوي سي. وجاته مګر منت او احسان پر هغه اچوي، والمنفق سلعة بالحلف الكاذب، او رواج وركونكئ د خپل خرڅېدو شى ته د درواغو په قسم رواه مسلم و احمد وابو داؤد والترمذي والنسائي، او د ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دى چي عليه الصلوة والسلام وويل

ثلثة لایکلمهم الله یوم القیامة ولا ینظر الیهم ولایزکیهم ولهم عذاب الیم، یو هغه سړی چي په یوه دښت کي چي تر ځان بالابود اوبه لري یعني یو څاه یې کښلي وي، او ابن السبیل یعنې مسافرینو ته اوبه د چا نه ورکوي "ورجل" او بل هغه سړی دی چي پر یوه چا یې یوه سلعة یعنې یو کالي وغیره خرڅوي فحلف بعذ العصر نو قسم واخلي پس د مازدیگر تر لمانځه، یعني والله مثلاً چي ده دا سلعه په اوز روپو رانیولې ده، نو د مشتري وزړه ته ولوېږي نو یې ځندي رانسي، او هغه سلعه په هغونده روپو نه وي رانیولې یعنې درواغ وایي "ورجل" او بل هغه سړی چي د امام المسلمین سره بیعت کوي لپاره د دنیا، نو که هغه امام المسلمین د ته دنیا ورکوي نو دی وهغه ته وفاداره وي، او که یې روپۍ نه کړې ور بیا وفاء بالبیعت نه کوي. متفق علیه للبخاري ومسلم.

او دغه رنگه علیه الصلوة والسلام دا آیت په دغو درو کسو کي هم راوړی دی "شیخ زان" سپین ږېرى زناء کاره "عائل متکبر" او فقیر کبر جن، او بل هغه سړی دی چي نوم د خدایﷻ یې راس المال گرځولی وي، که شی رانسي مگر نه قسم بالله سره او نه شی خرڅوي مگر په والله بالله سره، رواه الطبراني والبیهقي.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا

او په تحقیق بعض یوه ډله د چي کعب بن الاشرف دی او مالک بن الصیف دی او یحی بن الاخطب دی، او ابو یاسر دی او سفنهة بن عمر الشاعر دی.

يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَٰبِ

یوه سه: چي لفظ د "با" لپاره د ملابست ده ومعنی یلون یصرفون فالمعنی دوئ پېچی او کږوي خپلي ژبي چي متلبس په قرائت د کتاب وي یعنې التوراة د اصلي منزل تورات څخه په نعت کي د علیه الصلوة والسلام و هغه تورو ته چي دوئ تحریف ورکړی وي.

لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَٰبِ

ددې لپاره چي تاتسو گمان وکړئ اې مؤمنانو چي دغه محرف چي دوئ تغیر ورکړی وله کتاب یعنې تورات څخه دي او هغه د منزل تورات نه دي.

وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او دوئ یعنې یهودیان وایي چي دغه محرف له جانبه څخه د خدای ﷻ دی او هغه محرف له جانبه څخه د خدای ﷻ نه دی بلکې محرف دی، او دا خبري دوئ صراحةً کولې.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

او دوئ ویله پر خدای ﷻ درواغ او دوئ پخپلو درواغو هم پوهېدله یعنې عمداً یې دا کار د تحریف کتاب کاوه.

تنبیه: دا ټوله کارونه چي د یهودیانو ملایانو کوله لپاره د حفظ د ریاست خپل پر عوامو باندي، او لپاره د جمع کولو د دنیا، شیخ صفوي الدین قدس سره وایي، څوک چي قرآن مجید واسطه ګرځوي لپاره د دنیا تر ملا، مولوي، قاري مفتي پوري هغه څوک افضل دی چي دنیا په رباب او نورو آلاتو د لهو حاصلوي، د مثال په توګه که ډوډۍ دونده لوږ ځای پرته وه چي د سړي لاس نه ور رسېدی ښه دې چي یو شی تر پښو لاندي نه کړي او په خونه یا د ډوډۍ په ځای کي بل هیڅ شی نه و یو قرآن مبارک پروت و او بل طنبور، نو باید سړی طنبور تر پښو لاندي کړي نه مصحف شریف. بیت

دین فروشی هست خسران مبین
سود مند آن کس که دنیا صرف کرد ودین خرید

او کبر سرمایه ده د ټولو بدو کارو

بیت

تکبر عزازیل را خوار کرد — بزندان لعنت گرفتار کرد
کسی سر بزرگی نباشد بچیز — کدو سر بزرگست وبی مغز نیز
میفراز گردن بدستار وریش — که دستار پنبه وسبلت حشیش

ای مثل النسبات الیابس.

پوه سه: چي مظهري د ضحاک او هغه له ابن عباس رضی الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي دا آیت په یهودو او نصاری وو کي نازل سوی دی وذالک انهم حرفوا

التورات والانجیل والحقوا بکتاب الله ما لیس منه، انتهی.

درویش وایي: چي تاسي هغه اورېده واقعه او خبري د جعفر بن ابي طالب رضی الله عنه چي د نجاشي شاه حبشې سره وکړې او نجاشي خپل راهبان را طلب کړه، تر اخیره پوري مطالعه کړئ چي هغه ټوله واقعه هم په روایت کي د ابن عباس رضی الله عنه کمامر فئ هذا التفسیر عنقریب چي روایت له ابن عباس رضی الله عنه او دا روایت چي مظهري او ده منسوب کړی دی په باره کي د تحریف د نصاری وو د انجیل خو سره تناقض نه دي، ولهذا تحریف و یهودیانو ته ټوله مفسیرین منسوبوي والله اعلم.

یوه سه: چي ابن عباس رضی الله عنه وایي چي ابو رافع القرظي په وخت کي ددې چي سره جمع سوه احبار یعني ملایان د یهودیانو او نصاری د اهل نجران په مسجد نبوي کي د علیه الصلوة والسلام سره، او علیه السلام دوارو ډلو ته دعوت د دین اسلام ورکړی، ابو رافع وویل "اترید یا محمد ان نعبدک کما تعبد النصاری عیسی" نو علیه الصلوة والسلام وویل معاذ الله یعني پناه غوارم له خدای جل جلاله څخه چي زه به خلګ امر کوم په عبادت د غیر الله، او نه زه ددې لپاره خدای جل جلاله استولی یم او نه یې په دې سره امر کړی یم فانزل الله تعالی "ماکان لبشر الآیة" او له حسن بصري رحمه الله څخه روایت دی چي یو سړی وه علیه الصلوة والسلام ته وویل" یا رسول الله نسلم علیک کما یسلم بعضنا بعضاً افلا نسجدلک قال لا" لکن احترام د خپل نبي کوئ او د اهل بیت دده حق پر ځای کوئ لانه لا ینبغی لاحد ان یسجد لاحد من دون الله فانزل الله تعالی هذه الآیة، او مقاتل رحمه الله داسي شان نزول بیان کړی دی چي نصاری وو د نجران وویل چي عیسی علیه السلام موږ امر کړي یو چي ما رب وبولئ، فانزل الله تعالی "ماکان لبشر الآیة"

درویش وایي: چي ددې درو شان نزولو تر منځ منافات نسته بلکې عین ممکنه ده چي په یوه مجلس کي دا درې سره خبري واقع سوي وي فاجاب الله تعالی عنها بانزال هذه الآیة.

مَاكَانَ لِبَشَرٍ

نه ده روا و یوه بشر ته یعني لمحمد ولا لعیسی صلی الله علیهما والسلم.

یوه سه: چي بشر اسم جنس دی، لکه انسان پر نر او پر ښځي، او پر یوه او

جماعت یې اطلاق روا دی، او گاهي تثنیه په قرآن مجید کې راغلې ده کما قال "انؤمن لبشرین مثلنا"

اعراب الآیة" کلمه د "ما" نافیه ده او "کان" فعل ناقص دی، او اسم یې "ان یؤتیه الله آه" په تاویل د مصدر یې سبب د د ان مصدري دی، او خبر یې" لبشر" دی په حذف د متعلق ای ماکان جایزاً لبشر، او یؤتیه" منصوب په ان مصدري دی او "ثم یقول" پر عطف دی، نو هغه منصوب دی، او "للناس" جار ومجرور متعلق په "یقول" پوري دی.

أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا۟ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ

ومعنی الآیة مع ملاحظة ماتقدم في اعراب الآیة داسي ده "ماکان ایتاء الکتاب والحکم" چي معنا یې حکمت ده وبعد هذا کله القول په دې سره چي تاسي زما بندگان سئ غیر له خدای ﷻ څخه یعني الشرک جائزاً لبشر" ولي په منځ کي د نبوت چي خلګو ته به دعوت ورکوي الی الایمان بالله وحده ته، او په منځ کي د دعوت وشرک ته منافات او تناقض دی کما لایخفی علی ادنی العاقل.

درویش وایي: چي ددې آیت په معنا او ربط کي ډېر غور په کار دی، یو متل دی "انجیر خوردن نه کار هر مرغی است.

بوه سه: چي ددې متل معنی داده چي یو مرغه دی چي نوم یې انجیر خورک دی، دونده لوی ستونی خدای ﷻ ورکړی دی چي پوره انځر په یوه وار تېرولای س، او نور مرغان داسي نه سي کولای بلکې لږ لږ د انځر پرې کوي او تېروي یې فافهم فانه سانح عزیز.

پوه سه: چي "ولکن" عطف دی پر "یقول" باندي په تقدیر د قول ای ولکن یقول.

وَلَٰكِن كُونُوا۟ رَبَّٰنِيِّۦنَ

درویش وایي: چي رباني چي ربانیین یې جمع ده منسوب دی ورب ته په زیادت د الف او نون کما روحاني ونفساني.

پوه سه: چي د رباني په معنا کي د صحابه وو او تابعينو متقارب المعنى اختلاف سته (۱) فقهاء علما (۲) حکماء علما (۳) فقهاء معلمين الناس الخير والعمل الصالح (۴) علماء حکماء نصحاً لله في خلقه (۵) الذين يعمل بعلمه (۶) العالم بالحلال والحرام والامر والنهي العارف بانباء الامة ماكان ومايكون.

سوال: علم په ټوله ماکان في الامة وو په ټوله مايكون في الامة يستلزم العلم بالغيب؟

جواب: ان المراد بماكان ومايكون مماجاء في الاحاديث النبوية بقدر وسع الطاقة البشرية.

(۷) الرباني فوق الحبر والحبر العالم (۸) الرباني الجامع بين العلم والبصارة بين الناس (۹) الرباني من يربى العلم اى ينشره ويربى المتعلمين بصغار العلوم قبل كبار (۱۰) الرباني من يربى العلم بعمله (۱۱) الرباني من قام باصلاح الشئ و اسمائه (۱۲) حاصل جميع الاقوال المذكورة الرباني هو الكامل المكمل في العلم والعمل والاخلاص، ومراتب القرب الى الله، له محمد بن الحنيفيةؓ روايت دی چي هغه ورځ چي ابن عباسؓ وفات سو ده وويل مات رباني هذه الامة.

درويش وايي: چي ابن عباسؓ په ټولو معنا وو رباني و بلا ريب.

بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٦٩﴾

په سبب ددې رباني سه چي تعليم ورکاوه وخلګو ته او په دې سبب چي تاسي وخلګو ته درس ورکاوه، نو عطف تفسير دی د "تعلمون"

پوه سه: چي په تشديد د لام ويل قرائت د کوفيانو دی وهو المروج في المصاحف، او نور قاريان يې په تخفيف د لام وايي من العلم "تعلمون" يعني تاسي پر کتاب يعني کتاب الله علم درلودی نو پر دې قرائت د "تدرسون" معنى داسي کړې ده اى تديمون على قرائت الكتاب وتحفظونه، نو پر دې معنا "تدرسون" پر قرائت د تشديد هم تاسيس دی فافهم.

پوه سه: چي لفظ د با جاره متعلق دی بقوله کونوا ربانیین وهي للسببية، وكلمة ما مصدرية، والمعنى على ماقال المظهري كونوا ربانيين بسبب كونكم عالمين الكتاب ومعليمه الناس دائمين على قرائته وحفظه، ولي چي فائده د علم عمل دی په خپل علم، او اصلاح د ځان ده او فائده د تعليم اصلاح د بل ده، او اصلاح د غير فرع د اصلاح د ځان ده او په اوسنی زمانه کي ملايان اصلاح ته د غير ډېر متوجه دي، او ځانونه يې هېر دي، نو شايد دوئ به مصداق ددې قول د خدای ﷻ وي "لم تقولون ما لا تفعلون" او لقوله تعالى "اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسكم" بيت

واعظان کين جلوه در محراب ومنبر ميکند چون بخلوت ميروند آن ديگر ميکنند

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَٰئِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا

او نه امر کوي الله تعالى تاسي په دې سره چي وګرځوئ ملکې او انبياء خپل ارباب يعنې معبودان.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله ويلي دي چي بعض نوموړي قاريان "يامركم" په رفع سره يعنې په پېښ د راء وايي، نو جمله مستانفه ده والمعنى لايامركم الله، او بعض نوموړي قاريان يې په نصب سره وايي يعنې په زور د راء، او عطف يې بولي پر "ثم يقول" باندي او پر دې تقدير لا زائد دی لپاره د تاکيد د معنى د نفي في قوله "ماكان لبشر الآية" والمعنى چي هغه څوک چي نبي وي هغه څوک نه امر کوي په عبادت د خپل ځان، او يا په دې سره چي تاسي ملکي او نبيان خپل خدايان او معبودان بولئ لکه قريش او صابيون چي ويل به يې ملائکه بنات الله دي، او يا يهود وايي چي عزير ابن الله او يا نصارى وايي عيسى ابن الله دی.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۸۰﴾

آيا امر کوي نبي تاسي په کفر سره پسله دې څخه چي تاسي مؤمنان ياست په خدای پاک سره.

پوه سه: چي ضمير د فاعل په "يامركم" کي راجع و "بشر" ته دی او استفهام

لپاره د تعجب او انکار دی، ولي څوک چي بل امر کوي په عبادت د ځان او یا د ملکو یا د انبیاء وو هغه کافر کېږي په دغه امر سره، او انبیاء کرام علیهم السلام خو نفوس طاهره دي له مطلق گناه قبل النبوة وبعدها، او دوئ ارواح طیبه دي فلا جمع في شخص وبشر النبوة ودعوة الخلق الی عبادة غیر الله من کانْ ذالک الغیر.

درویش وایي: چي په شانْ نزول کي دمخه تېره سوه چي بعض مسلمانانو د علیه الصلوة والسلام څخه اجازه وغوښتل چي موږ تاته سجده کوو فمنعهم رسول الله ﷺ ونزل "ماکان لبشر آه" نو که خطاب د "ایاءمرکم" ددغو مسلمانانو سره وي، نو ضمیر مرفوع په "یامرکم" راجع وبشر ته دی چي علیه الصلوة والسلام دی، نو د آیت معنی ظاهره ده، هذا ماقاله الحسن البصري رحمه الله، او که چېري ماکان لبشر رد وي پر نصاری وو چي دوئ به ویله چي موږ عیسی امر کړي یو چي تاسي ما رب وبولئ، او سره ددې چي نصاری د عصر عیسی علیه السلام خو مسلمانان وه نو ده څرنگه په کفر سره امر کول "اذ انتم مسلمون" نو ضمیر مرفوع په "یامرکم" کي راجع وبشر ته خو دی لکن مراد ځندي عیسی علیه السلام دی، او خطاب د "کم" د نصاری وو سره د عصر نبوي دی او مراد ځندي اسلاف د دوئ دي یعنې مسلمانان د عصر عیسی علیه السلام دي، والمعنی الرد کیف تزعمون ایها النصاری ان عیسی امر اسلافکم په دې سره چي تاسي ما رب وبولئ مع ان اسلافکم کانوا مسلمین فذالک قولکم بافواهکم وکذبکم علی رسولکم چي ده مسلمانان په کفر سره امر کوله. او که خطاب د هغو یهودیانو سره وي چي مشر يې ابو رافع و چي علیه الصلوة والسلام ته يې وویل "اترید یا محمد ان نعبدک کما عبدت النصاری عیسی" کما مر في شان النزول ایضاً، نو دا خطاب ویهودیانو ته پر تقدیر د فرض دی، یعنې پر تقدیر ددې چي تاسي مسلمانان سئ او انقیاد د امر د علیه الصلوة والسلام وکړئ نو دی به تاسي په کفر سره امر کوي بعد الاسلام، نو پر دې تقدیر ضمیر مرفوع د یامرکم وبشر ته راجع دی او مراد له بشر څخه علیه الصلوة والسلام دی فتامل هداک الله لتفهم هذه

التقادير الثلثة والفرق بينهما ع نه هر که بتراشد قلندري داند.

درويش وايي: چي په هغه آيت کي چي خدای پاک وويل "ﭽﻞ كونوا ربانيين بماكنتم تعلمون الكتاب الآية" علم او دراست خدای جل جلاله سبب وگرځاوه لپاره د ربانيت او د ربانيت دولس (۱۲) تفسيره تاسي واورېدل، نو دا ظاهرا سوه چي ربانيت او قرب او اتصال د خدايه سره بېله علم او دراسته نه پيدا کېږي، نو د هغه سړي پر حال افسوس دی چي په علم او درس کي يې ډېر تکليف کوی وي او کړاوونه يې پر ځان وړي وي او وړي يې مگر دا علم يې ذريعه د عمل نه وي گرځولی نو مثال ددغه عالم او مدرس داسي دی لکه يو سړی چي بنائسته درخته دی شنه کي او فقط د درختي سر سبزي او شادابي ته گوري او له مېوې څخه يې محروم وي، فالعلم والدراسة بدون العمل وكذا العمل بدون العلم لايكون كل واحد منها بانفراده سبباً للربانية، نو دا واضح سوه چي هغه عالم چي په علم عمل نه کوي نسبت د قرب يې د خدای جل جلاله سره قطع دی لکه عامل جاهل، ولي چي ربانيت يوه لويه مرتبه د قرب الی الله ده چي له عمل چي هغه مبني پر علم به وي نه سي پيدا کېدای، ورود في الحديث النبوي الصحيح قال رسول الله ﷺ "اعوذ بالله من علم لاينفع ومن قلب لايخشع"

نتيجه: فالواجب على المعلم والمتعلم ان يطلب بعلمه مرضات الله وبعمله الربانية، او داغه رنگه واجبه ده پر مشائخو چي په اصطلاح يې پيران بولي، او خلگ مريدان کوي او ومريدی ته يې جلبوي چي تربيت د اتباعو او مريدانو دی په داسي ډول کوي چي ربانيون ځندي جوړ سي او تر ټولو اول دی پير صاحب ځان په علم او عمل سره رباني جوړ کړي لکن د اوسنی زماني ډېر پيران خپله پيري دام گرځولې وي د خلگو د جلبولو لپاره او د اخذ اموال الناس بانواع من الحيل، او داسي خلگو او مريدانو ته منصب د خلافت قبل الوقت ورکوي چي څه نقود وغيره پوري ويني، او ددې زماني بعض پيرانو بعض کتابونه د حقيقي اهل الله مطالعه کوي لکه مثنوي، مکتوبات د امام رباني رحمه الله او کتاب د حافظ شيرازي رحمه الله او کلمات جامي او کتاب د بيدل وغير ذالک من کتب

الصوفية الكرام رحمهم الله او د هغو خبري په مجالسو كي خپل مريدانو ته كوي، او بعض پيران داسي هم سته چي دی پخپله خو د اعمالو د شريعت مطهره بوی هم نه وي پكښي لكن جاهلانو مريدانو ته وايي چي د يو عالم وعظ ته به نه كښېنئ بلكي بعض دا لاهم ورته وايي چي زموږ د طريقت ملا نه په هغه پسي لمونځ لا مه كوئ "فقد ضلوا و اضلوا" قال السعدي الشيرازي رحمه الله في ذم هؤلاء المشائخ

دمادم بشونيد چو گربه روی　　طمع كرده در صيد موشان كوی
رياضت كش از بهر تام وغرور　　كه طبل تهی را رود بانگ دور

او حافظ شيرازي رحمه الله هم په ذم كي ددې پيرانو ډېر څه ويلي دي، وحضرت مجدد الف ثاني شيخ احمد سرهندي قدس سره درمكتوب ۲۳ ص ۵۶ كه به عبدالرحيم المشتهر بخان خانان في المنبع عن اخذ الطريق ای طريق الارادة عن الشيخ الناقص صدور يافته بالفاظ عربيه بليغه چنان فرموده اند نجانا الله سبحانه عن المقال الخالي عن الحال والعلم المعرا عن الاعمال بحرمة سيد البشر المبعوث الى الاسود والاحمر عليه وعلى من الصلوات افضلها ومن التسليمات اكملها ويرحمهم الله عبداً قال آميناً بلغ رسالتكم د الاغ الصالح الصادق تبليغاً وحكى عن جنابكم بلسان الترجمان فانشدت

اهلاً يسعدى والرسول وحبذا　　وجه الرسول لحب وجه المرسل

اعلم ايها الاخ القابل الظهور الكمالات اظهر الله تعالى فعلكم من القوة الا الفعل الدنيامزارعة الآخرة فويل لمن لم يزرع فيها وعطل ارض الاستعداد واضاع بذر الاعمال ومما ينبغي ان يعلم ان اضاعة الارض وتعطيها اما بان لم يزرع فيها شيئا او القى فيها بذراً خبيثاً فاسداً، وهذا القسم من الاضاعة اشد مضرةً من القسم الاول كما لايخفى وخبث البذر وفساده بان اخذ الطريق ای طريق التصوف من السالک الناقص ای المرشد الناقص بان لم يبلغ حد الارادة وهو اخذ طريق الارشاد لان الناقص صاحب هوى متبع وما يشوب بالهوى لايؤثر وان اثر اعان على الهوى ای في المريد ايضاً فيحصل ظلمة على ظلمة

ولان الناقص لايفرق بين الطرق الموصلة الى الله سبحانه، وبين الطرق التي لاتوصل الى الله تعالى اذهو نفسه غير واصل اليه سبحانه فكيف يعرف الطريق الواصلة وغيرها وكذا لايميز بين الاستعدادات للطلبة واذ لم يميز طرق الجذبة عن طرق السلوك فربما يكون استعداد الطالب مناسباً بطريق الجذبة غيرُ مناسب بطريق السلوك والناقص لعدم التمييز بين الطرق وبين الاستعدادات المختلفة سلكه يعني المريد على طريق السلوك ابتداءً فاضل يعني الناقص، گمراه كرد مريد خود را عن الطريق اى الطريق المناسب للمريد، كما ضل چناچه خود ناقص گمراه بود، فالشيخ الكامل المكمل اذا اراد تربية هذا الطالب وتسليكه احتاج اولاً الى ازالة ما اصاب من السالك الخاقص واصلاح مافسد بسببه ثم القى البذر الصالح المناسب لحاله واستعداده فينبت نباتاً حسناً قال الله تعالى ومثل كلمة خبيثة كشجرة خبيثة اجتثت من فوق الارض مالها من قرار، ومثل كلمة طيبة كشجرة طيبة اصلها ثابت وفرعها في السماء

درویش وايي: چي مراد له شجره خبيثه څخه مرغوني ده چي ريښې يې پر مځکه سر ببره وي، او مراد له شجره طيبه څخه د خرما درخته ده چي ريښې يې په مځكه كي ډېري محكمه دي او ښاخونه يې د اسمان پر خوا غالباً لوړ وي فصحبة الشيخ الكامل المكمل كبريت احمر نظره دواء وكلمته شفاء وبدونها خرط القتاد يعني پر كروړه لاس تېرول دي.

درویش وايي: دا لفظ هر ځای چي راسي كنايه ده له سختۍ څخه د كار ثبتنا الله سبحانه واياكم على جادة الشريعة المصطفوية على صاحبها الصلوة والسلام والتحية اذ هو ملاک ومداره النجات ومنهاج السعادة، ولنعم ماقيل بالفارسية

محمد كه آبروى هر دو سر است   كسيكه خاک درش نيست خاک بر سر او

ولنختم المقالة على صلوات سيد المرسلين وتسليماته وتحياته وبركاته، انتهى المكتوب من موضع الحاجة.

درویش وايي: چي مکتوب خو اوس هم اوږد و لکن زموږ حاجت تر دغه ځایه پکښي پوره سو، دورېش بعض ترجمې او توضیح په دې مکتوب کي زیاتي کړي دي لنفع السامعین لکن که زه پوره شرح ددې مکتوب شریف کوم ډېرو صفحاتو ته به ضرورت وي، ولهذا اعراضاً عن شرحه اختصاراً للتفسیر القرآني

درویش وايي: چي ددغه مکتوب په حاشیه کي دغه بیتونه هم د کتابت وړ دي.

گر زدستت میشود تخمی بکار تا بر آری خرمنی روز شمار
ورنه کاری مفلس یوم التناد گشته مغبون وخاسر بې مراد
تخم رای کارو آبی هم به پاش تابری یوم الحصاد ازغله هاش
ورنه پاشی آب دانه خشک شد وان همه رنج وتعب خود لغوه بد
آب ده از چشمه چشم ایجوان تاشود حرث تو سبزو کامران
کار باهوشیاری وبیداری بست هرکه غافل گشت میدان ناری است

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِیْثَاقَ النَّبِیّٖنَ

او په یاد کړه وخلگو ته هغه وخت چي خدای ﷻ عهد مؤکد واخستی له نبیانو څخه.

پوه سه: چي بعض مفسران وايي چي دا میثاق خاص په انبیاء علیهم الصلوة والسلام پوري دی، په دې ډول چي هر نبي ته خدای ﷻ ویلي دي چي ته په پر هرهغه نبي ایمان راوړې چي تر ده وروسته راځي او کومک به ورسره کوې چي د هغه نبي زمانې ته ورسېږې، او که چېري د هغه زمانې ته ونه رسېږې نو قوم به په دې امر کوې چي تاسي به تصدیق کوئ او کومک به ورسره کوئ مثلاً له موسی ﷺ څخه یې تصدیق کول د عیسی ﷺ اخستی و، او له عیسی څخه یې تصدیق د محمد ﷺ اخستی و، واذا کان هذا حکم الانبیاء علیهم السلام فاممهم مامورون بالحکم المذکور بالطریق الاولی وهذا ای اکثر المفسرین رحمهم الله.

درویش وایي: چي پوه سه چي هغه عبارت چي ما په ترجمه کي د آیت وویل چي د هغه نبي زماني ته ورسېږي آه، دا د هغه عربي عبارت ترجمه ده د اخذ الله علی کل نبي ان یؤمن بمن یاتي بعده ان ادرکه آه.

درویش وایي: چي ادرک زمانه یؤمن به آه جمله شرطیه ده او د منطقو په ټولو کتابُو کي وایي چي مدار د صدق د شرطیه پر صدق د مقدم او د تالي في الواقع نه دی بلکي مدار د صدق د شرطیه پر تلازم بینهما دی نحو ان کان زید حماراً فهو ناهق، نو ان ادرک زمانه یؤمن به آه، معنا ددې قول د علیه الصلوة والسلام لو کان موسی حیا لما وسعه الا اتباعي کما ورد في الحدیث الصحیح وهذا هو السر ان عیسی وان لم یدرک زمان حیوة النبيﷺ لکن لما ینزل من السماء یؤمن برسول اللهﷺ ویتبع دینه کما ورد في الحدیث الصحیح ان عیسیؑ لماینزل من السماء یقتل الخنزیر ویکسر الصلیب الی اخیر الحدیث.

پوه سه: چي مظهريؒ یو احتمال په قیل سره راوړی دی چي ډېر بعید دی چي معنا د آیت داده اخذ میثاق اهل الکتاب آه بیا ددې تفسیر یې داسي توجیه کړې ده ففي الکلام ای الآیة حذف مضاف تقدیره اخذالله میثاق اولاد النبیین وهم بنو اسرائیل اهل الکتاب آه، والله تعالی اعلم بمراده في کتابه.

لَمَآ اٰتَيۡتُكُمۡ

پوه سه: چي قاضي بیضاوي وایي او مظهري یې هم نقل کړی دی چي حمزهؒ قراءت د لام په کسره کوي، یعنې لام جاره بولي او کلمه د ما مصدریه بولي والمعنی لاجل ایتائي ایاکم بعض الکتب ثم مجیٔ رسول مصدق له اخذ الله المیثاق لتومنن به ولتنصرنه، او یا ما موصوله ده والمعنی اخذ المیثاق للذي اتیتنکموه وجائکم رسول مصدق، او نور قاریان یې ټوله په زور د لام وایي چي لام موطئه د قسم بولي، ولي چي اخذ المیثاق په معنا د استحلاف دی، او کلمه د ما شرطیه ده، او لتوئمنن به آه پر ځای د جواب د قسم او د جزاء د شرط دواړو ولاړ دی، والمعنی چي خدایﷻ واخستی عهد او میثاق د انبیاء علیهم السلام څخه او قسم یې هم ورکړی که چېري تاسي ته کتاب درکړه سو او بیا وروسته

رسول مصدق راغلی نو تاسي به ایمان پر راوړئ او کومک به هم ورسره کوئ.

مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ

یو بعض له کتابو څخه او له حکمت څخه یعنې سنت او یا فقاهت په دین کي وروسته بیا تاسي ته داسي یعنې ستاسي په زمانه کي پیدا سي یو رسول چي هغه رسول تصدیق کوي د هغه کتاب چي ستاسي و یعنې در کړه سوی و دمخه تر رسول آتي.

پوه سه: چي بعض مفسرین رح وایي چي مراد له رسول څخه محمد ﷺ دی خاصةً ولي چي علیه الصلوة والسلام مبعوث دی الی کافة الانام، دا تخصیص له قول څخه د ابن عمر رضی الله عنه او له قول څخه د علي رضی الله عنه مستفاد دی.

درویش وایي: چي شاید علي او ابن عمر رض تخصیص د ذکر د نبي ﷺ له دې سببه کړی وي چي الزام پر اهل کتابو معاندینو راسي، ولي چي خبري د خدای پاک له دوئ سره په امر کي د محمد ﷺ وې لاغیره لالزامهم بمیثاق النبیین واممهم ولیس مقصودهما نفي الحکم عماعداه لکه چي په دې قول کي د خدای ﷻ مصدقاً لما معکم اشاره ودې ته ده چي تکذیب ستاسي ای اهل کتابو د رسول الله ﷺ تکذیب دی ستاسي له خپلو کتابو څخه لانه ﷺ مصدق لما معکم فافهم.

درویش وایي: که دا باعث د تخصیص نه وای نو په قرار ددې چي مفسران په یوه خوله وایي چي عبرت عموم لره لفظ دی خصوصیت لره مورد نه دی، نو صحیح داده چي ایمان پر ټولو انبیاؤ او دا قول د خدای ﷻ "لانفرق بین احد من رسله" پر ټولو انبیاء علیهم السلام او پر اممو ددوئ ایمان واجب دی السابقة واللاحقة، او دا قول د رب العزت هم تاکید ددغه ماقلنا کوي چي وایي شرع لکم من الذین ماوصی به نوحاً والذي او حینا الیک وما وصینا به ابراهیم وموسی وعیسی ان اقیموا الدین ولا تتفرقوا فیه" صدق الله العظیم.

لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ ط

نو تاسي به ایمان پر راوړئ پر هغه او کومک به ورسره کوئ په ځان او په مال

سره او دا خطاب وانبیاؤ علیهم السلام ته دی پر تقدیر د ادراک د زمانې د هغه نبي، او که تاسي ادارک د هغه ونه کړی نو خپل اتباع به امر کوئ چي هر چا ادارک د زمانې د راتلونکي نبي مصدق لما معکم وکړی پر هغه به ایمان راوړئ او کومک به ورسره کوئ.

قَالَ

ای الله ﷻ

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده لپاره د بیان د اخذ المیثاق کانه قیل کیف اخذالله المیثاق او یا قال ناصب دی د هغه د مخه اذ واذا اخذالله آه او که دا جمله مستانفه سي نو ناصب د "اذ" اذکر مقدر دی.

ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي

آیا ستاسي اقرار دی په ماقلنا سره او ستاسي قبول دی زما عهد او پېمان

پوه سه: چي مخاطب یوازي انبیاء دي او یا انبیا سره د امتو.

قَالُوٓا أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾

نو انبیاؤ وویل چي زموږ اقرار دی په دغه عهد او میثاق سره، نو خدای پاک ورسولانو ته وویل چي تاسي شاهدان اوسئ پر خپلو ځانو او پر اتباع خپلو یعنې په ورځ د قیامت او زه هم د تاسي سره شاهد یم پر تاسي اوپر امتو ستاسي.

فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾

او که څوک چا مخ واړوی او اعراض یې وکړی له متابعت څخه د رسولانو له هر رسوله چي وي، نو دغه کسان دي خارج له ایمان څخه وکفر ته چي اعلی درجه د فسق ده.

درویش وایي: چي خدای پاک چي لفظ د "من" ذکر کړی چي هر چا ته شامل دی صریح دی چي میثاق د انبیاؤ او له امتو څخه ددوئ ټولو اخسته سوی دی لکن په عبارت د قرآن عظیم یعنې "واذا اخذالله میثاق النبیین" اکتفاء وکړه سوه په ذکر د متبوعینو له ذکر څخه د تابعینو.

درویش وایي: چي بعض احتمالات چي په تفسیر ددې قول د خدای پاک "واذ اخذ الله میثاق النبیین.آه" چي مختلفو مفسرینو ذکر کړی دی، او آلوسي رحمه الله جمع کړي دي موږ به یې ذکر کړو تاچه سامعین په صحیح معنا لکه چي موږ دمخه عنقریب ذکر کړه او په نورو ضعیفو تفسیرو پوه سي، یو احتمال خو هغه و چي مظهري رحمه الله راوړی و او موږ یې وضعف ته اشاره وکړه، او بل احتمال هغه دی چي له قول څخه د ابن عمر رضی الله عنه او د علي رضی الله عنه مستفاد و چي موږ یې ذکر هم وکړی او توجیه مو هم وکړه، او بل احتمال دادی چي اضافت د میثاق ونبیین ته اضافت دی وفاعل ته، والمعنی واذا اخذالله المیثاق الذي وثقه النبیین علی اممهم، آلوسي رحمه الله وایي چي ودې احتمال ته ابن عباس رضی الله عنه تګ کړی دی لکه ابن المنذر له سیعد بن جبیر څخه روایت کړی دی، دی وایي چي ما ابن عباس رضی الله عنه ته وویل چي شاګردان د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه آیت مذکوره داسي قرائت کوي" واذ اخذالله میثاق الذین اوتوا الکتاب لما آتیتکم آه" او موږ خو یې داسي قرائت کوو "میثاق النبیین آه" نو ابن عباس رضی الله عنه وویل انما اخذالله میثاق النبیین علی قومهم نو له ابن عباس رضی الله عنه مطلب دا و چي ددې دوو قرائتو تر منځ تناقض نسته.

درویش وایي: چي قول د ابن عباس رضی الله عنه هلته صحیح کېږي چي اضافت په و اذ اخذ الله میثاق النبیین اضافت سي وفاعل ته کما لایخفی علی المتامل، او مجاهد رحمه الله وایي چي قرائت د واذ اخذالله میثاق النبیین آه خطاً له کاتبانو څخه ده، او صحیح قرائت د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دی یعنې واذ اخذالله میثاق الذین اوتوا الکتاب آه، نو د ابن عباس رضی الله عنه پر اشاره دا د مجاهد رحمه الله اعتراض پر روایت مشهوره هم نه واردېږي کما لایخفی، او بل احتمال دادی چي معنا د آیت داده چي مراد امم النبیین دي په حذف د مضاف والی هذا الاحتمال ذهب جعفر صادق رضی الله عنه او دا احتمال هم آلوسي راوړی دی چي مضاف محذوف اولاد دی ای اولاد النبیین او مراد څندي بني اسرائیل دي، لکثرة اولاد الانبیاء فیهم، او سیاق د کلام یې هم تقضا کوي، او د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه قرائت یې

تاکید کوي کما هو ظاهر او قرائت د عبدالله بن مسعود قرائت د ابی بن کعب﷜ هم دی، او دا احتمال یې هم راوړی دی چې واذ اخذالله میثاقاً مثل میثاق النبیین ای میثاقاً غلیظاً علی الامم وروسته یې لفظ د مثل حذف کړی دی او میثاق د اممو یې عین میثاق د نبیین وګرځاوه مبالغةً مثل قول الفقهاء فيُ مدح ابي یوسف﷫، ابو یوسف ابو حنیفه ای ابو یوسف مثل ابو حنیفه رحمهما الله تعالی، او دا احتمال یې هم راوړی دی چې مراد له نبیین څخه پخپله بني اسرائیل دي.

سوال: بني اسرائیل د زمانې د علیه الصلوة والسلام چې قرآن په هغه زمانه کې نازلېدی خو نبیان نه وه بلکې کافران وه؟

ځواب: آلوسي﷫ داسي ځواب ورکړی دی چې تهکمًا یعنې د پسخنده یې دوئ ته نبیان وویل، ولي چې دوئ به ویل چې نحن اولی بالنبوة من محمدﷺ ولي چې موږ اهل د کتاب یو او نبیان هم ډېر په موږ کې تېر سوي دي، نو ددې تهکم مثال دا دی چې تا یو سړي ته امانت ایښی وي او هغه خیانت پکښې وکړي او بیا دی ووایي چې زه خو امین سړی یم، باره ته ور نعرې کړې یا امین ما صنعت بامانتي، او خلیلي﷫ پر دې سوال کړی دی بان هذا بعید جداً اذ لا قرینة علی ان المراد هٓ النهکم، آلوسي﷫ جواب ورکړی دی چې هغه څوک چې دا توجیه او ترجمه کوي شاید ددوئ قول مذکور بې قرینه حالیه ګرځولې وي، او دا احتمال یې راوړی دی چې ترجمه د آیت داده "واذ اخذالله المیثاق عن الناس لاجل النبیین.

درویش وایي: چې دا وه احتمالات چې آلوسي﷫ ذکر کړي وه نور ته فکر پکښې وواهه په قرب او بعد کې ددې احتمالاتو والعلم عندالله.

اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ

آیا ماسوی له دین څخه د خدای﷯ دوئ غواړي.

پوه سه: چې مظهري﷫ وایي چې دا جمله معطوف ده پر اولئک هم الفاسقون باندي او همزه یې په منځ کې د معطوف او د معطوف علیه لپاره د

انکار راوړی دی، یعنې دا کار باید دوئ ونه کړي. او دا توجیه علامه بغداد هم راوړې ده. او ابن هشام وایي چي دا مذهب د سیبویه او جمهورو دی وجزم به الزمخشري، او دوهمه توجیه یې دا راوړې ده چي نن صبا مشهوره ده چي فغیر دین الله عطف دی پر محذوف باندي وروسته تر همزه، والتقدیر ایفسقون فغیر دین الله یبغون او یا داسي، ایتولون فغیر دین الله یبغون.

درویش وایي: چي شاید ددې تکلف د حذف د معطوف علیه سبب به دا وي چي صدارت د همزه استفهام محفوظ پاته سي والله اعلم.

نکته: په دې آیت له څه سببه مفعول به چي غیر دین الله دی تر فعل عامل چي یبغون دی دمخه کړی دی؟

ځواب: لپاره د تخصیص دی او انکار له مخصص څخه والتقدیر اتخصصون غیر دین الله یا لطلب، نو معنا د انکار داده چي طلب د دین الله نه جمع کېږي د طلب سره د غیر دین الله.

پوه سه: چي ابو عمر او یعقوب او حفص د عاصم رحمهم الله په روایت "یبغون" بالیاء علی الغیب وایي وهو المشهور في المصاحف نظراً الی قوله فاولئک هم الفاسقون لانه غائب او جمهور قاریان یې "تبغون" بالتاء وایي علی الخطاب نظراً الی قوله تعالی آتیتکم.

پوه سه: چي بغوي په شان نزول کي د آیت مذکوره وایي چي یهود او نصارٰی دواړي ډلي وعلیه الصلوٰة والسلام ته راغلې او ددوئ سره اختلاف و په دې کي چي هري ډلې ویل چي موږ پر دین د ابراهیم یو، نو علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي کلا الفریقین بریٔ عن دین ابراهیم نو دوئ ته درد ورغلی او داسي یې وویل لانرضی بقضائک ولاناخذ بدینک فانزل الله تعالی افغیر دین الله یبغون

وَلَهُۥٓ أَسۡلَمَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعٗا وَكَرۡهٗا وَإِلَيۡهِ يُرۡجَعُونَ ٨٣

او حال دادی چي وخدای ﷻ ته فرمان برداره دي هغه څوک چي په اسمانو کي دي یعنې الملائکة او چي په مځکه کي دي ای الجن والانس.

پوه سه: چي "طوعا" حال دی له فاعل څخه د "اسلم" مصدر دی په معنا د جمعي

دی ای طائعین باختیارهم او دا ملائکه خو تو له دي، لانهم عباد مکرمون لایعصون عن امر الله وهم بامره یفعلون، او نور مؤمنان دي د انسانانو او د پېریانانو، یعنې هم انقاذوا لامر الله باختیارهم فیما امروا به من الاوامر التکلیفة والافعال الاختیاریة، او راضي دي په قضاء د خدای ﷻ جبراً في الاوامر التکوینیة، لکه مرګ او درد او امراض، او موت الاولاد والفقر وغیر ذالک.

پوه سه: چي "کرهاً" هم مصدر دی او حال دی په معنی د کارهین، یعنې په زور د توري او یا نېزې د هغه شیانو چي دوئ مجبوره کوي واسلام ته، لکه په وخت کي د نزول د تورات چي یهودانو یې له قبول څخه انکار وکړ او جبرئیل علیه السلام په امر د خدای ﷻ یو غر پر را پورته کړی نو دوئ منلو ته د تورات حاضر سوه، او یا چي فرعون سره د قوم په دریاب کي ډوب سو نو چي یو وار ابو راپورته کړی نو یې وویل آمنت بما آمن به بنو اسرائیل، او یا چي زکندن یې سي او خپل حال ورته معلوم سي، او په اوامر تکوینه وو دوئ هم مجبور دي لکه طائعین چي مجبور وه لکن په قضاء الهي راضي نه دي لکه طائعین، وهذا هو الفرق بین الفریقین، او تو له وخدای ﷻ ته راجع کړه کېږي یعنې په ورځ د قیامت.

پوه سه: چي یعقوب او حفص یې په یاء د غیبت وایي کما هو في المصاحف المروجة نو ضمیر د جمع یې راجع دی ومن ته چي په معنا د جمع دی، او جمهور قاریان یې په تاء د خطاب وایي لکه په تبغون کي چي تفصیل تېر سو.

پوه سه: چي په الینا یرجعون کي تهدید شدید و وعید عظیم دی لمن خائف الدین الحق وهو الاسلام په دې معنا چي که تاسي په دې دنیا کي ډېر مخالفت کوئ د دین اسلام سره لکن رجوع ستاسي په ورځ د قیامت خاصةً وخدای ﷻ ته ده چي په هغه ورځ نفع او ضرر تو له ظاهراً وباطناً په قدرت کي د خدای دی، نه شافع سته چي ستاسي شفاعت دي وکړي او نه کومک کونکی سته چي ستاسي سره دي کومک وکړي، او نه فدیه سته چي ځانونه په خلاص کړئ فیعذبکم الله في ذالک الیوم عذاباً الیماً شدیداً خالداً نعوذ بالله من غضب الجبار جل مجده.

درویش وایي: چي عاقل سړي لره پکار ده چي همېشه د عهد د یوم المیثاق مراعات وساتي، روی سلطان ابراهیم بن الادهم قدس سره ته چا وویل چي کاشکي ته زموږ سره په مسجد یو ګړي کښېنستلایې او موږ ستا خبري او نصیحت اورېدلای، ابراهیم رحمه الله ورته وویل چي زه په څلورو فکرو اخته یم که له دې څخه خلاص سوم بیا به در سره کښېنم. خلګو ورته وویل چي هغه کوم څلور فکرونه دي، ده وویل (۱) هغه وخت چي ذریة د آدم علیه السلام ددده له ملا څخه په مثال د بېخي کوچني مېږیانو خدای جل جلاله جلا کړه او یوې ډلي ته خدای جل جلاله اشاره وکړه هؤلاء للجنة ولا ابالي، او بلي ډلي ته یې اشاره وکړه او وه یې ویل هؤلاء الی النار ولا ابالي، نو زه په دې فکر کي یم چي زه به په کومه ډله کي وم.

(۲) په دې زه فکر وهم چي په حدیث نبوي صلی الله علیه وسلم کي راغلي دي چي خدای جل جلاله په رحم کي د ښځي عیال پیدا کړي او روح پکښې پوه کړي، نو هغه ملکه چي موکل پر رحم ده خدای جل جلاله ته وایي سعید او شقي، نو زه نه پوهېږم چي زما په باره کي د خدای جل جلاله له خوا ملکي ته څه جواب ویل سوی دی.

(۳) په دې زه فکري یم چي ملک الموت د قبض روح لپاره انسان ته راسي نو خدای جل جلاله ته وایي اقبضها مع الاسلام او مع الکفر، نو زه نه یم خبر چي زما په باره کي به ملک الموت ته څه جواب ورکړه سي.

(۴) په ورځ د قیامت چي خدای جل جلاله اعلان وکړي وامتازوا ایها المجرمون فلا ادري في اي فریق اکون، نو ابراهیم رحمه الله ورته وویل ددغو څلورو فکرو له کبله زه ستاسي سره لپاره د وعظ نه سم کښېنستلای.

درویش وایي: چي رحم الله ابراهیم چي په عین حال کي د بیانولو د مانع د وعظ موعظت بلیغه وخلګو ته وکړی کما لایخفی علی العاقل.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ

ووایه ته اې محمد صلی الله علیه وسلم وخلګو ته چي موږ ایمان راوړی دی پر خدای جل جلاله باندي.

پوه سه: چي خدای جل جلاله علیه الصلوة والسلام امر کړی چي ته خپل حال وخلګو ته ښکاره کړه لکن په صیغه د متکلم مع الغیر تعظیماً تعبیر وکړی، اویا مراد

دادی چي ته اخبار د ځان له خوا او د متابعینو لهٔ خوا وکړه، نو متکلم مع الغیر پر ظاهر محمول دی، او یا دا خطاب و هر مختار ته دی چي ته اخبار د ځان له خوا او د اخوتک المؤمنین له خوا څخه وکړه.

وَمَآ أُنْزِلَ عَلَيْنَا

او زموږ ایمان دی پر ما انزل علینا، نو که مراد له آمنا څخه نفس شریفه د علیه الصلوة والسلام وي، نو ما انزل علینا تاویل نه غواړي او که مراد اخبار وي د ځان او د مؤمنانو له خوا څخه نو نسبت د نزول القرآن پر مومنانو په توسط د علیه الصلوة والسلام دی پر دوئ.

پوه سه: چي صله د نزول ګاهي الی راځي کما في سورة البقرة وما انزل الینا، او ګاهي علی راځي کما في هذه الآیة.

وَمَآ أُنْزِلَ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

او زموږ ایمان دی پر هغو کتابو او صحیفو چي نازل سوي دي پر ابراهیم او اسماعیل چي مشر زوی د ابراهیم و، او پر اسحق چي بل زوی د ابراهیم و او پر یعقوب چي د اسحق زوی و، او پر انبیاء و د اولاد د یعقوب علیهم الصلوة والسلام.

وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ

او زموږ ایمان دی پر هغه کتاب چي ورکړه سوی و موسی ته چي تورات دی او پر هغه کتاب چي وړکړه سوی و عیسی ته چي انجیل دی.

سوال: موسی او عیسی خو په اسباط کي داخل وه نو تخصیص بالذکر یې په څه جهت وکړی؟

ځواب: نعم لکن وجه د تخصیص یې مزید فضل ددې دوو کتابو دی، او بل یې له دې سببه تخصیص وکړی چي بحث د علیه الصلوة والسلام غالباً له یهودو او نصاری وو سره و او یا ددې لپاره چي دا ښکاره کړي چي د موسی او د عیسی تر منځ هیڅ اختلاف نسته او نه یې په ایمان راوړلو کي تضاد سته کما قال الیهود والنصاری.

پوه سه: چي گاهي تعبير په ما انزل او گاهي په ماأوتي صرف لپاره د تفنن په عبارت كي دى، او بعض مفسران وايي چي له ما انزل څخه وحي جلي مراد دي او له ما أوتي څخه وحي خفي مراد دي كالقرآن الكريم والاحاديث النبويةﷺ.

وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

او زموږ ايمان دى پر هغو كتابو چي وركړه سوي دي ودوئ ته له جانبه څخه د رب ددوئ او موږ فرق نه كوو په منځ كي د يو نبي او بل نبي يعني په تصديق كي د بعض او په تكذيب كي د بعض لكه يهود او نصاراى چي يې كوي، او موږ خداى ته منقاد او فرمان بردار يو.

وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۸۵﴾

او څوك چي غواړي غير له اسلام څخه دين يعني بېله توحيده او انقياد لحكم الله او يا غير ددين د عليه الصلوة والسلام چي ناسخ دى د ټولو اديانو هرگز له هغه څخه نه قبلېږي او هغه له تاوانيانو څخه دى په ورځ كي د قيامت، ولي طرق ټوله و خداىﷻ ته بندي دي بېله توحيد او انقياد او يا بېله ايمان راوړلو پر محمدﷺ او متابعت دده د دين او قرآن.

فائده: ديناً مفعول به دى د يبتغ او غير الاسلام حال دى د دنيا، ولي چي غير الاسلام په اصل كي صفت و د دنيا چي ومخه سو باره حال سو كما هو القانون النحوي.

كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وايي چي دا آيت په هغو دوولسو كسو كي نازل سوى دى چي مرتد سوه له اسلام څخه او له مديني څخه فراره سول او مكې ته ولاړل كفار او مشركان سول، نو معنا د آيت مظهري داسي كړې ده څرنگه به خداى هدايت د جنت او ثواب وكړي، والاستفهام للانكار يعني لايهديهم الى الجنة والثواب ته د هغه قوم چي دوئ كافران سوه وروسته تر ايمان ددوئ.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله چي د هدايت معنى په جنت او ثواب سره وکړه دده په خيال هدايت د خدای د په معنى مشهوره سره د انکار وړ نه دى، ولي په دغو دولسو کسانو کي حارث بن سويد بيرته مسلمان سو کما سيناتي، نو څکه د معنى د يهدى الله په هدايت الى الجنة والثواب ته وکړه ولي چي هدايت د مرتد وجنت او تواب ته خو د انکار وړ دى نو سوال دفع سو.

درويش وايي: چي دې معنا ته ضرورت نه و ولي چي د هدايت دوې معناوې دي، ارائة الطريق چي دلالت على مايوصل به هم ورته وايي دا خو په مرتد کي متصوره ده د انکار وړ نه ده، ولي فقهاء وايي که څوک له دين څخه مرتد سي العياذ بالله نو فعلاً او دستي دي يې نه وژني بلکې علماء او قضات دي کوشش وکړي چي سبب د ارتداد چي دده په زړه کي ورګرځېدلى و ور دفع کړي او بيرته دي د رجوع الى الاسلام دعوت ورکړي که هغه نه کړه قبوله بيا دې قتل کړي، او بله معنا د هدايت دلالت موصله دى چي خلق الابتداء يې هم بولي چي خدای ﷻ په زړه کي د مرتد هدايت پيدا کړي بلا اختيار منه، او دا معنا بېشکه د انکار وړ ده، ولي خدای ﷻ داسي نه کوي لکه چي وايي "ولوشاء الله لآمن من في الارض جميعاً" ولله در صاحب روح البيان حيث قال استبعاد لان يهدي قوماً معاندون للحق مکابرون فيه غير خاضعين له بان يخلق في قلوبهم الابتداء وانما يخلق الاهتداء ويوفق على کسب ذالک ويقدرهم عليه اذا صاروا خاضيعن للحق راغبين فيه فالمراد من الهداية خلق الاشداء وقد جرت سنة الله في دار التکليف على ان کل فعل قصد العبد اني تحصيله فان الله يخلقه اى الاهتداء في روعه فکانه قال الله تعالى کيف يخلق فيهم المعرفة والاهتداء وهم قصدوا الکفر ولم يقصدوا الهداية انتهى، فتفکر ايها السامع تفسير المظهري وتفسير روح البيان وړ په قبول دى په معنا کي د ايت.

وَشَهِدُوٓا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ

او د مخه تر ارتداد دوئ شاهدي اداء کول چي رسول يعنې محمد ﷺ نبي بر حق دى او دوئ ته معجزات او دلائل پر صدق دده هم موجود وه.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٨٦﴾

پوه سه: چي په دې ځای کي هم مظهري رحمه الله تفسير د هدايت په لا يهدي الجنة والثواب سره کړی دی کما في ماسبق، او روح البيان يې تفسير په خلق د اهتداء کړی دی کمامر عنقريب تفصيليه.

أُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿٨٧﴾

دغه کسان چي مرتد سوه او دين د اسلام يې پرې ښو جزاء د دوئ داده چي پر دوئ دي لعنت د خدای وي يعني له رحمت عامه څخه د خدای دي لېري وي او په غضب د خدای جل جلاله دي مبتلاء وي، او لعنت د ملکو چي هغه ملکي به ښرا ورته کوي چي خدايه ته دوئ له خپل رحمت څخه لېري وساتې، او لعنت د خلگو دي وي يعني المومنين، او د ناسو لعنت هم په معنا د ښرا دی. او يا مراد له ناس څخه ټوله خلگ دي که مومنان وي او که کافران لکن په ورځ کي د قيامت، قال الله تعالى يكفر بعضكم بعضاً ويلعن بعضكم بعضاً.

پوه سه: چي "اولئک" مبتداء ده او جزائهم مبتداء ثاني ده او ان عليهم لعنة الله، والمعطوفات عليه خبر للمبتداء الثاني اى جزائهم والجملة بتمامها خبر للمبتداء الاول اى اولئک.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿٨٨﴾

او دوئ به همېشه وي په لعنت کي او يا په نار کي.

سوال: لفظ د نار خو دمخه نه دی ذکر سوی، نو اضمار قبل ذکر المرجع به نه وي؟

ځواب: لفظ د نار که څه هم صراحةً نه دی ذکر سوی لکن حکماً مذکور دی ولي لعنت دلالت پر کوي لان صاحب اللعنة صاحب النار دی، البته والشرط في ارجاع الضمير ذکر المرجع لفظاً او تقديراً او حکماً کما تقرر في النحو.

فائده: لفظ د "وخالدين" حال دی له ضمير څخه د عليهم لکن حال مقدره دی او نه سپکول کېږي له دوئ څخه عذاب النار، او نه دوئ ته مهلت ورکول کېږي

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾

مګر نه هغه کسان چي توبه وکاږي وروسته تر ارتداد او صالحين سي، مظهري رحمه الله وايي چي واصلحوا عطف دی پر تابوا باندي عطف تفسير د هغه دی، ای صاروا صالحين ای مسلمين، او يا معنا داده چي دوئ اصلاح وکړي د مافسدوا في الارض وقت الارتداد لکه بهتان پر عليه الصلوة والسلام او يا بهتان پر دين د اسلام وغير ذالک، نو خدای ﷻ بخښونکی د لوی ګناه د ارتداد دی او توبه يې قبلوي او تر تفريط په حقوق کي د خدای ورتېرېږي. او خدای ﷻ مهربانه دی چي لکه نور مسلمانانوته د جنت اجازه به ورکړي

پوه سه: چي نسائي، ابن حبان او حاکم په مستدرک کي روايت کړی دی له ابن عباس رضي الله عنه چي يو سړی له انصارو څخه چي اسلام يې راوړی و او بيا مرتد سو او بيرته پښېمانه سو نو د خپل قوم وخلګو ته يې خط نوشته کړی چي تاسي عليه الصلوة والسلام ته سړی ورواستوئ چي زما توبه قبلېږي کنه. فنزل هذه الآية الی اخيرها، نو قوم وهغه ته په خط کي دا آيت ورنوشته کړی نو هغه سړی راغلی مدينې ته او از سر نو يې اسلام راوړی.

ابن المنذر او عبدالرزاق له مجاهد رحمه الله څخه روايت کړی دی چي په هغو دوولسو (۱۲) مرتد سوو کسانو کي کمامرت، حارث بن سويد چي بيرته پښېمانه سو او په پټه قوم ته راغلی او د توبې پوښتنه يې وکړه، نو يو سړي دا آيت ورته تلاوت کړی، نو حارث وهغه سړي ته وويل چي قسم په خدای ﷻ ته زما په عقيده رشتيا ګويه يې او رسول الله ﷺ تر تا ډېر رشتيا ويونکی دی وان الله لاصدق الثلثة فرجع فاسلم فحسن اسلامه.

فائده: له سري سقطي قدس سره څخه روايت دی چي ما يوه ورځ په خپل وعظ کي داسي وويل عجبت من ضعيف عصی قوياً، نو دا بله ورځ چي ما د سهار لمونځ وکړی، يو پر آس سپور ځوان چي تر شا يې نور سپاره په پسې وه او مريان يې دمخه څغاستله راغلی او د مخه پياده سو، نو ځکه چي زما ډېر خلګ

شاګردان او مریدان ناست وه نو دې ځوان پوښتنه وکړه ایکم السري السقطي، نو زما سره ناستو خلګو وماته اشاره وکړه او هغه ځوان ته یې وویل دغه دی چې تا یې پوښتنه وکړه، نو ځوان وسري ته وویل چې ما پرون له تا څخه دا خبره واورېدله عجبت من ضعیف عصی قویاً، نو ستا څه مراد و؟

ما ورته وویل چې نسته اضعف تر بني آدم او نه قوي سته اقوی تر خدای ﷻ او ابن آدم سره د ضعف خپل معصیت د خدای کوي، سري وایي چې دې ځوان وژړل، او بیا یې وویل یا سري آیا خدای قبلوي په ګنهو کي غرق سړی ما غوندي ماورته وویل من ینقذ الغرقي الا الله، بیا ځوان وویل چې زما په ذمه کي ډېر مظالم د خلګو سته نو زه څرنګه وکړم، سري ورته وویل چې خپل لار د خدای پاکه کړه او د دنیایي چارو څخه ځان قطعه کړه او له ټولو ګنهو څخه توبه وکاږه او د عبادت دروازې پر ځان خلاصې کړه نو به خدای ﷻ ستا مدعیان او خصوم به په ورکړې د عوض ستا څخه راضي کړي کما جاء في الحدیث النبوي ﷺ قال رسول الله ﷺ اذا کان یوم القیامة اجتمع الخصوم علی ولي الله وتقول الملائکة لهم لاتزعروا "یعني په بېروئ" ولي الله فان الحق الیوم علی الله فیهب الله لهم المقامات العالیة بدل حقوقهم فیتجاوزون عن الولي، قال السري فبکی الشاب، نو ځوان وویل چې ماته د خدای ﷻ لار را وښیه، نو ما ورته وویل که لار د میانه وو بندګانو اولیاء وو غواړې نو ته لمونځونه کوه او روژې نفلي نسه، او د تهجد لمونځ کوه او هیڅ ګناه مه کوه، او که ستا اراده وي لار د اولیاء الله المقربین الواصلین الی الله فاقطع العلائق واتصل بخدمة الخالق، او بېله خدایه زړه په بل شي سره مه مشغول کوه، وعن عبدالله بن عمر رضي الله عنه انه قال قال لي رسول الله ﷺ یا عبدالله کن في الدنیا کانک غریب او عابر سبیل.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا

په تحقیق هغه کسان چې کافران سي وروسته تر ایمان او بیان نو زیات کړي کفر.

پوه سه: چې آلوسي او مظهري وایي چې ددې کافرانو په بیان کي مختلف اقوال دي (۱) قتاده او حسن بصري رح وایي چې ددې ډلي څخه مراد یهودیان دي

چي یو وار یې کفر وکړی په عیسی او په انجیل سره وروسته تر ایمان په موسی او تورات سره، او بیا یې زیات کړی کفر په محمد ﷺ او په قرآن سره (۲) ابو لعالیة رحمه الله وایي چي د الذین کفروا څخه یهود او نصاری دواړه مراد دي، ولي وئ کفر په علیه السلام سره مختاره کړی چي دی مبعوث سو بعد ایمانهم منه وصفته في التوراة والانجیل ثم از دادوا کفراً ای ذنوباً في حال کفرهم.

درویش وایي: چي په دې تفسیر کي مجاز دی او یا ضعیف دی فتامل فیه (۳) مجاهد رحمه الله وایي چي دا آیت په ټولو کافرانو کي نازل دی، حیث اشرکوا یا په عبادت د بتانو او یا په عزیر ابن الله سره او یا په عیسی ابن الله سره او یا په ملائکه بنات الله سره پس له اقراره د ټولو دغو کافرانو په دې سره چي خالق ددوئ بلکي د سموات والارض ومافیها خدای ﷻ دی فقط وروسته یې زیات کړې کفر ای ثبتوا علی کفرهم حتی ماتوا علیه.

درویش وایي: چي په دې تفسیر کي هم مجاز دی سته (۴) کلبي رحمه الله وایي چي دا آیت په ملګرو کي د حارث بن سوید نازل سوی دی کما یکتفیه السباق ولي حارث چي پسله ارتداد رجوع وکړه او هغه نور یوولس ملګري یې پر کفر پاته سول په مکه کي فازدادوا کفراً، وفیه ایضاً مجاز کما لایخفی. او بعض افاضل وایي چي مراد په دې آیت کي منافقان د عصر نبوي ﷺ دي فان کفرهم زائد علی کفر المجاهرین بالکفر لانهم احتملوا مشقة اخفاء الکفر ومشقة الصلوة والصوم مع کراهتهم وهذا نهایة محبة الکفر.

درویش وایي: چي حال د منافقانو خو رشتیا داغسي و لکن تطبیق د آیت او تفسیر د عبارت د آیت پر منافقانو ډېر ګران دی والله اعلم والیه المرجع والمآب

لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

هرګز نه قبلېږي توبه ددوئ او دغه کسان دي ګمراهان.

سوال: چي دمخه تېره سوه چي حارث بن سوید چي د ارتداد توبه وکښل او مسلمان سو توبه یې قبوله سوه؟

ځواب: مراد دلته توبه د کفر نه ده بلکي توبه له ګنهو څخه مثل الزناء

واللواطة وغيرهما ماداموا على الكفر لان شرط التوبة عن المعاصي هو الاسلام، او هرچه توبه له كفر څخه ده هغه تر هغه وخته قبلېږي چي حالت ته د غرغرة الروح نه وي رسېدلی، نو پر هغه څلورو سابق شانزولو باندي خو توبه د معاصي ومراد ده نه توبه عن الكفر، او پر پنځم شان نزول باندي مراد دادی چي توبه د منافقانو په ژبه سره د اصرار پر كفر بالجنان نه قبلېږي وهو كك.

اِنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا وَ مَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ یُّقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ

او هغه كسان چي كفر كوي او مړه سي او دوئ كفار وي يعنې له كفر څخه يې توبه نه وي كښلې لكه ابو جهل وامثاله، نو هرگز نه قبلېږي يعنې په ورځ د قيامت له يوه څخه ددوئ.

مِّلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا

په قدر د ډكېدو د مځكي سره زر.

پوه سه: چي ذهباً منصوب على التميز دی من ملاً الارض والمعنى چي دغه كافر چي پر كفر مړ سو كه فرضاً ده دونده سره زر چي مځكه ډكېدای په دنيا كي خيرات كړې وای نه ځندي قبلېدل لان شرط الصدقات هم الايمان ولم يكن هذا الشرط فيه في الدنيا.

وَّلَوِ افْتَدٰى بِهٖ

كه څه هم په اخرت كي فرضاً دا مثل ملاً الارض فديه وركړي لپاره د خلاص والي د دوږخ فالمعنى ان صدقة احدهم في الدنيا بملاً الارض ذهباً فرضاً او مثل ملاً ذهباً په فديه كي د ځان فرضاً وركړي نو هم نه قبلېږي، اما عدم قبول الاول فلعدم الشرط وهو الايمان واما عدم قبول الثاني فلان يوم القيامة دار المجازات لا دار الصدقات والفدايا.

درويش وايي: چي موږ چي د فرضاً لفظ ووايه په دواړه ځايه كي لان ملاً الارض ذهباً في الدنيا لشخص واحد وان لم يكن ممتنعاً عقلاً لكنه ممتنع عادةً واما في الآخرة فممتنع لان الكافر في الآخرة لايملك نقيراً ولا قطميراً باخبار المخبر الصادق فضلاً عن ملاً الارض ذهباً فلايرد ان الآية توهم ان الكافر يملك يوم القيامة من الذهب مايملأ الارض ولكن لايقبل منه في

الافتداء، وجه الدفع ان الكلام المذكور مبني على الفرض البحت.

سوال: په کتابو کي د نحو وايي چي کلمه د "فاء" په خبر کي د "ان" نه راځي، نو دلته څرنګه فلن يقبل کي فاء راغله؟.

ځواب: راوړل د فاء په خبر کي د ان لپاره د تنبيه ده پر سببيت د مبتداء خبر لرهٔ، كذا قال صاحب روح البيان والمظهري وسائر المفسرين رح

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

او دغوٌ کسانو لره عذاب دی درد ورکونکی، او نسته دوئ لره هيڅ څوک د کومک والاوو څخه په دفع کي د عذاب الهي له دوئ څخه، نو کلمه د "من" لپاره د استغراق ده، وفيه اقناط كلي لهم من الخلاص عن عذاب يوم القيامة ربنا انا كنا مؤمنين مسلمين في الدنيا فتوفنا مؤمنين مسلمين محبين للقاء يوم القيامة.

درويش وايي: چي بخاري او مسلم له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت کړی دی او هغه له عليه الصلوة والسلام څخه قال يقول الله تعالى لاهون اهل النار عذاباً يوم القيامة لو ان لک مافي الارض من شئ اكنت تفتدي به فيقول نعم، فيقول اى الله جل جلاله اردت منک اهون من هذا وانت في صلب آدم ان لاتشرک بي شيئاً فابيت يعني خرجت الى الدنيا الا ان تشرک بي.

درويش وايي: چي الحمدلله والمنة تفسير د پاره تلک الرسل پر دې ځای پای ته ورسېدی پر لس (۱۰) بجې د ورځي د دوشنبې سنه ۱۴۲۶ هجري قمري او وروسته تفسير دی د لن تنالوا لبر ان شاء الله تعالى، بيت

شکر خدا يه په اولاد کي يتيم نسته
پاکه خدايه دا تفسير مه کړې يتم وبل چاته

درويش وايي: چي په پای کي ددې جزء د تفسير يو مکتوب د مجدد الف ثاني قدس سره له مکتوباتو څخه را نقل کوم چي په مدح کي د سيد المرسلين شفيع المذنبين صلى الله عليه وسلم دی تبرکاً په صفاتو سره د آنحضرت صلى الله عليه وسلم دا مکتوب خلور څلوېښت دی په ص ۱۲/۱۱/۱۰ کي او مکتوب د شيخ فريد ته نوشته کړی دی، وروسته تر سلامه مجدد رحمه الله وايي شعر

ما ان مدحت محمداً بمقالتي ولكن مدحت مقالتي بمحمد

فاقول وبالله سبحانه العصمة والتوفيق، ان محمدا رسول الله سيد ولد آدم واكثر الناس تبعاً يوم القيامة واكرم الاولين والآخرين على الله واول من ينشق عنه الارض والقبر واول شافع واول مشفع، واول من يقرع باب الجنة فيفتح الله له وحامل لواء الحمد يوم القيامة.

درويش وايي: چي له دغه ځاى څخه بيا تر يوم القيامة ماخوذ من حديث رواه مسلم ومن قوله اكرم الاولين آه ماخوذ دى له هغه حديث څخه چي روايت يې ترمذي او دارمي کړى دى، تحته آدم فمن دونه وهو الذي قال عليه الصلوة والسلام نحن الآخرون ونحن السابقون يوم القيامة واني قائل قولا غير فخر وانا حبيب الله وانا قائد المرسلين ولافخر.

درويش وايي: چي دا الفاظ چي دارمي يې روايت کړى دى وانا خاتم النبيين ولافخر وانا محمد عبدالله بن عبدالمطلب.

درويش وايي: چي له دې ځائ څخه الى قوله بيتاً رواه الترمذي، ان الله خلق الخلق فجعلني من خيرهم، ثم جعلهم فريقين فجعلني في خيرهم فرقة ثم جعلهم قبايل فجعلني في خيرهم قبيلة ثم جعلهم بيوتاً فجعلني في خيرهم بيتاً فانا خيرهم نفساً وخيرهم بيتاً وانا اول الناس خروجاً اذا بعثوا.

درويش وايي: چي له دې ځايه څخه بيا تر دې قول پوري مكنون رواه الترمذي وانا قائدهم اذا وفدوا وانا خطيبهم اذا انقتوا وانا مستشفهم اذا حبسوا وانا مبشرهم اذا يسوا الكرامة والمفاتيح يومئذٍ بيدي لولاه لما خلق الله الخلق ولما اظهر الربوبية وكان نبياً وادم بين الماء والطين.

درويش وايي: چي دغه خبري د حضرت المجدد رحمه الله تر تنقيد لاندي نيول سوي دي يعني بعض علماء وايي حضرت المجدد رحمه الله دغه احكام له كومه ځايه څخه معلوم کړي دي، دوئ په دغه باره کي چي كوم حديث راغلى دى هغه ټوله موضوعي يا ضعيف بولي، والجواب ان في هذه الاحكام اشارة الى مااخرجه الديلمي في مسند الفردوس عن ابن عباس رضي الله عنه يقول الله تعالى لولاک لما

خلقت الدنیا ولولاک لما خلقت الجنة ویشهد لها ما رواه الحاکم في صحیحه عن عمرﷺ ان آدم رئ اسم محمد مکتوباً علی العرش وان الله تعالی قال لآدم لولامحمد لما خلقتک، قال الزرقاني رحمه الله روی المشیخ والحاکم عن ابن عباس اوحی الله الی عیسی آمن بمحمد ومر امتک ان یؤمنوا به فلو لا محمد لما خلقت آدم ولا الجنة والنار، الحدیث د اقره السبکي في شفاء الاسقام والبلقیني في فتاواه ومثله لایقال بالرائ وعند الدیلمي عن ابن عباس رفعه آتاني جبرئیل فقال ان الله یقول لولاک لما خلقت الجنة ولولاک لما خلقت النار قلت معنی هذا الحدیث لاشبهة في صحته ومطابقته لنفس الامر عند کافة الصوفیة وعامة من سواهم فهو صحیح ان شاء الله.

درویش وایي: هذا کله ماقال العلامة محمد مراد المکي الذي نقل جمیع المکتوبات الی العربیة البلیغة والله اعلم پر ناقل د چا حق د اعتراض نسته فالحذر الحذر ایها الحاسد من الاعتراض علی الفقیر. بیت

ومن مذهبي حب الدیارلاهلها وللناس فیما یعشقون مذاهب

درویش وایي: چي تر دې ځایه پوري و عربي مکتوب د مجدد قدس سره، او علامه مظهري په ډېرو ځایو کي د تفسیر مظهري مقلد پاته سوی دی، د حضرت المجدد رحمه الله.

درویش وایي: چي چونکه اکثره مطالعه کونکي ددې تفسیر لکه عوام یا طالبان او یا د مسجدو ملا ایمامان د مجدد قدس سره په عبارت عربیه بلیغه په ترجمه به نه پوهېږي لهذا هغه ترجمه او معنا چي مترجم په فارسي عام الفهم سره کړې ده غواړم چي هغه هم نقل کړم لیکون المکتوب عام الفهم في الجملة وګرځي هغه دادی شعر

به سخن نه من ستودم ذات محمدی لکن باسم احمد بستودم سخن

پس میگویم از خدای پاک عصمت میخواهم وتو فیق میجویم

که هر آئینه محمد رسول الله بهتر ومهتر وبزرگترین فرزندان آدم است، وبیشترین مردم است از روی تابعان روز قیامت وبزرگترین پیشینان وپسینان است نزد خدای تعالی، ونخستین کسی است که شگافته گردد ازوی قبر،

ونخستین شفاعت کننده است، ونخستین کسی است که قبول کرده شود شفاعت وی ونخستین کسی است که کوبد دربهشت راپس کشاید حق تعالی برای وی واوست بردارنده علم ستایش حق جل وعلا روز قیامت زیر علم وی باشد آدم وهرکه جز اوست واوست علیه الصلوة والسلام که فرموده است مائیم پسُینان ومائیم پیشینان روز قیامت، ومن گوینده ام گفتاری را بیمفاخرت، ومنم محبوب حق تعالی ومنم کشنده مرسلان ونیست فخر، ومنم ختم کننده پیغمابران ونیست فخر ومنم پسر عبدالله پسر عبدالمطلب وبدرستیکه خدای تعالی پیدا کرد خلق راپس گردانید مرا در بهترین ایشان، پستر گردانید ایشان را دو گروه پس گردانید مرا درفرقه که بهترین ایشان است، پس گردانید ایشانرا، قبیله قبیله پس گردانید مرا دربهترین قبائل، پستر گردانید ایشانرا خانه خانه پس گردانید مرا در بهترین خانهای ایشان پس منم بهترین ایشان در روی ذات وبهترین ایشان از روی خانه ومنم نخستین مردم از روی بیرون آمدن وقتیکه برانگیخته شوند ومنم کشنده مردم وقیتکه بیایند بدرگاه خدای تعالی، ومنم خطبه خواننده ایشان وقتیکه خاموش شوند ومنم که طلب کرده شود از من شفاعت وقتیکه حبس کرده شوند ومنم بشارت دهنده ایشانرا وقتیکه نومید شوند، بزرگی دادن وکلیدهای آن روز بدست من است ومنم گرامیترین فرزندان آدم نزد پروردگار خود گرد من گردند هزار خدمتگار گویا آنان بیضهای مکنون اند، وچون باشد روز قیامت باسم امام پیغمبران وخطیب ایشان وخداوند شفاعت میان ایشان، بغیر فخر واگر نمیبودی آن سرور بدستی نیافریدی خدای پاک خلق را، وهر آئینه ظاهر نساختی ربوبیت خود را ووی علیه الصلوة والسلام پیغامبر بود در حالیکه آدم میان گل وآب بود.

درويش وايي: چي دا وه ترجمه د مکتوب عربي د مجدد قدس سره بزبان فارسي وروسته مجدد علیه الرحمة خود بزبان فارسي بلیغ برمکتوب عربي خود این ضمیمه افزوده است شعر

نماند بعصیان کسی در گرو — که دارد چنین سیدی پیش رو

پس ناچار مصدقان این چنین پیغمبر سید البشر علیه الصلوة والسلام خر

الامم باشند "کنتم خیر امة اخرجت آه" نقد وقت ایشان است ومکذبان او علیه الصلوة والسلام بد ترین بني آدم "الاعراب اشد اعزا ونفاقاً نشان حال ایشان است تاکدام صاحب دولت راباتباع سنت سنیه او بنوازند وبمتاعت شریعت رضیه او سر فراز سازند اصحاب کهف این همه درجات که یافتند بواسطه یک حُسنه است وآن هجرت بود از دشمنان حق سبحانه وتعالی بنور یقین ایمانی در وقت استیلا معاندان مثلاً سپاهیان دروقت غلبه دشمنان واستیلای مخالفان اگر اندک تر دلیری بکنند آن قدر نمایان می شود واعتبار میگیرد که دروقت امن اضعاف آن در حیز اعتبار نمی آید، وایضاً چون آن سرور محبوب رب العالمین است متابعان او بواسطه متابعت بمرتبه محبوبیت میرسند چه محب درهرکه از شمایل واخلاق محبوب خود می بیند آن کس را محبوب خود میدارد ومخالفان از ینجا قیاس خواهد کرد شعر

محمد عربی که آبرو هر دوسر است "" کسیکه خاک دراونیست خاک بر سر او

اگر هجرت ظاهری میسر نه شود هجرت باطنی را بکمال مرعی باید داشت بایشان وبی ایشان می باید بود لعل الله یحدث بعد ذالک امراً در اخیر مکتوب فرموده است زیاده اطناب موجب املال است، ثبت کم الله علی جادة ابائکم الکرام السلام علیکم وعلیهم الی یوم القیامة. درویش وایي: چي مکتوب عالي د مجدد الف ثاني رحمه الباری باترجمه فارسي وضمیمه بپایان رسید تاطبع شریفت نه پذیرد ملالتي به آن به که نامه رابدعا مختصر کنم.

درویش وایي: چونکه بعض مذاهب معلوم الحال تقلید ائمه اربعه رحمهم الله راباطل میگویند وبه نظر تحقیر به مقلدان مذاهب اربعه مینگرند لهذا چند بیت از کتاب شخ الاسلام محمد ابراهیم یاسیني رحمه الله المتوفي سنه ۱۳۸۴ هـ نقل مینمایم نه برای الزام منکران تقلید مطلقاً بلکه برای حفظ تقلید مقلدان تاکه په سخنهای بی مغز ومعنای آن لامذهبهان فریفته نه شود وبه وعظ ایشان نه نشیند ودر مدارس آن لا مذهبان تعلم نکند وباایشان هیچ نوع از دوستی ننمایند قصیده

د یده حق اگر تو بکشائی بر مقلد نه طعنه فرمائی
زانکه بگر فته است از دل وجان راست راه حبیب بطحائی
مذهب چار چون چهار راه اند بهرسنت چو جاده پیمائی

بدان: درویش میگوید که امام شعراني رحمه الله در میزان مینویسد ومابقی لک عذرٌ في التقلید لمن شئت من مذاهبم لانها کلها طریق الی الجنة انتهی.

خود یکی بینی از چهار طرف کعبه را چون تو سجده مینمائی

درویش میگوید که امام شعراني مثالی دیگری برای ثبوت تقلید در ص **۵۵** اورده است حیث قال وهذا مثال آخر لاتصال سائر المذاهب للمجتهدین ومقلدیهم الی عین الشریعة انتهی، یعني نماز خواندن بکعبه مبارکه از چهار طرف کره زمین بر کیراني چو از مذاهب چار درضلالت توپای فرسانی.

درویش میگوید که شاه عبدالعزیز دهلوي رحمه الله در عقد الجید می فرماید اعلم ان فی الاخذ بهذه المذاهب الاربعة مصلحة عظیمة وفي الاعراض عنها مفسدة کبیر ص ۳۰.

درویش وايي: چي د انصاف خبره خو داده چي سړی له تعصبه کار وانه خلي چي ائمه اربعه از خیر القرون بودند که مخبر صادقﷺ بمایان خبر داده است گفته خیر القرون قرني ثم الذین یلونهم ثم الذین یولونم، اول قرن د علیه الصلوة والسلام دی او د صحابه ووﷺ، او دوهم قرن د تابیعنو دی رحمهم الله، او دریم قرن د اتباع التابعین دی رحمهم الله، نو دغه قرون په سبب د نژدې والي وزمانې ته د آنحضرتﷺ په معاني د قرآن عزیز او په احادیثو شریفه وو ښه خبره وه تر امامانو د لامذهبانو.

درویش وايي: چي دغه کسان چي د تقلید او له قیاسه څخه د آئمه وو اربعه رحمهم الله منکر دي دوئ پخپله هم مقلدین دي د فلاني او فلاني چي د خیر القرون څخه خارج کسان دي غایة الفرق بیننا وبینهم دادی چي موږ مقلدین د امامانو د خیر القرون یو او دوئ د نورو.

پوښتنه: غیر مقلدین خو وايي چي زموږ په مخ کي قرآن عزیز دی او احادیث

نبویه دي نو موږ په هغو د خپل فهمه سره موفق عمل کوو، نو تقلید پر موږ څه لازم دی؟

ځواب: د ائمه اربعه رحمهم الله په مخ کي غير د قرآن کريم او د احاديثو نو څه شی وه، البته د ائمه اربعه رحمهم الله دونه ژور نظر و چي د قرآن عظيم په عبارت النص او په اشارة النص او په دلالت النص ښه پوهېدله او تاسي غير مقلدين صرف او صرف په ظاهر د قرآن عزيز او د احاديثو نبويه وو پوهېږئ وبس، ورنه يو له غير مقلدينو د عصر حاضر دي راسي چي درويش د يو کوچني سورة د قرآن عزيز د استعاراتو او مجازاتو او د عباراتو مطابق د قانون نحوي سره چي ټوله مفسرين اتفاق پر لري څو پوښتني ځندي وکړم، چي دوئ به جوابات ووايي فقط ددوئ دغه ښه زده دي چي نمبر اوزه ايت کي داسي راغلي دي بالا يې نو دوئ په مطابقت د آيت ددوئ د مدعي سره فکر نه وهي.

درويش وايي: چي په دې باب کي خبري ډېري دي لکن حاصل د ټولو دادی چي بې تقليده د ائمه اربعه رحمهم الله هيڅ بله لار نسته هغه کسانو لره چي په ډېرو وروسته زمانو يې امامان ددوئ پيدا سوي دي.

درويش وايي: چي تاسي بيانات صادقه چي رساله د د درويش په تحقيق مطالعه کړئ چي حال د لامذهبانو درمعلومه سي، او بل هغه رساله چي درويش پر لوی بياض د خيالي تحرير کړې ده چي په نامه د سيف القندهاري ده سر ترپايه يې په غور سره مطالعه کړئ چي رد د مذاهبو د منکرانو د تقليد درته په خوبي ښکاره سي، الی غير ذالک من الکتب والرسائل التي صنفها العلماء المجاهدين في هذا الباب.

فائده: درويش وايي چي اولياء الله او صلحاء د امت مرحومه وروسته تر ظهور د ائمه اربعه رحمهم الله داخل په يوه يا بل مذهب شامل دي او د تاريخ پاڼي په دې سره شاهدي دي حتی چي اصحاب کتب الاحاديث الصحيحة د امام بخاري رحمه الله په باره کي اختلاف دی بعض علماء وايي چي شافعي المذهب و، او بعض علماء وايي چي مجتهد في الدين و، په هر صورت که لامذهبي حق وايی نو تاريخ دي شاهد وګرځوي چي فلانی ولي الله لامذهبه وو ولايجدون

الی هذا سبیلاً وان اجتهدوا غایة الجهد، او هرچه ددوئ ایمامان دي د هغو په ولایت کرامت سره هیڅ تاریخ یا نقل شاهدي نه ده ورکړې.

درویش وایي: چي دا د اولیاء الله رحمهم الله د ټولني اتفاق پر تقلید دلیل صریح دی صحت د تقلید بل وجوبه، لکن خلګ یو متل کوي او وایي دایه قبآله په چا یې مني، والله المستعان علی مایصفون، موعظت

دنیا جای عبور است، از شهرستان سرور بی اقامت وبساطی است بی استقامت، زخم نیشش بی مرهم است، وطلاق خورده ابراهیم ادهم است. خانه محنت وبیداری است، رانده جنید بغدادیست جرعه جانسوز تلخیست پشت پارده شقیق بلخیست کرشمه غفلت وبدنامیست ملعون نظر بایزید بسطامی است خود پرستان دون همت را وی است مردود همت سلطان ابو سعید ابو الخیر است، سر رشته مکر وفساد جبلی است سرزنش یافته شیخ حقانی شبلی است، دلاله کوچهای مغروریست، مکروه شمرده شیخ ابو الحسن ثوریست.

مناجات مقبول ان شاء الله

یا من یری مافي الضمیر ویسمع — انت المعد لکل ما یتو قع
یا من یر جی للشدا ئد کلها — یا من الیه المشتکی و المفزع
یا من خزائن رزقه في قول کن — امنن فان الخیر عندک اجمع
مالي سوی فقري الیک وسیلة — فبا لافتقار الیک افقري ادفع
مالي سوی قرعي لبابک حیلة — فلئن ر ددت فای باب ا قرع
من ذا الذي ادعوا هتف باسمه — ان کان فضلک عن فقیرک یمنع
حاشا لجودک ان تقنط عاصیاً — الفضل اجزل و المواهب او سع
ثم الصلوة علی النبي وآله — خیر الآنام و من به یتشفع

تمت بالخیر

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د حضرت ایوبي مدظله العالیه د تصنیف سوو کتابونو لړی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین وآله وصحبه اجمعین
فهرست مصنفات العاصي تفصیلاً من الکتب الحواشي

علم التفسیر حاشیه علی البیضاوي الی مقام الدرس، تفسیر الایوبي پشتو اربع مجلدات الی الآن وباقي المجلدات باقیة الی مشیة الله تعالی، وحاشیة علی شرح نخبة الفکر في اصول الحدیث غیر مطبوعة، وشروط الصلوة پښتو، قدوري پښتو درې جلده، نور الایضاح پښتو درې جلده، وکنز الدقائق پښتو دوه جلده، البلاغ المبین في بیان منهیات الدین وهو تاریخ ایضاً، ونور ظلم پښتو، ابو المنتهی پښتو، والرسالة البیانات في بیان الوهابیة، ورسالة عصمت الله الانبیاء ورساله علی هامش الخیالي سیف القندهاري علی عنق امین السلفي، وحاشیة کاملة علی شرح العقائد النسفي وحاشیة علی الخیالي الی مقام الدرس، وحاشیة علی میرزاهد الامور العامة، وحاشیة علی اصول الشاشي، وحاشیة علی التلویح، وحاشیة علی مسلم الثبوت، وحاشیة علی مراح الارواح، وحاشیة علی الشافیة، وحاشیة علی الشمة، وحاشیة علی هدایة النحو، وحاشیة علی الکافیة، وحاشیة علی شرح الجامي، وحاشیة عبدالغفور، وحاشیة علی المطول، وحاشیة علی خلاصة الحساب وحاشیة علی تحریر اقلیدس، وحاشیة علی التصریح وشرح التصریح غیر مطبوعه، وحاشیة علی القوشیجیة وحاشیة شرح الچغمیني، وحاشیة علی بست باب مع الاشکان، وحاشیة علی المیبذي وحاشیة علی هدایة الحکمة حاشیة علی الصدرا وحاشیة علی ایساغوجي وحاشیة علی المیر، وحاشیة علی بدیع المیزان وحاشیة علی کندیا، حاشیة علی میرزاهد قطبیه، وحاشیة علی میرزاهد ملا جلال وحاشیة علی شرح حمدالله وحاشیة علی القاضي وحاشیة علی مختصر الشافي وحاشیة علی وریقات الهدایة وحاشیة علی الجلد الاول لهدایة النافع، والوظائف الایوبیة وشهادت الحسنین، جمله (۶۰) کتب وحاشیه

فهرست تفسیر ایوبي جلد رابع

تفسیر ایوبي حنفي 4 ټوک
د نصیراحمد احمدي لـخوا
سکین او pdf سـو.
تاریخ.   ۱-۴-۱۳۹۹
واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹
د دعـا محتـاج احـمـدي!